

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra žurnalistiky

Diplomová práce

2020

Bc. Barbora Loudová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra žurnalistiky

**Mediální obraz proměny elit po roce 1989: morální
Havel a technokratický Klaus**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Barbora Loudová

Studijní program: Žurnalistika

Vedoucí práce: PhDr. Petr Just, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. 7. 2020

Barbora Loudová

Bibliografický záznam

LOUDOVÁ, Barbora. *Mediální obraz proměny elit po roce 1989: morální Havel a technokratický Klaus*. Praha, 2020. 97 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra žurnalistiky. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Just, Ph.D.

Rozsah práce: 266 736 znaků

Anotace

Československá společnost prošla v roce 1989 zásadní změnou. Podílela se na ní také určitá skupina společnosti, která za předchozího režimu nemohla do politického dění oficiálně zasahovat. Činila tak proto podle tehdejší legislativy nezákonnými cestami a často kvůli tomu byla perzekuována. Tato skupina disidentů se podílela také na revolučních změnách. Z toho pramení jistá mytizace těchto osob. Během devadesátých let však začal jejich vliv postupně upadat. Politickou elitu z řad disentu postupně nahrazovala nová pravicová elita, slibující ekonomickou reformu a rychlou transformaci. Idealistické pojetí politiky nahradilo to pragmatické. Do popředí se dostávaly zcela odlišné dravé osobnosti, které neměly s bojem proti totalitě nic společného, zato se však velmi rychle naučily politické dovednosti. Tuto proměnu elit v české společnosti vystihuje srovnání Václava Havla a Václava Klause. Oba patřili k hlavním hybatelům tuzemské politiky. Tato diplomová práce se proto zaměřila právě na ně a jejich mediální zobrazení. Média reflektují každodenní realitu, jsou prostředníkem mezi veřejností a politikou, proto právě skrze ně práce mapuje vývoj elit pro roce 1989. Především zkoumá demytizaci elit z řad disentu a jejich náhradu novou politickou reprezentací v první polovině devadesátých let a posléze také na zklamání z této nové politické reprezentace a obecný úpadek politických elit v Česku. Práce tak nabízí souhrnný pohled na mediální obraz proměny elit během zásadního období tvorby tuzemské polistopadové politiky.

Annotation

Czechoslovak society underwent a fundamental change in 1989, in which a certain portion of society, previously restricted from official intervention in politics, took crucial part. Even though this part of society (the dissent) was before 1989 restricted from participation in politics, it had been doing so. However, in illegal ways at that time, for which had been the involved often persecuted. This group of dissidents later contributed to the revolutionary changes, which is the source of certain mythology that began to appear in connection with them. During 1990s their influence decreased, and the dissent's political elite was gradually replaced by a new right-wing elite, promising economic reform and rapid transformation. The idealistic conception of politics was replaced by the pragmatic one and completely different and ambitious personalities came to the foreground. The new characters did not come from the background of fight against totalitarianism, yet they quickly gained political skills. This transformation of elites in Czech society can be expressed via comparison of Václav Havel and Václav Klaus, as both of them were among the main initiators of domestic politics. Therefore, this diploma thesis is focused on them and their media portrayal. The media reflect everyday reality and pose as a mediator between the public and politics, thus this thesis aims to map the transformation of elites after 1989 through them with the focus on the demystification of dissident elites and their replacement by the new political representation in the first half of the 1990s, on later disappointment by the new political representation and finally, on the general decline of political elites in the Czech Republic. This work presents a comprehensive study on the transformation of Czech elites during the period of domestic post-November 1989 policy-making through the media image.

Klíčová slova

Václav Havel, Václav Klaus, sametová revoluce, 90. léta, proměna politické elity, mediální obraz, obsahová analýza, mýtus v mediálních sděleních, Rudé právo/Právo, Mladá fronta/MF Dnes, Informační servis/Respekt

Keywords

Václav Havel, Václav Klaus, velvet revolution, 1990s, transformation of political elite, media reflection, qualitative research, myth in media messages, Rudé právo/Právo, Mladá fronta/MF Dnes, Informační servis/Respekt

Title

Media reflection of transformation of elite after 1989: moral Havel and technocratic Klaus

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za vedení práce PhDr. Petru Justovi, Ph.D. Dále mé díky patří také přátelům a rodině, jmenovitě pak především Ing. Soně Hříbalové. Práci bych chtěla věnovat své mámě, v jejíchž šlápějích se i skrze následující stránky snažím jít.

Obsah

<u>ÚVOD.....</u>	<u>2</u>
<u>1 TEORETICKÁ ČÁST.....</u>	<u>5</u>
<u>1.1 TEORETICKÝ KONTEXT</u>	<u>5</u>
<u>1.1.1 Média, společnost a politika</u>	<u>5</u>
<u>1.1.2 Příběhy, mýty a mediální obsahy</u>	<u>13</u>
<u>1.2 HISTORICKÝ KONTEXT</u>	<u>25</u>
<u>1.2.1 Nová doba, nové elity</u>	<u>25</u>
<u>1.2.2 Konec „éry nevinnosti“</u>	<u>44</u>
<u>1.2.3 Havel versus Klaus</u>	<u>50</u>
<u>2 PRAKTICKÁ ČÁST.....</u>	<u>54</u>
<u>2.1 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA ANALÝZY</u>	<u>54</u>
<u>2.1.1 Výběr zkoumaného vzorku</u>	<u>56</u>
<u>2.1.2 Formulace výzkumných otázek a hypotéz</u>	<u>57</u>
<u>2.1.3 Operacionalizace proměnných</u>	<u>59</u>
<u>2.2 ANALÝZA JEDNOTLIVÝCH MÉDIÍ DLE DANÉHO OBDOBÍ</u>	<u>60</u>
<u>2.2.1 Listopad 1989–leden 1993</u>	<u>60</u>
<u>2.2.2 Listopad 1997–červenec 1998</u>	<u>103</u>
<u>2.3 SHRUTÍ ANALÝZY</u>	<u>122</u>
<u>ZÁVĚR.....</u>	<u>128</u>
<u>SUMMARY</u>	<u>130</u>
<u>POUŽITÁ LITERATURA.....</u>	<u>131</u>
<u>TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE</u>	<u>143</u>
<u>SEZNAM PŘÍLOH</u>	<u>147</u>

Úvod

Rok 1989 znamenal pro československou společnost zásadní mezník. Během několika málo týdnů padl komunistický režim, který v Československu vládl dlouhých čtyřicet let. Převratným způsobem se tak změnil tok dějin i politický systém této země a spolu s ním také politická elita. S tímto pojmem bude práce nadále hojně pracovat, krátce tedy jen vysvětleme, že každá společnost, nehledě na ideologii, která v ní převládá, je hierarchicky rozvrstvená. Jedni vládnou, druzí jsou ovládáni (Jodl, 1994, s. 34). Politická elita vytváří pravidla a systém, ve kterém pak občané žijí. Před rokem 1989 se na tomto utváření státu nemohl podílet každý. Určitá skupina obyvatel, nespokojená s tehdejšími poměry, se však s tímto faktem nesmířila a snažila se věci měnit. Činila tak podle tehdejší legislativy nezákonnými cestami a mnohdy za to byla perzekuována. Tato skupina disidentů se podílela také na revolučním dění. Během listopadu a prosince 1989 tak došlo k proměně elit, nově vzniklá elita z řad disentu byla mnohdy až mytizována. Lidé si její zástupce s revolucí personifikovali a v porevoluční euforii s z nich stali novodobí hrdinové.

Během devadesátých ale začal jejich vliv postupně upadat. Místo morálních postojů a ideálů se do popředí dostával nový směr. Stále větší vliv získávali draví a technokratičtí politici, kteří slibovali ekonomickou reformu a rychlé hospodářské změny. Pravdu a lásku v očích veřejnosti nahradily sliby „jasně proveditelných“ lepších zítřků. Proces transformace a tvorby nových elit trval asi šest let, během kterých byly český stát i společnost vedeny elitou především konzervativně pravicovou s pragmatickou orientací (Machonin a Tuček, 2002, s. 28). Kýžené transformační úspěchy se ale nedostavily tak rychle, jak se očekávalo, politika se komplikovala a veřejnost začínala pociťovat zklamání. „Čím silnější je subjektivní pocit úspěšnosti revoluce, čím mocnější, úlevnější, více osvobozující je krátkodobý prožitek katarze a čím větší je euforie, tím silnější je pak zklamání, doslova kocovina“ (Pithart, 2009, s. 173).

Následující práce si klade za cíl zmapovat tento vývoj elit po roce 1989. Především pak chce poukázat na demytizaci elit z řad disidentu a na jejich náhradu novou politickou reprezentací v první polovině devadesátých let a posléze také na zklamání z této nové politické reprezentace a obecný úpadek politických elit v Česku. Zohlednit chce práce také to, jak se morální, a naopak technokratické postoje promítly do mediální prezentace politiků a zda

vůbec měly v jejich zobrazování nějaký vliv. Výzkum se zaměří na dvě klíčové osobnosti československé a posléze české politiky – Václava Havla a Václava Klause. Jde o vrcholné představitele polistopadové éry, proto by právě na jejich mediálních zobrazení mělo být nejlépe patrné, jak se vnímání a rozložení elit v tuzemsku postupně proměňovalo. Havel a Klaus rozhodně netvořili polistopadovou politiku sami, během celého zkoumaného období však byli jejími hlavními hybateli. Jejich vztah se navíc v průběhu devadesátých let měnil a procházel různými peripetiemi – podobně jako politická situace v zemi.

Události, které se odehrály v Československu v listopadových dnech roku 1989, spadaly do kategorie událostí mimořádných a ty bývají doprovázeny silným mediálním pokrytím, u kterého je pak také velmi pravděpodobné, že výsledný obsah mediálních sdělení ovlivní postoje a smýšlení ve společnosti (Šmíd, s. 2013). Obdobně to platilo také u dalších zásadních mezníků polistopadové politiky, občané nadšení z revolučních změn se o politické dění zajímali a sledovali ho. Práce se proto zaměří na mediální obsahy. Jak již bylo řečeno, disent byl během sametové revoluce mytizován, a stejně tak poté nově nastupující pravice. „Země bez legend, mýtů, symbolů a rituálů neexistuje. Překračují horizont každodennosti a přemostují životy generací. Jde o to, jaké ty legendy, mýty, symboly a rituály jsou“ (Gál, s. 44, 2012). Mytologická zobrazení se objevovala také v médiích, ostatně i ty vyprávějí příběhy. Zpravodajství i publicistiku tak můžeme zkoumat podobně jako například pohádky, legendy nebo jiné literární útvary. Analýza mytologické projekce do mediálních sdělení výzkumníkoví, a v tomto případě také nám, poslouží jako významný zdroj poznatků a důležitý vhled do společnosti v dané době i v daném politickém i jiném prostředí (Trampota, 2006, s. 69). Ostatně, právě mýtus „je promluvou vyvolanou dějinami“ (Barthes, 2004, s. 111).

Na závěr úvodní části práce ještě dodejme, že došlo k malému upřesnění a odchýlení se od tezí. Původně teze počítala pouze s kvalitativní obsahovou analýzou. Po bližším seznámení se zkoumaným obdobím i materiálem autorka práce metodu specifikovala, a jak již bylo řečeno, primárně se výzkum bude soustředit na zkoumání obsahových významů skrze sémiotickou analýzu, konkrétně tedy analýzu mýtů. Zároveň autorka přidala i kvantitativní část výzkumu, domnívá se, že tak bude výsledek ucelenější a průkaznější. K odchýlení pak došlo u zkoumaného materiálu. Místo v tezi uváděného bulvárního deníku *Expres* a později deníku *Blesk*, autorka práce zařadila *Mladou frontu*, později *MF Dnes*.

S větším vhladem do tématu se původní premisa, že bulvární média ukáží ještě silnější kontrast mezi oběma politiky, ukázala jako ne tak výrazná, a autorka práce naopak vyhodnotila, že bude pro výsledek zkoumání hodnotnější sledovat periodika, která existovala již během listopadu 1989, kdy bylo hrdinské vyobrazení disentu nejvíce patrné a pro tuto práci také nejvíce určující.

1 Teoretická část

1.1 Teoretický kontext

1.1.1 Média, společnost a politika

Většinu znalostí a informací o okolním světě nelze získat skrze přímou osobní zkušenost. Jak s lehkou nadsázkou podotýká Maxwell McCombs (2009, s. 25): „Všechno, co víme, jsme se dozvěděli v novinách.“ Média jsou tak zcela beze sporu nutnou součástí společnosti. Informují o hodnotách, postojích a názorech, které aktuálně převažují. Bývá jim tak přisuzován vliv při formování mínění jednotlivce a taktéž vliv při utváření veřejného života (Jiráková a Köpplová, 2007, s. 11). „Teorie připisuje médiím silný účinek, protože média jsou hlavním zdrojem, odkud lidé čerpají představu o současném dominantním názoru“ (McQuail, 1999, s. 580). S tímto tvrzením se pojí i několik teoretických konceptů a procesů, které jistým způsobem ovlivňují veřejnost a její mínění, a zároveň by také měly být nápomocny při tomto výzkumu.

Obecně známá je představa médií jako „hlídacích psů“ demokracie či jako jakéhosi čtvrtého stavu čili čtvrté moci¹ ve státě. Vychází z normativního přístupu ke studiu médií a úzce souvisí s tím, ve které společnosti je uplatňován. Od druhé poloviny 20. století v tomto hraje podstatou roli typologie normativních rámců, kterou vypracoval Siebert, Peterson a Schramm². Trojice mediálních teoretiků rozlišila čtyři kategorie, podle toho, jaký vztah k médiím v daných společnostech panuje. Jde tedy o teorii autoritářskou, liberální, sovětskou a tu sociální odpovědnosti.³ (Trampota, 2006, s. 140-141) McQuail (1999, s. 67) ještě přidává vývojovou teorii a teorii demokraticko-participační.

¹ Vedle moci legislativní, exekutivní a soudní.

² V roce 1956 vydali knihu *Four Theories of the Press*. SIEBERT, F. S., SCHRAMM, W., PETERSON, T.: *Four Theories of the Press*. University of Illinois Press, 1956.

³ Teorie vyvolala silnou vlnu kritiky. Podle mnohých je příliš ideologicky a historicky podmíněná nebo dokonce ideologicky předpojatá, anebo příliš zjednodušující. Pro účely této práce však dostačuje, jde v ní totiž právě o onen veřejný zájem a roli novinářů právě v liberálním modelu.

Podle McQuaila (tamtéž) je liberální a sociálně-odpovědná teorie spjatá s hodnotami západních demokracií jako jsou svoboda, spravedlnost, rovnost nebo solidarita. V takových společnostech pak média plní roli nezávislého institucionálního zdroje moci politické i kulturní. Toto vidění žurnalistů vychází z představy, že určité stavy, třídy nebo více aktuálně například mocenské skupiny, mají tendenci využívat vlastní moci na úkor ostatních. Právě pak je třeba nezávislé podpory utlačovaných ze strany novinářů, kteří v politickém procesu zastoupí společnost jako celek. (McNair, 2004, s. 25-26) Média tak mají poskytovat prostor pro dialog a sloužit jako platforma pro politiky a politické skupiny i jejich komunikaci s veřejností (Gurevitch a Blumler, 1999).

Liberálně demokratický systém pak mnohdy vychází z představy, že je ve veřejném zájmu, aby média dohlížela na politické reprezentanty. V takových společnostech se pak považuje za veřejný zájem, pokud média mohou neovlivněně a nezávisle prezentovat informace i názory. K tomu musí být uzpůsobeny legislativní podmínky a samy redakce by se měly k této sociální odpovědnosti přihlásit (Trampota, 2006, s. 142-143). Podle McNaira (2004, s. 86) liberálně demokratický politický systém novinářskou kritiku elit jako podmínku své legitimacy navíc dokonce vyžaduje. Jde o jakousi pojistku proti návratu autoritářské vlády. Novináři musí přinášet nekompromisní hodnocení těch, kteří jsou zrovna u moci, a také těch, kteří se k ní snaží dostat. „Žurnalistika musí být naším včasným varovným systémem“ (McChesney, 2009, s. 66-67). Naopak totalitní režimy běžně takovouto kritiku ze stran žurnalistů nepřipouští, ba ji považují za velezradu (McNair, 2004, s. 87).

Provázanost médií a politiky

Podstatné proto tuto práci a pro vysvětlení role žurnalistů ve společnosti je pak následující tvrzení: politiky i novináře dlouhodobě pojí jedno publikum, a také společná služba veřejnosti (Jirák a Köpplová, 2007, s. 11-13). Vzájemně se veřejní představitelé i novináři, ať už zjištěně či nezištěně, potřebují. Právě média politikům, a ostatně i celé společnosti, „slouží“ jako zprostředkovatel mezi jednotlivými institucemi a občany. Členové vlády, parlamentu i reprezentanti politických stran šíří prostřednictvím médií svoje ideje a postoje (Říchová, Jirák, 2000, s. 6-8). Politici proto logicky potřebují, aby o nich žurnalisté referovali. Vytváří si tak vztah s veřejností, která si je díky tomu zapamatovává. Zároveň také budují důvěryhodnost u svých voličů i stranických kolegů (Burton a Jirák, 2001, s. 135-

6). „Kdo není v masových médiích, jako by nebyl. Politici si libují v pózování před kamerami, rádi se dostaví na rozhovor, který řeší jejich pikantní rodinné záležitosti, jsou schopni v rámci své popularizace udělat prakticky cokoli“ (Růžička, 2001, s. 101).

Zároveň platí, že mediální zájem je klíčový pro to, jaká politická témata se budou veřejně vůbec řešit (Helfer, 2016). John Thompson (1999, s. 11-46) dokonce tvrdí, že před vznikem médií byla politická komunikace neveřejná, odehrávala se jen mezi pár vyvolenými. Právě žurnalisté podle něj veřejnost zpolitizovali. Není proto náhodou, že masová média vznikala spolu s politickými stranami. Nejenom, že se politika stala věcí veřejnou, o které se občané dozvídají právě skrze média, v masové moderní společnosti se média dokonce sama stala součástí procesu tvorby politiky. Medializují politická témata a aktivity, kromě funkce informační, sociální, zábavní a kulturní jim proto bývá přisuzována i ta politická (Burton a Jiráček, 2001, s. 135-6). Právě média, což je proto tuto práci podstatné, rovněž utváří obraz politiků, který je pak společností vnímán a přijímán.

Vztah mezi novináři a politiky je v liberálních demokraciích často institucionalizován a bývá také založen na vědomé vzájemné závislosti a s ním spojeným respektování jednotlivých rolí v tomto vztahu. (Van Dalen, 2019) „Volební boj je skutečně v první řadě komunikačním procesem. Stranám, případně kandidátům, jde o to informovat voliče o svých cílech a přesvědčit je, že právě oni mohou nejlépe chápat zájmy občanů“ (Schultz, 2004, s.11-12). Jak později uvidíme, právě tento um byl v devadesátých letech vlastní především Václavu Klausovi.

Nutná je ale určitá míra zdravé nedůvěryhodnosti novinářské obce vůči politikům, díky které si udrží svou nezávislost a integritu. Přílišná nedůvěra ve veřejné instituce ovšem také není žádoucí. Mediální sdělení mohou být pod jejím vlivem rámcována až příliš negativně. (Tejkalová a kol., 2017). Není snadné tyto aspekty splňovat, obzvláště pokud jde o autoritativní politiky, kteří žijí ve svém vlastním elitním světě, vzdálení od běžné populace (Gurevitch a Blumler, 1999). Ti pak podle Thompsona (1999, s. 11-46) vyžadují velice emotivní, až skandální mediální výstupy. Taková silně emotivní atmosféra představuje „zápas o symbolickou moc na politickém poli, ve kterém jsou v sázce reputace a důvěra“. V pozitivním ladění, stejně jako v tom negativním, může podobná aféra znamenat mnoho popularity. Stačí ovšem jedno malé mediální zaškobrtnutí a politik se zřítí do propasti

veřejného odsouzení. Nebezpečí politických afér tkví v tom, že napomáhají vzrůstu hluboké nedůvěry mezi občany. Ti pak přestávají chtít být součástí občanské společnosti a nezajímají se o veřejné dění. Společnost jako celek pak má pouze slabou formu demokratického vládnutí, a naopak panuje cynismus a skepse.

Zpravodajské postupy a rutiny

Na všech mediálních výstupech se podílí mediální profesionálové, tedy tvůrci a zprostředkovatelé mediálních sdělení. Řada mediálních výstupů se sice sestává z kolektivní práce, přesto je podstatné poznávat, kdo jsou lidé stojící za jednotlivými obsahy. (Trampota a Vojtěchovská, 2010, s. 88). Činnost mediálních profesionálů ovlivňují především jejich osobnostní rysy a podmínky práce, zpětná vazba od příjemců a podmínky dané povahou sdělení a povahou média. Žurnalistika se vyznačuje nízkou měrou profesionalizace, dochází tak v ní k velkým rozdílům mezi jakousi profesní elitou a zbytkem pracovníků (Jirák a Köpplová, s. 168). Brian McNair (2004, s. 11) však vnímá celou žurnalistickou profesi jako velice privilegovanou. Právě příjemci jejích produktů do ní totiž vkládají velká očekávání, protože „jakýkoli vytvořený text v písemné, zvukové nebo vizuální podobě, který je publiku předkládán jako pravdivé oznámení nebo záznam jisté, až dosud neznámé (nové) skutečnosti existující v současném společenském světě.“

Ač žurnalistika patří k tvůrčím profesím, uplatňují se i v ní určité pracovní postupy a standardizované aktivity. Novináři často pracují pod časovým tlakem a obzvláště v krizových situacích se jim proto hodí určité pravidelné vzorce chování – rutiny. Ve zpravodajství probíhají na několika úrovních: při sestavování agendy, při vyhledávání informací, při práci se zdroji i při konečném zpracování zpráv (Trampota, 2006, s. 55). Na těchto krocích se zpravidla podílejí redaktoři, editoři i šéfredaktoři – všechny tyto novinářské pozice můžeme označit také jako gatekeepery, tedy ty, kteří z množství potenciálních zpráv vyberou ty, které se stanou součástí agendy daného média (Shoemakerová a Reese, 1996, s. 100). Základní jsou pak pro ně při selekci tři následující otázky: „Co je přijatelné pro publikum? Co je organizace (médiu) schopno zpracovat? Jaký informační materiál od zdrojů mají k dispozici?“ (Čuřík a kolektiv, 2012, s. 160) V samotné mediální produkci výrazně převažují formální požadavky organizace nad osobními tendencemi pracovníků (McQuail, 1999, s. 215).

Společnost tak je nucena přijímat zprostředkovanou, reprodukovanou skutečnost, sestavenou novináři. Nejen, že média denně zásobují svá publika určitým aktuálním děním, zároveň tímto výběrem témat stáčí pozornost publika jistým směrem. Neupozorňují tedy jen na existenci informací, leč také ovlivňují veřejné mínění v tom, co je z tohoto dění podstatné a zásadní (McCombs, 2009, s. 25-26). Tento princip fungování médií shrnuje pojem nastolování agendy.⁴ Zprávy tedy mohou mít okamžitý, avšak také dlouhodobý účinek. Již zmiňovaný výběr zpravodajské agendy neovlivňuje jen to, jaká témata budou zpracovávána, ale také v jaké četnosti, jak hutným způsobem. Tento teoretický koncept tak médiím nepřisuzuje účinky persvazivní, nýbrž především účinky kognitivního charakteru. (Trampota, 2006, s. 112-113) Médiím tedy nutně nenáleží schopnost určovat, co si lidé mají myslet, leč, o čem mají přemýšlet⁵ (Cohen, 1963). Dle této premisy tedy platí, že čím četněji žurnalisté informují, například o určitých politických změnách nebo rozhodnutích jako jsou třeba kupónová privatizace či rozpad Československa, neovlivní ani tak to, jak moc o těchto procesech občané budou vědět, jako spíše to, že je budou čím dál tím více vnímat jako celospolečenský a podstatný jev nebo problém (Trampota, 2006, s. 113).

Kumulativní účinek opakovaného výběru se týká především zpravodajství a také publicistiky. „Jde o agregovaný vliv velkého množství sdělení, přičemž každé z nich má rozdílní obsah, ale všechny pojednávají o stejném (obecném) tématu“ (Trampota, 2006, s. 113). Pokud se tedy pokusíme o shrnutí tohoto jevu, jde ve výsledku o to, že veřejné mínění nereaguje na okolní prostředí, nýbrž na pseudoprostředí vytvářené žurnalisty (Lippmann, 1922.). Tento princip bude velmi zajímavé sledovat uvnitř jednotlivých redakcí v průběhu odeznívání této krize a také v případě, že přijde nějaká další s tímto virem spojená – ať už zdravotní, ekonomická či jiná. Média v tomto ohledu nejsou všemocná, ale mohou do jisté míry ovlivnit nejen to, o čem lidé přemýšlejí, nýbrž také jak. Svá sdělení rámcují,

⁴ Jakýmsi „duchovním otcem“ myšlenky nastolování agendy je Walter Lippmann. Sám sice tento pojem nedefinoval, už v roce 1922 ale přišel s tezí, že „zpravodajská média, naše okna do širokého světa ležícího mimo naši bezprostřední zkušenost, určují naši kognitivní mapu světa.“ (McCombs, 2009, s. 28)

⁵ Takto nastolování agendy shrnul v roce 1963 Bernard Cohen ve své práci Tisk a zahraniční politika. Avšak autory přesného pojmu agenda-setting jsou Donald Shaw a Maxwell McCombs. První závěry publikovali v roce 1972. Obsahovaly výsledky dvou výzkumných projektů – Chapel Hill Study a Charlotte Study, oba se zaměřovaly na prezidentskou kampaň v USA, jedna v roce 1968 a druhá v roce 1972.

tedy nejrůznějšími prostředky určují jejich důležitost – například řazením zpráv (Jirák a Köpplová, 2009, s. 352-353).

K důležitým aspektům pak patří fakt, že takovéto účinky má agenda-setting tam, kde panuje otevřený politický systém a stejně tak otevřený systém médií.⁶ Přesto i pak platí určitá omezení – společenská pozornost například neustojí více než šest témat, která hrají současně prim. Dominuje vždy rozmezí mezi dvěma až šesti agendami. Samozřejmě však existuje mnoho jiných faktorů, které ovlivňují uvažování jednotlivců i celku, nevychází jen z médií, ale třeba i z kultury jako takové. „Bud', jak bud', na základě nashromážděných důkazů o účincích nastolování agendy se obecně dá říct, že novináři významným způsobem ovlivňují, jaké představy o světě má jejich publikum“ (McCombs, 2006, s. 44-48).

Tento mediální fenomén se pak zkoumá s předpokladem, že výše popisovaný mediální důraz na jistá témata, skutečně vytváří v publiku zájem a pozornost, a také, že média pouze nereflektují realitu, ale v redakcích dochází k jejímu tvarování. Postupným zkoumáním se ukázaly jako velice podstatné pro zavádění agendy do společnosti vlastnosti příjemce. Zásadní vliv pak mají následující tři: zájem o obsah médií, nejistota a neznalost vzhledem k obsaženým tématům a úsilí spojené s vyhledáváním spolehlivého zdroje informací. Výzkum v této oblasti se pak za posledních pár desítek let rozdělil do dvou hlavních proudů, a to do nastolování veřejné agendy a politické nastolování témat (Trampota, 2006, s. 120).

Spirála mlčení

Zmíňme ještě koncept spirály mlčení, tedy také koncept ovlivňování a tvorby veřejného mínění. Vychází z premisy, že společnost se neustále navzájem pozoruje. Každý jednotlivec by tak měl poznat, který názor v danou chvíli dominuje a který naopak zůstává upozaděm. Spirála mlčení⁷ vzniká ze strachu lidí, přepadá je u kontroverzních témat. Mají poté tendenci mít obavy zůstat se svými názory v izolaci. Jedinec, který cítí, že názor, jež zastává, ve společnosti ztrácí na podpoře, se postupně propadá do větší a silnější mlčenlivosti, kdežto ten, který má dojem, že jeho názorový proud sílí, se stává sebejistějším (Noelle-Neumann,

⁶ Pravděpodobně nikde na světě však nenajdeme zcela otevřený politický či mediální systém.

⁷ Koncept spirály mlčení vymezila v 70. letech 20. století německá badatelka Elisabeth Noelle-Neumannová. Poprvé ho použila ve stati *Komulation, Konsonanz und Öffentlichkeitseffekt. Ein neuer Ansatz zur Analyse der Wirkung der Massmedien*, která byla publikovaná v roce 1973 v časopise *Publizistik*. (Reifová, 2004, s. 231)

1993, s. 5-6). Další členové společnosti si poté začnou všimnout, že jejich názor není veřejně artikulován nebo oceňován, stává se tak i pro ně nevhodným pro veřejnou prezentaci. „Názor se oslabuje, mlčení se šíří, spirála mlčení se roztáčí. Tento jev má samozřejmě i druhou stránku: Roste síla názoru, který je vyslovován veřejně“ (Šubrt, 2000, s. 36-37). To se nemusí nutně týkat jen běžných občanů, ale také přímo novinářů či jejich respondentů.

Silou, která celou spirálu roztáčí a žene kupředu, je pak zmiňovaný strach z izolace jedince od domnělé většiny společnosti (Noelle-Neumann, 1993, s. 5-6). Vzniká tak zkreslení reálného poměru názorového rozložení ve společnosti a některé názory mohou dokonce zcela zaniknout. Existují však i tací, kteří se nebojí vybočit a vyjádří se i přes hrozící nonkonformitu. Noelle-Neumann sem řadí kacíře, avantgardisty a outsidersy, tedy ty, kteří s izolací počítají a nebojí se života v ústraní (Reifová, 2004, s. 232). Konformita a ostatně i život v ústraní bez ní, o kterém Noelle-Neumann hovoří, připomíná jistým způsobem i popis totalitních režimů. „Totalitarismus apeluje na velice nebezpečné emociální potřeby lidí, kteří žijí v izolaci a ve strachu před ostatními“ (Arendtová, 1978).

Koncept popisuje jednu z možností účinku třetí strany na utváření mínění. Teorie počítá se čtyřmi prvky – masová média, interpersonální komunikace a sociální vazby, individuální vyjadřování názorů a způsob, kterým lidé vnímají „názorové klima“ ve svém okolí. „V našem kontextu je nejdůležitější myšlenka, že masová média jsou nejsnáze dostupným zdrojem informací o vládnoucím názorovém klimatu a pokud některý názor převládne v médiích, bude pravděpodobně posílen v následných stádiích utváření a vyjadřování osobního mínění“ (McQuail, 1999, s. 534-535).

S tímto tvrzením a ostatně i s konceptem spirály mlčení úzce souvisí několik dalších teorií. Patří k nim například band-wagon efekt. Tento termín obrazně znamená, že „každý chce jet na vagoně s kapelou“, tedy na straně vítězů. Představit si ho lze na příkladu předvolebního rozhodování. Mnozí, kteří dosud tvrdili, že budou volit jednu stranu, si to na poslední chvíli rozmyslí a volbu změní (Reifová, 2004, s. 232). Zatímco dle konceptu spirály mlčení motivuje jedince strach, k mase nutně nemusí svým smýšlením skutečně patřit, raději ale mlčí, než by vybočoval, zde ho naopak motivuje touha skutečně patřit „lepší“ většině.

Objektivita mediálních sdělení

Mediální pokrytí podléhá jistému subjektivnímu zkreslení. Pro tuto práci je proto klíčové, že v souvislosti se žurnalistikou nemůžeme nikdy hovořit o absolutní objektivitě. Nic takového ani nemůže existovat. Představa absolutní objektivitě vychází z pozitivistické filozofie. Tento koncept 19. století počítá s jakousi naprostou empirickou poznatelností světa a také z toho, že lze jev zcela oddělit od jeho pozorovatele (Thompson, 2004). Došlo tak k záměně objektivitě za pravdivost, za schopnost popsat, vyložit nebo zobrazit věci kolem nás, jaké přesně jsou, nikoli jaké se nám jeví. Objektivita může být pouze ideálem a nedosažitelným cílem, o který se můžeme během procesu poznávání, ba i informování, pokoušet (Růžička, 2011, s. 95-96).

Zanecháme-li filozofického definování a bereme-li v potaz hledisko žurnalistické, je pak objektivita chápána jako vědomý postoj. Přitom je nutné zohlednit fakt, že každý jedinec, včetně žurnalisty, je produktem společnosti, kultury i vzdělání. „Neexistuje osoba bez předsudků, ať se jakkoli snaží nahradit tento handicap profesionální objektivností, protože sama objektivnost je od přírody nespolehlivým měřítkem“ (Osvaldová, 2011, s. 12). Lépe se proto v žurnalistickém pojetí hodí pojmy nestrannost či přesnost. Například Produkční směrnice BBC začíná právě kapitolou *impartiality a accuracy*.⁸

Objektivitu sdělení může ovlivnit i výběr jazykových či vizuálních prostředků nebo redaktorova koncepce vnímání vlastní role – může se cítit například jako neutrální zpravodajec nebo také jako obhájce sociální slabších (Trampota, 2006, s. 50). Vyzdvihuje se proto především vyváženost, vědomá nezaujatost a zdravý skepticismus. Roli hraje také úplnost informování, odstup od tématu, pluralita zveřejňovaných názorů i vyloučení

⁸ „*Impartiality*

Due impartiality lies at the heart of the BBC. All BBC programmes and services should be open minded, fair and show a respect for truth. No significant strand of thought should go unreflected or under represented on the BBC.

Accuracy

We must be accurate and must be prepared to check, cross-check and seek advice to ensure this. Wherever possible we should gather information first-hand by being there ourselves or, where that is not possible, by talking to those who were. But accuracy is often more than a question of getting the facts right. All relevant information should be weighed to get at the truth of what is reported or described.“ (BBC, 2000)

skrytých motivů (Osvaldová, 2011, s. 12).⁹ Žurnalistika „chce být přijímána přinejmenším jako přiblížení se k pravdě a hodlá se přiblížit natolik těsně, aby si zasloužila naši důvěru ve svou poctivost“ (McNair, 2004, s. 12).

1.1.2 Příběhy, mýty a mediální obsahy

Pomyslný průsečík mezi tvůrci mediálních sdělení a jejich příjemci tvoří právě mediální obsahy. Jsou výsledkem procesů produkce zpráv, které jsme popsali výše, a rovněž z nich můžeme vyčíst nejen jisté hodnoty, představy a motivace jejich tvůrců, ale také v sobě mají uchovanou jakousi konstrukci ideálního příjemce daného média. Nesou s sebou významové potenciály, které jejich příjemci nejrůznějšími způsoby přejímají. „Obsahy zpráv nejen vypovídají o vlastnostech médií, ale jsou i celkovou (třebaže různě pokřivenou) reflexí společenského prostředí, převládajících hodnot, názorů a idejí“ (Trampota, 2006, s. 59). Zpravidla proto bývá médiím a jejich obsahům přisuzována primární funkce zprostředkovatele reality i aktuálního dění. Kromě těchto funkcí bývá médiím připisována ještě jedna, v jistém smyslu poněkud překvapivá dovednost – jsou vypravěči příběhů. Zprávy jsou v podstatě „malé příběhy o událostech“. To, o čem pojednávají, je sice inspirováno skutečnými činy a fakty, ale to, jak o tom pojednávají je často ovlivněno podobnými procesy a omezeními jako fikce (Potter, 1998, s 111).

Narace mediálních sdělení se opakuje v zaběhlých vzorcích. Stejně jako u již zmiňovaného nastolování témat, i v případě způsobu vyprávění lze opakováním dosáhnout dojmu přirozenosti a v tomto případě také důvěryhodnosti. Příjemce tak dostává typ sdělení, který očekává a který vyplývá z jeho představy o tom, jak by mělo „přirozené a správné“ zpracování vypadat. To se týká zprávy, filmu či například rozhlasové hry. Vše má svá schémata provedení, včetně přítomnosti hlavních protagonistů i vedlejších postav (Jirák a Köpplová, s. 123-124). Stejně jako literárních příběhů i u těch zpravodajských se opakují také zápletky. Díky tomu nás zprávy obdobně jako například seriály „neustále utěšují, protože odměňují naši schopnost předvídat. Jsme uspokojeni, neboť znovu a znovu nacházíme to, co jsme očekávali“ – tedy po generace denně budovaný a všeobecně sdílený obraz světa. Čím častěji se o něm utvrzujeme, tím jistější je náš vlastní pocit existence (Eco,

⁹ „Naopak předpojatostí, neobjektivností se rozumí záměrné zkreslení reality, preferování určitého výkladu, zdůrazňování jedněch názorů na úkor jiných, jedněch sociálních skupin na úkor jiných, manipulace s pojmy apod.“ (Osvaldová, 2011, s. 12)

2004, s. 96). Zpravodajství tak můžeme zkoumat pomocí obdobných nástrojů jako jiné typy příběhů – pohádky, proslavy, písně, legendy nebo epiky. Každý příběh má svou kompozici i perspektivu pohledu (Pitcher, 2016, s. 95).

Různé kultury obsahují nejrůznější styly vyprávění a velké množství příběhů, zpravodajství je tedy jedním z nich. Příběh v klasickém slova smyslu se sice od zpráv v mnoha ohledech liší, kompozice však vychází z té samé podstaty. To, co je pro hlavní linku nepodstatné, zůstává upozaděno, zatímco to, co je pro dějovou linku nepostradatelné, je naopak vyzdvihováno. Stejně tak funguje i sestavování zprávy. Povídka, román, reportáž či článek, vše se sestává z omezeného množství postav i akcí. Zatímco u dramát či seriálů by se narativní postupy daly přirovnat ke „svádění“ diváka – příběh je sestavován co nejnapínavěji s rozuzlením až v konečné části – u zpravodajství funguje tento princip zcela opačně. Příjemce zpravodajských sdělení se musí dozvědět nejpodstatnější informace co nejdříve. Jde o princip takzvané obrácené pyramidy. O tom, jaké informace a fakta se dostanou až na samý pomyslný vrchol, rozhodují redaktori (Trampota, 2006, s. 62).¹⁰

V každé společnosti existuje jistý soubor představ, hodnot a idejí, které převažují a konstruují tak pro všechny její členy obraz reality. Takové obrazy nejen že vykládají, jaký svět je, ale také určují, co je v něm dobré nebo co má smysl a co už nikoli. Vzniklé soubory hodnot, ideálů a představ můžeme nazvat rovněž jako ideologii (Trampota, 2006, s. 68-69). Tradičně se ideologie ve společenství sdílí pomocí obecně přijímaných a archetypálních příběhů – mýtů. I díky těmto mytickým příběhům se jednotlivci, ale i celé kultury neustále přesvědčují o tom, že svět, tedy jejich výklad světa, stále platí a že realita „vypadá“, tedy konstruuje se, stejně jako před hodinou, týdnem nebo rokem. „Archetypální příběhy nabízejí exemplární modely. Poskytují příklady dobra a zla, dobrého a špatného, statečnosti a zbabělosti“ (Lule, 2001, s. 15). Právě skrze archetypální příběhy chtějí mýty ilustrovat, informovat, vzdát hold nebo předem varovat. Mýty dávají světu smysl. „Nabízejí a opakují příběhy, přejímají příběhy z opravdového života. Vyprávějí příběhy, které konfrontují témata sociálního, veřejného života. Jsou to morální pohádky. Varují před neštěstím

¹⁰ Příjemce tak sice není motivován zůstat u vyprávění až do konce, leč například při nutném krácení zprávy v redakci se díky tomuto principu nevytratí hlavní sdělení, pokud se jednoduše krátí sdělení od konce (Trampota, 2006, s. 62-63).

a nemocemi, degenerací a rozpadem, nabízejí dramata řádu a nepořádku, potvrzené spravedlnosti a spravedlnosti popřené“ (Lule, 2001, s. 21).

Pokud bychom hledali přesnou definici, moderní myšlení na obecné úrovni interpretuje mytologii jako primitivní a nemotornou snahu vysvětlit přírodní svět. Jako základní definice pak poslouží představa, že jde o jakousi poetickou fantazii, která má kořeny v předhistorických dobách (Puhvel, 1997, s. 19-20). Definovat se mýtus pokoušelo více autorů. Durkheim například tento soubor fantazií a hodnot chápal jako skladiště alegorických návodů sloužících přizpůsobení jedince jeho skupině, Jung zase jako skupinový sen příznačný pro touhy skryté v hlubinách lidské duše. „Definitivní systém interpretace mýtů neexistuje a nikdy existovat nebude. (...) Mytologie je vším tím současně. Přestaneme-li se zabývat tím, co je mytologie, a začneme-li zkoumat, jak to funguje, jak v minulosti posloužila lidstvu a k čemu může být dobrá dnes, zjistíme, že mytologie, stejně jako sám život, se snadno přizpůsobuje všem obsesím a požadavkům jednotlivce, pokolení i doby“ (Campbell, 2000, s. 322). Zcela zásadní pro tuto práci je pak novodobé definování Rolanda Barthes¹¹ (2004, s. 111-113), který hovoří o mýtu jako o promluvě. Není jasně stanoveno, zda musí jít o promluvu v prvotním významu tohoto slova – tedy o ústní sdělení. Mýtus může mít jakoukoli formu. Může se jednat o vyřčenou promluvu, písemné sdělení, reportáž, sport, film, reklamu, divadlo... „Mýtus může být vše“ (tamtéž). Definuje se tím, jak se vyslovuje. Jediné jeho omezení je tedy formální. Různé formy navíc mohou působit různě naléhavě.

Pokud mýtus definujeme jako promluvu neboli sdělení, stává se tak mytologie součástí komunikačního procesu. Samotná existence mýtů je podmíněná existencí společnosti. To ona přisuzuje, jak již bylo řečeno, věcem a jevům významy. Činí tak právě skrze svá sdělení, skrze svůj komunikační systém, skrze mýty. U jeho definování proto platí zásadní podmínka: vždy podléhá diskurzu. Mýty se mohou stát sděleními jen na určitou chvíli, jsou pomíjivé, ačkoli některé existují v lidském měřítku dlouho, nikdy nejsou věčné. Existenci mýtů tak zajišťuje nejen existence společnosti „teď a tady“, nýbrž také lidské dějiny. „Mýtus je promluvou vyvolanou dějinami. Nemůže vyplynout z přirozenosti věcí“ (Barthes, 2004, s. 111-113). Mytizace je proto jakási „podvědomá symbolizace, identifikace objektu se

¹¹ Významně k tomuto chápání mytologie přispěl také George Lakoff, svou definicí metafory (Trampota, 2006, s. 68).

souhrnem finalit, které se nedají pokaždé racionalizovat, projekce tendencí, aspirací a obav, jež se objevují, ať už v jednotlivci či v pospolitosti, během jedné historické epochy, do obrazu“ (Eco, 2006, s. 239). Analýza takové mytologické projekce do mediálních sdělení nejrůznější povahy proto poskytuje významný zdroj poznatků a důležitý vhled do společnosti v dané době i v daném politickém i jiném prostředí. Ukazuje, v jaké „konstrukci známého“ lidé žili a co považovali za běžné či přijatelné (Trampota, 2006, s. 69).

Mýtus jako sekundární sémiotický systém

Tato práce se nezaměří jen na nalezení a určení určitých faktů v mediálních sděleních, nýbrž bude zkoumat něco, co má hodnotu něčeho jiného – znaky. Studium mytologie proto v teoretických rámcích spadá do daleko širší vědy o znacích, tedy do sémiotiky¹². „Jazyk je znakový systém vyjadřující ideje“ (Saussure, 2007, s. 52). Můžeme ho srovnat s písmem, abecedou hluchoněmých, symbolickými rituály, zdvořilostními formami nebo třeba i vojenskými signály, on sám je však ze všech těchto systémů nejdůležitější. Sémiotika, tedy věda, která systém znaků zkoumá, se skládá z části ze sociální psychologie, ale i z obecné psychologie. Ukazuje, z čeho se znaky sestávají a jak i podle čeho se jejich vznik ve společnosti řídí (tamtéž, s. 53). Mytologie se však podle Barthese (2004, s. 114) musí zkoumat jak z hlediska sémiologického, tak z hlediska historického. Mýty jsou totiž součástí sémiologie jakožto formální vědy a zároveň ideologie jakožto vědy historické. Mytologie tak studuje ideje, které ale musí mít určitou formu.

Zásadním úkolem a zároveň jedinou metodou sémiologie je podle Barthese (2004, s. 114) čtení neboli dešifrování. Sémiotika studuje společenské produkce významů v komunikačním procesu skrze znakových systémů – kódů. Ze sémiotického hlediska představuje každé sdělení, tedy každý mediální produkt, text a je jej možné „přečíst“, přičemž ne vždy musí jít o skutečně psaný text, stejně tak lze „číst“ obraz nebo fotografii (Jiráková a Köpplová, 2009,

¹² Z řeckého semeion, „znak“, možno též sémiologie. Sémiotika se zpravidla popisuje jako teoretický přístup či případně jako způsobem analýzy. Hlavní oblasti tohoto zkoumání pak jsou: analýza znaků (sémantika), analýza pravidel pro kombinování znaků (sémantická syntax) a analýzu vztahu mezi znaky/kódy a jejich uživateli (pragmatika) (Jiráková a Köpplová, 2009, s. 269).

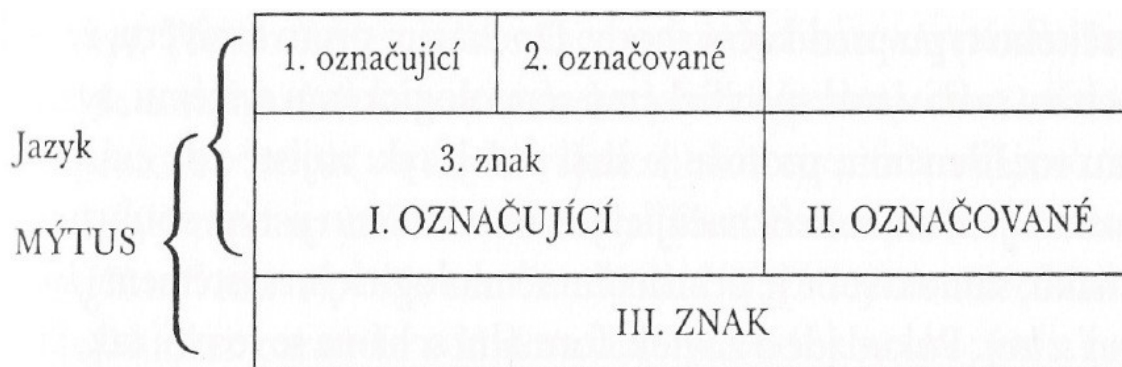
s. 269). Mezi klíčové postavy moderní sémiotiky patří Ferdinand de Saussure (2007, s. 97).¹³ Právě on dešifruje použití jazyka v daném významu pomocí trojúhelníkového schématu – označující, označované, znak. Znak chápe jako jednotu dvou protikladných složek: označované neboli signifiant a označující čili signifié. Obě mají „tu výhodu, že označují protiklad, který je jednak odlišuje od sebe a jednak od celku, jehož jsou částmi“ (Saussure, 2007, s. 97). Jazykový znak (celek) je tedy v saussurovském pojetí „psychická jednotka“ o dvou stránkách – pojem (označované) a akustický obraz (označující), obě spolu těsně souvisí a jeden vyvolává druhý. Samostatně jsou obě složky prázdné, neurčité. Význam znak získá, až po jejich propojení (tamtéž, s. 98).

Tento proces si lze představit jako jakousi nekonečnou smyčku vytváření nebo přetváření sociálního a kulturního prostředí, kde každý člen společnosti uplatňuje své vlastní významy, díky kterým jeho představa o světě dostává smysl. Tento „prostor znaků“ můžeme nazývat jako semiosféru (Doubravová, 2002, s. 24). Když mezi sebou v rámci lidského společenství komunikujeme, rozumíme více či méně přesně, co konkrétní sdělení znamenají. Na začátku tohoto komunikačního procesu stojí tvorba vlastního sdělení. K tomu každý jedinec využívá znaky. Sdělení pak ostatní přijímají s tím, že si utvoří vlastní význam. Ten se však vždy nějak vztahuje k původnímu významu vytvořenému prvotním jedincem. V komunikačním procesu pak platí, že „čím více sdílíme stejný kód, čím více užíváme též znakový systém, tím více se naše dva významy k sobě blíží“ (Fiske, 1990, s. 39).

Barthes (2004, s. 115-117) s tímto pojetím jazyka taktéž pracuje a přejímá i schéma primárního sémiologického řetězce, leč postupuje o úroveň dále a utváří pro mytologii v kontextu této práce naprosto zásadní teoretické východisko. Mýtus vidí jako sekundární sémiologický systém, který je zároveň závislý na předchozím primárním řetězci. To, co v prvotním systému sdružuje koncept a obraz, tedy znak, stává se nyní prostým označujícím. Jazyk, fotografie, obraz nebo rituál všechno je redukováno na prostý statut řeči. Podle Barthesa (tamtéž) tak mýtus jaksí posouvá a metaforizuje formální systém primárních signifikací. „Ať se jedná o literární nebo obrazovou grafickou expresi, mýtus v ní chce nahlížet jen určitý souhrn znaků, globální znak, výsledný člen primárního sémiologického

¹³ Švýcarský lingvistce autorem textu Kurz obecné lingvistiky z roku 1916, právě v něm Saussure zdůrazňuje rozdíl mezi jazykem – systémem znaků (langue) a jeho užitím v konkrétních situacích – řeči (parole) (Jiráková a Köpplová, 2009, s. 270).

řetězce. A právě tento poslední člen se stane prvním či dílčím členem rozšířeného systému, který buduje.“ Vše zobrazuje následující schéma, které je pro mytologickou analýzu zcela zásadní.

Obrázek 1: Schéma pro mytologickou analýzu.

Zdroj: Barthes, 2004, s. 117.

Barthesovo (2004, s. 117-118) schéma vychází z premisy, že existují dva stupňovitě uspořádané sémiologické systémy. Prvním je ten lingvistický – jazyk, který autor nazývá řečí-předmětem. Mýtus se řeči-předmětu zmocňuje, významově ji posouvá a vytváří vlastní systém – metajazyk. Mýtus se tak sám stává metajazykem neboli sekundárním jazykem. Sémiolog potřebuje z tohoto schématu právě tuto poslední složku. Nemusí se zabírat složením řeči-předmětu, k analýze si vystačí právě s výsledným členem – mýtem, který můžeme rovněž nazvat globálním znakem. Barthes se touto teorií jako jeden z prvních pokusil aplikovat sémiologii na různé kulturní jevy a komunikační procesy. Mezi jeden z jeho nejznámějších příkladů mýtu patří tento: „...jsem u holiče a podají mi číslo časopisu Paris-Match. Na obálce vidím mladého černocho, který je oblečen do francouzské uniformy a se zdviženými očima, jež jsou nepochybně upřeny na trojbarevný prapor, vzdává vojenský pozdrav. Takový je smysl obrázku. Ať už jsem však jakkoli naivní, dobře rozumím tomu, co mi naznačuje: že Francie je velká říše, že všichni její synové bez ohledu na barvu pleti věrně slouží pod její vlajkou a že pomlouvačům, ohánějícím se údajným kolonialismem, se nemůže dostat lepší odpovědi než nadšení, s jakým tento černocho slouží svým takzvaným utlačovatelům“ (tamtéž, s. 118).

Obrázek 2: Zdroj – Paris Match, červenec 1955.

Cílem mýtu tedy není pouhé označení, nýbrž určitý konkrétní typ vysvětlení. Proto se i v tomto případě, při pouhém pohledu na titulní stranu časopisu, podle Barthes (tamtéž, s. 119-120) nacházíme tváří v tvář zvětšenému sémiologickému systému. Je tu označující – voják černé pleti používající francouzský pozdrav, taktéž zde vidíme označované, jde o záměrně utvořenou směs francouzskosti a vojenství, a také v příkladu pozorujeme třetí složku, tedy přítomnost označovaného skrze označující. Barthes pro srozumitelnost tohoto metaschématu zavádí i vlastní názvosloví. Jako výchozí člen (označující) v tomto druhotném schématu vystupuje znak. Tento výsledný člen základního sémiologického systému je však

zcela vyprázdněn a v mytologii poté nazýván smyslem. Smysl převedený na prázdné označující sekundárního systému se pak stává prázdnou formou. Označované je nazýváno konceptem. Dle Barthes (tamtéž) nehrozí žádná nejednoznačnost, označované je prostě dané.

Posledním členem je korelace mezi formou a konceptem. V druhotném mytologickém cyklu není výsledkem pouze oznámení či popis okolního světa, korelace všech tří složek zde vede k pochopení a cosi vnucuje. Mýtus tedy spojuje dva smysly, kde ten první, vyprázdněný, dává vzniknout tomu druhému, zcela novému. Souvztažností konceptu a formy tak vzniká signifikace, tedy v podstatě mýtus samý. Jestliže sémiologie zkoumá jazyk, potažmo řeč, pak mytologie, potažmo i tato práce, zkoumá metajazyk (tamtéž, s. 121-122). Novodobé mytologie tak „vytvářejí umělé, arbitrární, ale motivem cílené ‚bastardní znaky‘, umístované na pomezí mezi znaky označující naivní pravdu a znaky označující naopak naprostou umělost. Tyto znaky vstřebávají cosi z obou mezních možností a ochotně rostou na své genetické kontradikci: pěna prostředků na mytí nádobí je zároveň čímsi nadbytečným, neužitečným, ale přitom také čímsi takřka spirituálním, a to díky schopnosti nabídnout impresivní kvantitu z nicotné kapky vylité do dřezu“ (Bílek in Barthes, 2004, s. 170).

Po kvantitativní stránce si forma a koncept vůbec nemusí odpovídat. Rozsáhlá forma jako například román může označovat jednoduchý koncept, naopak velmi úsporná forma může posloužit k označení bohatého konceptu. Při dešifrování mýtů je právě koncept tím, co je nutno pojmenovat. Některé koncepty jsou velmi stálé a rozšířené, jiné vznikají situačně a mohou mít jen krátké a místní trvání. Často pak právě takto vznikají neologismy (Barthes, 2004, s. 120-122). V případě této práce můžeme uvést jako příklad takového neologismu slovo havlismus. K situačním konceptům pak můžeme přiřadit gesta jako zvonění svazkem klíčů či ono vítězné „věčko“ Václava Havla, které se stalo například i součástí loga Občanského fóra. Sugestivnost novodobých mýtů tak spočívá v jejich schopnosti konceptuálně deformovat smysl. Jejich tvůrci používají postupy, ve kterých směřují význam a nabízený obraz, zároveň také racionalitu s imaginárností. „Mýtus je tedy ‚ideografickým systémem‘, v němž forma redukuje celistvost a komplexnost výchozího konceptu“ (Bílek in Barthes, 2004, s. 170).

Samotné čtení či dešifrování mýtů lze provádět třemi způsoby, záleží na tom, jakou část z druhotného sémiologického schématu příjemce vnímá jako primární a důležitou. S trojím různým zaostřením: na prázdné, plné, či nerozlišené označující. Zaostření na prázdné označující je charakteristické pro tvůrce mýtu. Například jde o redaktora, který má v mysli určitý koncept a hledá pro něj vhodnou formu. Signifikace se tak jeví doslovnou a jednoznačnou. Barthes (2004, s. 130-132) takový způsobem použití mýtu vnímá jako cynický. Pokud se opět vrátíme k salutujícímu černochovi, stává se z něj touto optikou symbol francouzského imperialismu. Jestliže se ovšem zaměříme na plné označující a jasně rozlišujeme smysl od formy, vnímáme mýtus jako jakýsi podvod. Ze salutujícího hoča se stává alibi francouzského imperialismu. Demystifikační zaostření na plné označující je vlastní mytologovi. Právě ten se snaží signifikaci dekomponovat a odhalit deformaci smyslu formou. A konečně pokud vnímáme nerozlišené označující, soustředíme se tedy na mýtus jako na nerozlučné spojení smyslu a formy. Tento třetí způsob konzumace mýtu je typický pro běžného čtenáře či příjemce sdělní a je naprosto v souladu se samotnými účely samotného schématu. Jedinec mýtus uznává jako pravdivý a zároveň neskutečný příběh.

Dostáváme se k hlavnímu principu mýtu. Tím je přeměňovat dějiny na přirozenost. „Mýtus nic neskrývá ani neukazuje: mýtus pouze deformuje; mýtus není lži ani přiznáním: je inflexí (Barthes, 2004, s. 131). Mýtus chce, aby se smysl neustále přeměňoval na formu, jinak řečeno, mýtus se neustále uchyluje ke krádeži řeči. „Salutujícího černocha, hnědobílý domek či sezónní ovoce nekradu, proto, abych z nich učinil příklady nebo symboly, ale proto, abych skrze ně naturalizoval francouzské impérium, svou zálibu v baskických rekvizitách, vládu“ (tamtéž, s. 134). Ukraden může být kterýkoliv znak, jakýkoli smysl, ba dokonce i jeho absence. Toho využívá například pojetí absurdity. Barthes se tak distancuje od konceptu řeči pravdy. Pro něj se řeč proměňuje v zájmu sociálně-politických účinků, pravda se stává jen shrnutím metafor a v řeči se šíří především stereotypy (Marcelli, 2001, s. 110).

Umberto Eco (2006, s. 239-243) proto hovoří naopak o jisté demytizaci současného světa. Podle něj dochází již mnoho let k jisté krizi v sakrální oblasti. Symboly, které vznikaly v době raného křesťanství, se vyprazdňují. Vytvářely je instituce, vznikaly shora a pomáhaly rozšiřovat křesťanství do všech vrstev společnosti. Měly sloužit jako všeobecně a jednoduše uchopitelná vysvětlení. Zároveň s těmito symboly tak vznikala i jistá univerzální fakta – mýty. Postupně však byla jejich nadpřirozená univerzálnost zapomínána a zavrhována.

Přesto podle Eca i Barthese v současném světě stále existují sféry, ve kterých je symbolů, univerzálnosti a lidových bází potřeba. V epoše průmyslově vyspělé civilizace znovu dochází k obdobným mýtickým procesům jako v primitivních společnostech. Mytizace novodobého světa se vrací v době masové společnosti především v souvislosti s ekonomickým statusem jednotlivce. Bájny bizon namalovaný v prehistorické jeskyni zaručoval jeho malíři jistou posvátnost, v dnešní době zase nový automobil nebo určitý typ hodinek či bazénu útočí na tu samou archetypální senzibilitu a v určitém okamžiku se promění ve znak socioekonomického statusu, tedy ve znak jakési novodobé „pokřivené“ svátosti. Opět je vše nastolováno shora, především v produkci masmédií. Za novodobími mýty tak podle Eca (tamtéž, s. 245-246) stojí žurnalistický průmysl.

Nejzřetelněji se mýty odráží v komiksově tvorbě. Právě tam se objevují velmi prototypické postavy, se kterými se publikum může velmi snadno ztotožnit. Jako příklad vezměme Supermana. Není pozemšťan, vyrostl sice na Zemi, ale je obdařen speciálními schopnostmi, díky kterým zachrání svět. Je morální, hodný, hezký, život zasvětil boji proti zlu. Čtenář se s ním i přes jeho bájný původ a schopnosti dokáže identifikovat – zároveň totiž žije běžný každodenní život i se všemi jeho prachobyčejnými strastmi. Superman je „krajní případ hrdiny, který má zpočátku a per definitionem veškeré charakteristické rysy hrdiny mytického typu, a přitom je vsazen do románové situace současného typu“ (tamtéž, s. 252). Komiksový hrdina se stává mýtem pod jedinou podmínkou, a tou je jeho všednost a zařazení do běžné lidské reality. Dostává tak jasné obrysy své existence i jejího konce.

Bez bájných nadlidských schopností by ale jeho ani žádná jiná hrdinská mytologická rovina nikdy nemohla existovat. Obraz průměrného životem smýkaného jedince se mýtem nestane. „Ve společnosti mimořádně nivelizované, v níž psychologické poruchy a komplexy jsou na denním pořádku, kde je člověk jen položkou v rámci organizace, která rozhoduje za něho, kde individuální potence, nevybije-li se ve sporu, je přemožena pomocí stroje, který nahrazuje člověka a determinuje dokonce i jeho pohyby, tam hrdina prostě musí v co nejširší míře realizovat představy o moci a síle, jaké obyčejný občan v sobě sice chová, ale v žádném případě nemůže ukójit (...) Clark Kent ztělesňuje velice věrně a přesvědčivě průměrného, obyčejného čtenáře, zakomplexovaného a obklopeného neúctou bližních, díky čemuž accountant jakéhokoliv amerického města může potají chovat naději, že se jednou taky

promění v Supermana a vynahradí si ztracená léta, kdy žil jako průměrný člověk“ (tamtéž, s. 246-249).

Mytologická rovina zpravodajství

Superman má v tomto ohledu cosi společného také se zpravodajstvím. Fakta, aktuálnost, nové informace – to vše se ve zprávách denně obměňuje, to vše podléhá neustále konzumaci. Neměnný zůstává symbolický systém i hodnotové a společenské rámce, do kterých jsou informace vkládány a skrze které jsou jejich příjemcům podávány. Zprávy samotné se tak sice stále mění, opět jsou to ale žurnalisté, kteří je podle těchto systémů a rámců „převypráví“. Ve struktuře zpráv lze proto, stejně jako v komiksu, nalézt archetypální příběhy. Mýty převedené do „kulis denní aktuality“ (Trampota, 2006, s. 69). Právě tento mytologický rozměr zpráv poskytuje ono neustálé potvrzování důvěrně známých a obecně sdílených společenských znalostí a zkušeností. Politická jednání, požáry a jiné katastrofy nebo naopak úspěchy vědců či lékařů, samé nové informace, přesto má konzument zprávy dojem, že už právě toto někde četl, viděl či slyšel. Zpravodajství skrze mýty nepopisuje jen to, co se stalo během dnešního dne, ale také to, co se děje pořád. Potopy a požáry, neštěstí a triumf, zločin a trest, bouře a sucho, smrt a zrození, vítězství a prohra (Lule, 2001, s. 19-20). Novináři využívají mýty vědomě i nevědomě, usnadňují každodenní zpravodajskou rutinu, mnohdy je tak těžké se již zaběhlého úzu v praxi zbavit.

Stejně jako u každého vypravování i toho žurnalistického patří k základním složkám postavy, akce, narativy a dějové motivy. Narativ odpovídá na otázku: „co se stalo?“, kdežto motiv je odpovědí na dotaz „o čem příběh vlastně byl?“. Robert Smith (1979, s. 327-328) se pokusil odhalit, jaké narativní formy se ve zpravodajství objevují nejčastěji. Aplikoval proto na mediální obsahy vybrané Jungovy¹⁴ archetypy a zpravodajské narativy dle nich rozčlenil do následujících kategorií: příběhy o rozhodnutí, příběhy o utrpení, příběhy o dopadení darebáka, příběhy o souboji či měření sil, příběhy o podvodnících, příběhy o moudrosti, příběhy o záchraně a úniku, příběhy o přírodě či příběhy o mateřství.¹⁵ Mytologickými aktéry

¹⁴ C. G. Jung pojem archetyp uvádí především do kontextu obecného nevědomí, pojetí jakési typizované mýtické postavy se od jeho přístupu lehce liší. Pro Junga je archetyp spíše „naprogramovaný“ vzorec chování (McGuire, Hull, 2015, s. 162-163).

¹⁵ Smith (tamtéž) této metodice podrobil televizní zpravodajské relace. Podle výsledné analýzy bylo nejvíce zpráv nahlíženo optikou příběhu o činění vážných rozhodnutí nebo příběhu o utrpení.

i styly vypravování přímo v mediálních sděleních se zabýval také již zmiňovaný James Lule (2001, s. 172-174). Hovoří o dvou opakujících se mytologických narativech. Mýtus o potopě, kterým je obrazně myšlen motiv jakékoli katastrofy, zkázy nebo situace, v níž je člověk bezmocný. Dále pak mýtus o jiném světě. Tento mýtus můžeme přeneseně chápat jako příběh nadějí nebo i obav z neznámého a nepoznaného. Lidé jsou jinými světy fascinováni. Platí to v umělecké i popkulturní tvorbě, leč stejně tak i ve zpravodajství. Odlišný svět bývá vyobrazován jako ráj, exotická země nebo naopak peklo na zemi. Vždy ale tyto příběhy potvrzují vlastní způsob žití jejich příjemců (Trampota, 2006, s. 70).

Lule (2001, s. 22) nabízí rovněž sedm základních mytologických postav, které se ve zpravodajství nejčastěji objevují: oběť, obětní beránek, hrdina, dobrá matka, podvodník, jiný svět a potopa. V motivu oběti aktér prochází utrpením, často jsou to příběhy o nehodách a neštěstích, které mapují dopady na oběti. Typicky se může jednat například o články či reportáže o válečných obětech či obětech teroristických útoků. Obětní beránek pak ztělesňuje vinu za zlo – je obviněn a potrestán. Právě tento typ vyprávění pomáhá naplňovat jednu z popisovaných funkcí mýtu, tvaruje jednotlivce směrem k ideálům a hodnotám, které ve společnosti převládají. Příběh obětního beránka pojednává o tom, co se stane, pokud se zprotivíme všeobecně platným a uznávaným konvencím (Trampota, 2006, s. 70).

Hrdina může ve zpravodajství sloužit jako aktér, který legitimizuje společenský řád. Vítězí nad nepřítelem a bývá zobrazován jako ztělesnění kladných vlastností – podobně jako Ecův Superman. V tomto stylu stavěné zprávy svým příjemcům připomínají, že mohou sami uspět a stát se výjimečnými. Jako hrdinu mohou žurnalisté vyzdvihnout i dříve neznámou osobu, která si svůj status zasloužila nějakým mimořádným výkonem. Příkladně obyčejný občan, který úspěšně překonal životní překážky. Policista, náhodný kolemjdoucí, který poskytne druhému první pomoc, či jedinec, který ohlásil korupční jednání. Nejčastěji však jako hrdinové ve zpravodajství vystupují celebrity, sportovci, umělci, prezidenti nebo premiéři (Pitcher, 2016, s. 101-102).

Zprávy o nich produkují a reprodukují nadčasovou šablonu: narození do skromných podmínek, znamení velikosti v raném věku, výprava, triumf a návrat (Lule, 2001, s. 23-24). Pokud se ovšem tento mýtus dostane do rukou propagandy, může naopak legitimizovat výsadní postavení některé sociální skupiny na úkor jiné. Často je také hrdinská kompozice využívána bulvárem, ostatně proto také bývají za hrdiny považovány celebrity. Jak již bylo

nastíněno v kapitole o médiích a politice, i skandál může být záměrem politické komunikace nebo naopak samotného média (Thompson, 1999, s. 11-46). Matka se ve zpravodajství objevuje v pozitivních i negativních konotacích. Dobrá matka symbolizuje ochranu, nevinnost, vstřícnost. Nezáleží na genderu, tyto příběhy jsou o laskavých a dobrých lidech, kteří pečují o druhé – ať už jde o politiky, celebrity nebo dobrovolníky. Naopak podvodník evokuje zlou, hamižnou a krutou postavu, která se mnohdy řídí pouze animálními pudy a instinkty. V příběhu absentuje empatie a ohled na okolní svět. Pod takovými narativními motivy si můžeme představit kriminální témata či osudy nemorálních, přezíravých lidí (Lule, 2001, s. 23-24).

Popisované motivy zpráv a jejich převyprávění pomáhají jednotlivci i celé společnosti s orientací v okolním světě. Podobně jako u prehistorických mýtů i zde platí jisté edukativní hledisko. Příjemci zpráv se skrze ně učí rozpoznávat hodnoty dané kultury a také definice toho, co je morální a už nikoli (Berkowitz, 1997, s. 336). Pokud vezmeme v potaz výše popisovanou teorii nastolování agendy a propojíme ji s tou mytologickou, nabízí se ještě další rovina tohoto teoretického zakotvení. Jestliže do mediálních obsahů opakovaně zařazujeme představitele určitých sociálních, profesních či politických skupin v kontextu určité situace nebo tématu, formujeme tak jejich reprezentaci. Právě zprávy mají tendenci zobrazovat různé typy aktérů výše popsáním ustáleným způsobem. Takovouto reprezentací však mohou média tvarovat a posilovat stereotypizaci (Trampota, 2006, s. 61-62).

1.2 Historický kontext

1.2.1 Nová doba, nové elity

V předešlé kapitole jsme definovali mýtus jako promluvu vyvolanou dějinami. Zopakujme tedy, že při jeho zkoumání je právě proto nutné zahrnout jak sémiotický, tak historický pohled (Barthes, 2004, s. 111-113). Doba, kterou se tato práce hodlá zabývat, byla skutečně pestrá a pro českou společnost i její další uvažování plná určujících momentů. Zaměříme se jen na několik z nich tak, abychom pokryli hlavní události, na kterých je polistopadová proměna elit nejvíce patrná. Několik málo listopadových dnů roku 1989 rozpoutalo sled událostí, které po čtyřech desetiletích naprosto obrátily směřování celého Československa. Reálné změny a možný konec totalitní vlády se staly v podstatě z ničeho nic žhavou

aktualitou. (Kopeček, 2010, s. 5). „Skončilo dlouhé období čekání na historickou chvíli, v níž se doufalo a o níž se zároveň tolik pochybovalo“ (Suk, 2003, s. 35).

Pro ilustraci toho, o jak nečekaný tok událostí se jednalo, srovnajme tuzemský tehdejší vývoj s okolními státy. Ještě v říjnu onoho revolučního roku se v Československu dělo pramálo, kdežto například v sousedním východním Německu padala Berlínská zeď – symbol Studené války. Disident a později také politik Jan Ruml¹⁶ do samizdatových Lidových novin koncem října 1989 napsal tato poměrně hořká slova: „Budme upřímní: Naše společnost procitá jen velmi zvolna. V podstatě netečně přijímá přímé a nestoudné provokace režimu... Čtyřicetileté úsilí nevzdělců o pustošení všech oblastí národního života a systematické budování konzumního socialistického šovinismu vykonalo své. Valná většina obyvatelstva se na těchto procesech více či méně podílela. A tak spílá-li člověk tomuto systému, spílá vlastně i sám sobě“ (Ruml in Možný, 1991, s. 8).

Dokonce ani na začátku listopadu se příliš nezdálo, že by se po dlouhé nadvládě komunistického režimu blížila změna. „Čtrnáct dní před sedmnáctým listopadem, tváří v tvář této realitě, vyhlídky naší opozice do budoucnosti nevypadaly nijak slibně“ (Možný, 1991, s. 8). O týden později se však už i v Československu plná náměstí dožadovala svobody a do dvou měsíců byl Václav Havel prezidentem. Starému režimu zasadily fatální a finální ránu demonstrace, které odstartovaly na Národní třídě a dál se šířily zdánlivě poklidnou a do sebe zahleděnou společností. Během několika hodin v pátek 17. listopadu¹⁷ se z lokálních menších akcí stal nepřetržitý řetězec občanských nepokojů (Gál, 1991, s. 23-24).

Téměř okamžitě se o nastalém dění začalo hovořit jako o revoluci. Počátek dění tomuto výrazu odpovídal: hustý dav na Národní třídě i krutý zásah příslušníku speciálních jednotek ministerstva vnitra. Demonstranti přitom pouze pokojně zpívali oblíbenou píseň prvního

¹⁶ Ruml se takto vyjádřil krátce po oslavách 28. října. Dnes Den české státnosti, tehdy ale Den znárodnění. Ústřední výbor KSČ takto svátek přejmenoval v roce 1988. „...urážel smysl pro slušnost a útočil na integritu každého občana“ (Možný, 1991, s. 7). Opozice proto zorganizovala vlastní oslavy Československého státu v jiný den. Věřila, že tak otevře prostor pro možný odpor proti stávajícímu režimu. To se ale nestalo. Něco málo se dělo v Praze, minimum v menších městech a touhy pozice zůstaly nevyslyšeny (tamtéž).

¹⁷ Tato demonstrace se konala k výročí uzavření českých vysokých škol nacisty. Ti se tímto způsobem mstili za předchozí studentské protesty, které souvisely s 28. říjnem a smrtí studenta Jana Opletala. Demonstrace byla povolena a jejím organizátorem byl Socialistický svaz mládeže (Kopeček, 2010, s. 25).

československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka Ach synku, synku a vykřikovali na pohotovostní pluk hesla typu: „Pojďte s námi! Jste taky Češi!“ nebo „Máme holé ruce!“ (Otáhal a Sládek, 1990, s. 18). Poté se navíc objevila zpráva (byť později vyvrácená), že mezi asi pěti stovkami raněných je i jeden mrtvý – ubitý student Martin Šmíd. Informaci vysílala i Svobodná Evropa a převzala ji také celá řada renomovaných zahraničních agentur (Žáček, 2010, s. 136-140). Sedmnáctý listopad tak touto zprávou Čechoslovákům připomněl jinou nepřijemnou historickou událost. Stala se 28. října 1939. „Neexistující student Martin Šmíd byl, ať již vědomě, či bezděčně, zástupným symbolem – připomínkou skutečně existujícího, před rovnými padesáti lety zraněného Jana Opletala. Už zase vraždí studenty, naše děti!“ (Pithart, 2009, 83-84)

Později se sice ukázalo, že šlo o jakousi „první československou fakenews“¹⁸ a během protestu nikdo nezemřel, leč právě tato informace o údajném brutálním činu ze strany režimu dokázala v pravou chvíli vygradovat nespokojenost a podpořit akceschopnost mezi občany. Strhla se tak ohromná vlna odporu, kterou se již nepodařilo zastavit (Dokulil, 2010, s. 24). Pobouření z policejního zásahu studenty vyburcovalo k téměř okamžitému vyhlášení protestní stávk. U studentů však nezůstalo, hned v neděli 19. listopadu večer vzniklo v pražském Činoherním klubu Občanské fórum (OF). Po několik desetiletí pronásledované opoziční síly se spojily k boji, tentokrát ale k jinému než v roce 1977 při vzniku Charty 77. V ony listopadové a prosincové dny už nešlo o věc odporu, morálky a cti, nýbrž o politiku a moc. To však zatím nikdo z přítomných nevěděl. Stejně jako u Charty 77 se stal ústřední postavou dění a neformální hlavou hnutí Václav Havel. Kolem Havla se utvořila skupina osobností z řad disentu, ale také z umělecko-intelektuálního prostředí (Suk, 2003, s. 76).

OF následně formulovalo základní požadavky: okamžité odstoupení komunistických představitelů odpovědných za přípravu a intervenci v srpnu 1968 a také za následnou devastaci života v Československu, dále okamžité odstoupení federálního ministra vnitra

¹⁸ Informace o smrti Martina Šmída, studenta Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Kalovy, pocházela od účastnice zásahu na Národní třídě Drahomíry Dražské. Zahraničním novinářům pak zprávu předal Petr Uhl coby představitel Východoevropské informační agentury. Dražskou „napadlo, že by mohla Chartistům pomoci tvrzením, že při zákroku příslušníků SNB na Národní třídě proti studentům došlo k usmrcení studenta. Předpokládala jsem, že se taková zpráva rychle rozšíří, studenti se vzbouří a že se to obrátí proti těm, kteří v té době byli u moci. Tak dle Dražské vznikla fáma o smrti studenta Martina Šmída. Jeho jméno zvolila zcela náhodně, mělo jít o momentální nápad“ (Žáček, 2010, 137).

Františka Kincla a pražského prvního tajemníka Miroslava Štěpána, který byl odpovědný za násilné potlačení demonstrací. Hnutí také žádalo ustavení zvláštní komise k vyšetření těchto policejních akcí a okamžité propuštění všech vězňů svědomí (Ash, 1991, s. 66). Na Slovensku vzniklo obdobné hnutí Verejnost proti násiliu (VPN). V jejím čele byli například Ján Budaj, Fedor Gál nebo Milan Kňažko (Gál, 1991, s. 123).

V pondělí 20. listopadu odpoledne už na Václavském náměstí demonstrovalo víc než sto tisíc lidí. Šlo o první listopadovou masovou demonstraci. Vše proběhlo spontánně, nikdo ji neorganizoval. „Lidé zaplnili celý prostor i přilehlé ulice, nespočetné zástupy se vzdouvaly jako rozbouřený oceán. Hesla, která demonstranti skandovali, se rodila v četných ohniscích, odrážela se od stěn vysokých domů a splývala v nesrozumitelných poryvech zvuků připomínajících hukot větru v členitém terénu. Byl to jedinečný projev kolektivity v její masové podobě“ (Suk, 2003, s. 35). Občanské fórum se ještě ten den večer usneslo, že se postaví do čela demonstrací. Jiří Suk (2003, s. 37) nastalou listopadovou euforii shrnuje jako „dějnotvornou potenci“. Všechny oslnilo poblouzněné sebevědomí a léta pasivity i mlčenlivého tolerování totality se proměnily v nevšední bezprecedentní událost. Čekalo se na vůdce. „Vážení přátelé! Hovoří k vám Občanské fórum,“ řekl do mikrofonu na balkonu Melantrichu den na to – v úterý 21. listopadu – člen OF, disident a mluvčí Charty 77 Radim Palouš. Demonstranti začali skandovat: „Kdo to je?“ Překvapený Palouš odpověděl: „Občanské fórum je Václav Havel!“ A dav na to: „Ať žije Havel!“ (Palouš in Suk, 2003, s. 39)

„Havel na Hrad!“

Události posléze nabraly velmi rychlý spád. 24. listopadu odstoupil generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš, jeden ze symbolů komunistické moci. Na jeho místo nastoupil nikterak výrazný Karel Urbánek. Následně 25. a 26. listopadu vyvrcholil odpor Čechoslováků na demonstracích na pražské Letenské pláni. Sešlo se tam přes milion lidí, vše již živě vysílala Československá televize (Krákora a Kopeček, 2010, s. 49). OF se tedy stalo hlasem těchto demonstrantů, zároveň se ale onen listopadový večer na své zakládající schůzi usneslo, že se pokusí navázat dialog se státní mocí (Suk, 2003, s. 38). Vysílalo delegace do důležitých státních orgánů i do regionů – aktivisté se sice v institucích mnohdy setkávali s prázdnými sliby nebo mlčením, leč všude je doprovázel jásající dav. Díky nadšení veřejnost rostla i morálka opozice. Dosavadní politické orgány situaci stále více nezvládaly.

Havel měl přesto z počátku velké obavy z možného násilného zásahu ozbrojených složek. Havel proto nechtěl stávající garnituru příliš „zahnat do kouta“ a podporoval snahu OF o uklidnění všeobecné nervozity. Hlavní pro fórum bylo, aby se demonstranti nenechali unést a zdrželi jakéhokoli fyzického kontaktu s protivníkem. K tomu také dav vyzývalo (Keane, 1999, s. 270).

Nutno však podotknout, že nečekaně rychlý vývoj společenského smýšlení a její aktivace opozici překvapil, na to nebyla připravena. „Na pořadu dne najednou bylo to, nač se před několika týdny málokdo odvažoval pomyslet – předávání moci“ (Suk, 2003, s. 24-38). Jenže OF moc převzít nechtělo, nepustilo se do žádné ofenzivy, jen opatrně reagovalo na chyby a ústupky zatím stále ještě moc držícího protivníka. Revoluční étos se tak přesunul spíše do jakéhosi divadelního zákulisí. „Vždyť se tu dohadovali mezi sebou na jedné straně zástupci státní moci, kteří ji navenek nadále spolehlivě a nepřetržitě drželi, se skupinou lidí, kteří stěží měli výslovně delegovaný mandát k nějakým závažným jednáním“ (Dokulil, 2010, s. 24).

Nepochopení situace panovalo na obou stranách. Opozice si nejprve plně neuvědomovala svou sílu a měla z příliš radikálních kroků strach. Režim zase nebyl schopen na masivní občanskou nevoli adekvátně reagovat. Premiér federální vlády Ladislav Adamec zahájil skrze iniciativu MOST jednání se zástupci OF v naději, že se straně podaří vyjít z této krize bez větších ztrát (Horáček, 1990, s. 32-35). Záhy však pochopil, že by se do historie zapsal leda jako ten, který zprostředkoval totální prohru komunistické strany. Zároveň nesouhlasil s názory OF a VPN ohledně složení budoucí vlády, kterou měl sestavit a rezignoval. Jeho nástupce Marián Čalfa pak sehrál zcela zásadní roli v dalším vývoji, tedy v přechodu Československa k demokracii (Bureš, 2012, s. 466).

Hnutí ani nevzniklo s touhou po moci. Nešlo o mocenský subjekt v pravém slova smyslu. V prvopočátku nemělo v úmyslu vlastními silami prosadit a provést zcela zásadní společenské nebo politické změny. Základní ideou opozice bylo vytvořit jakéhosi nadstranického garanta, který by zaštitil, připravil i kontroloval proces změn (Suk, 2003, s. 24). Zakladatelům Občanského fóra šlo především o to, aby osobnosti v tomto hnutí

reprezentovaly co nejvíce vrstev společnosti. Zahrnutí měli být všichni zástupci dosavadní opozice, včetně církví, a zároveň také zástupci již existujících stran¹⁹ (Bureš, 2007, s. 44).

OF se tak sice téměř přes noc stalo zcela novým gigantickým sociálním hnutím, chybělo mu však jakékoli politické vymezení. Havel hodlal vybudovat platformu, která by dokázala obnovit občanskou společnost v její existenciální rovině. Mělo jít o antitotalitní, neformální a spontánně vzniklý blok bez pevné organizační struktury, který nepřevzme veškeré funkce. Nově vzniklé fórum mělo být jakýmsi pokračovatelem Havlova nepolitického uvažování (Jičínský a Škaloud, 1996, s. 65). Chtělo ponechat více vládních funkcí komunistické straně. To ona neomezenou a dlouhotrvající nadvládou zavedla zemi do stavu totální nespokojenosti, necht' nese odpovědnost. „Kdo jedná podle logiky revoluce, neuvažuje tímto způsobem. Občanské fórum přibrzdžovalo a tlumilo revoluční dynamiku, protože se jí nechtělo poddat. Pohybovalo se na samé hranici veřejné vůle, evidentně protikomunistické (byť ne v militantním slova smyslu)“ (Suk, 2003, s. 25). V tuto chvíli se tak z revoluce stal neodvratný proces přechodu k demokracii, u kterého klíčovou roli sehrálo vyjednávání mezi umírněnými představiteli režimu s jeho opozicí a také nevyhnutelný kolaps starého režimu. Komunisté do poslední chvíle odmítali nabídnout občanům optimističtější alternativu vývoje (Bureš, 2012, s. 467).

Marginální nezávislé iniciativy se nakonec – i přes prvotní nepochopení vlastního postavení – během třech překotných týdnů staly respektovanou formací. Dohadování se s komunisty u takzvaného kulatého stolu vyslyšelo hlas ulice a celostátního stávkového hnutí. Vyjednávací proces dospěl začátkem prosince do fáze, kdy si OF uvědomilo, že nejenom může žádat víc, ba že dokonce musí, a obsadilo svými lidmi většinu federální vlády. „Předběhly nás dějiny, veřejnost, a dokonce i státní moc. Jsme dál, jsme jinde“ (Havel in Suk, 1998, s. 82). Nově vzniklý kabinet byl nazván symbolicky „vláda národního porozumění“. V jeho čele stanul zmiňovaný komunistička Čalfa. V sestavovacím procesu se poprvé jednoznačně projevila síla OF a jeho vůle vládnout (Suk, 2003, s. 26). Havel a další si ale stále nepředstavovali OF jako novou hlavní politickou stranu, mělo pouze zaručit

¹⁹ Založení OF kromě nezávislých kandidátů byli přítomni i zástupci ČSS, ČSL, KSČ, studentů a těchto hnutí: Charta 77, Nezávislé mírové sdružení, Hnutí občanské solidarity, petice Několik vět, MOST, Obroda, Čs. demokratická iniciativa, helsinský výbor, Kruh nezávislé inteligence, Artforum, Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných, Otevřený dialog, Čs. centrum PEN-klubu, zástupci církví... (Bureš, 2007, s. 44).

svobodné volby. To byl hlavní cíl hnutí i vlády (Suk, 2006, s. 279). OF se děsilo polské zkušenosti. „Nesmí dopadnout jako Solidarita²⁰. Ta trvala dlouho a příliš se vyprofilovala. My musíme přemostit dobu mezi totalitou a životaschopnou demokracií“ (Horáček, 1990, s. 178).

OF a jeho členové z řad Prognostického ústavu ČSAV obsadili v první polistopadové vládě hlavně ekonomické oblasti. Prvním místopředsedou se stal dosavadní ředitel Prognostického ústavu Valtr Komárek. Právě on měl připravovat budoucí hospodářské reformy. Další místopředseda Vladimír Dlouhý měl zase zároveň důležitou funkci předsedy Státní plánovací komise. Ministrem financí byl jmenován tehdy zatím ještě neznámý ekonom a prognostik Václav Klaus. Ve vládě usedli i další představitelé změny – katolický aktivista Ján Čarnogurský nebo disident a novinář Jiří Dientsbier. „Papírově“ sice OF nemělo ve vládě národního porozumění převahu, leč u mnohých členů stranická legitimace neznamenalala příklon ke starým pořádkům (Kopeček, 2010, s. 37-38). Právě stranickost reprezentovala ony staré pořádky, vůči kterým se nové hnutí chtělo vymezit, proto se v prvním období rekonstrukce československého stranického systému objevovala jasná snaha vymanit se z tradice Národní fronty (Kunc, 2000, s. 189). Ve fóru ani neexistovalo registrované členství. Fungovalo jako širokospektrální „catch-all“ hnutí (Cabada, 2003, s. 214).

Začátkem prosince se pak uvolnila prezidentská funkce. Dosavadní hlava státu Gustáv Husák 10. prosince rezignoval (Macháček, 2017, s. 409). Zbývalo tak už jen jediné – zpečetit nově nastalé pořádky vlastním vůdcem. Havel byl pro mnohé sice rozpoznatelnější než „neosobití“ komunističtí představitelé, stále však nebyl dost veřejně známý, rozhodně ne tak jako například jedna z hlavních osobností pražského jara Alexandr Dubček. V pátek 15. prosince do prezidentské hry vstoupil premiér Čalfa a na jednání mezi čtyřma očima Havlovi nabídl, že mu funkci hlavy státu zprostředkuje. Dohodli se, že Dubček bude zvolen předsedou Federálního shromáždění, což jasně vylučovalo možnost prezidentského křesla (Kopeček, 2010, s. 38-39). Havel tehdy tvrdil, že prezidentský úřad přijde pod dvěma podmínkami – chtěl být pouze prozatímním prezidentem a po jeho boku měl stanout právě Dubček. „Ať již v jakékoli funkci, bude stát Alexandr Dubček... Nedopustím, aby se

²⁰ polské opoziční hnutí

jakýmkoli temným silám podařilo vrazit klín mezi něj a mne, a tím i mezi naše dva národy“ (Havel, 1989).²¹

Dubček se nakonec nechal přemluvit a z boje o vedení státu ve prospěch Havla ustoupil. Doufal, že se stane příštím československým prezidentem, ani to se však nestalo (Kean, s. 1999, 288). Ani v OF si však nejprve nebyli jisti, zda je právě Havel ten správný kandidát. „Jeho kandidatura byla v Občanském fóru probírána mučivě dlouho: všichni zúčastnění včetně Havla při tom trpěli. Pořád nám vycházelo padesát procent pro, padesát proti. Zdaleka nešlo o jednoznačné rozhodnutí. Sám Havel návrh odmítal a zase přijímal, odmítal a zase přijímal. Bylo to upřímné váhání“²² (Pithart a Klusáková, 1992, s. 96). V tu dobu, tedy během listopadu a prosince 1989, tvořily nejužší vedení fóra tři skupiny lidí, které odlišovala především míra a hloubka vazeb s Havlem.²³ Nakonec se všichni domluvili a koncem roku 89 veřejný prostor zaplavilo jedno jasné heslo – „Havel na Hrad“ (Měchýř, 1999, str. 67). Občanské fórum tak v rámci prezidentské kampaně revoluci personifikovalo. Z dosavadního disidenta a dramatika se takřka přes noc stal symbol „jiné“ politiky, symbol nadějných očekávání celé společnosti (Suk, 2008, s. 27). Ono heslo „Havel na Hrad“ se stalo „synonymem nezvratnosti směřování k demokracii, hráze proti reformnímu komunismu, záruky svobodných voleb, schopnosti integrovat politicky a národnostně heterogenní československou společnost“ (Suk, 2003, s. 26). Podle Suka se tak od této chvíle revoluce jistým způsobem proměnila v českou obdobu „Svátku Nejvyšší bytosti“.

Havel byl zvolen 29. prosince 1989 ve Vladislavském sále Pražského hradu a okamžitě se složením slibu i ujal funkce prezidenta. Tímto momentem sametová revoluce vrcholila. Hlasovali pro něj všichni přítomní poslanci, v drtivé většině členové KSČ. Začátek nové éry se nesl ve znamení euforie z výměny přestárlého „prezidenta zapomnění“²⁴

²¹ S tímto projevem Havel 16. prosince poprvé vystoupil v Československé televizi.

²² Některé důvody byly podle Pitharta (tamtéž) dokonce i směšné. Zaznělo například, že pokud bude Havel zvolen prezidentem, nebudou moci hrát divadla jeho hry, a i kdyby se tak dělo, nebudou kritici vůči prezidentu republiky objektivní, nebudou běžně hodnotit jeho díla.

²³ V nejužším vedení byli kromě Havla Alexandr Vondra a Jiří Křižan. Do druhé vedoucí skupiny patřili blízcí Havlovi přátelé: Eda Kriseová, Radim Palouš, Michael Kocáb, Vladimír Hanzel, Stanislav Milota a citovaný Petr Pithart. Poslední nejširší okruh, který ještě měl nějaké slovo, tvořili: Petr Kučera, Zdeněk Jičínský, Václav Klaus, Petr Miller, Pavel Rychetský, Petr Oslzlý, Ladislav Kantor a Jiří Černý (Bureš, 2007, s. 176).

²⁴ Výrok z románu Milana Kundera *Knihy smíchu a zapomnění*.

na charismatického intelektuála (Žantovský, 2015, s. 308-309). Havel se velmi brzy stal bezkonkurenčně nejoblíbenější osobností z celé nové politické elity. Už v břenu 1990 byl podle průzkumu Institutu pro výzkum veřejného mínění nejdůvěryhodnějším politikem v očích zhruba poloviny dotázaných.²⁵ Kromě Havla si veřejnost, ovšem s velkým odstupem, oblíbila Mariána Čalfu a Václava Klause. Oba doposud zcela neznámí muži dokázali velice rychle prorazit, především díky obratné rétorice.²⁶ Téměř adorační důvěru, kterou veřejnost v Havla měla, však žádný z nich nepřekonal. Nic na tom nezměnilo ani několik ne příliš kladně vnímaných politických rozhodnutí, jichž se na počátku 90. let prezident dopustil²⁷ (Kopeček, 2010, s. 39-40).

Veřejnost měla na počátku 90. let o politice i jejích reprezentantech dost odlišný pohled od toho současného. Představovala respektovanou a uznávanou činnost, lid ji vnímal jako klíčový nástroj k dekomunizaci a proměně země. Toto společenské smýšlení dokazuje i pohled do dobového tisku či sociologických průzkumů. Důvěra společnosti v politiku byla plná naivity a očekávání (Kopeček, 2010, s. 6). Dobovou atmosféru vystihuje text disidenta a polistopadového ministra zahraničních věcí Jiřího Dientsbiera ve vůbec posledním samizdatovém vydání LN v prosinci 1989. „Ledovec v srdci Evropy taje. Snad už roztál, i když se jeho zbytky ještě toulají v našich vodách, nesmíme povolit, dokud neroztají zcela. Druhá fáze bude obtížnější. Byť se ještě nedávno zdálo téměř nemožné odstranit zkorumpované mocenské struktury, byl to nakonec počin snazší než všechno, co nás ještě čeká. Pro budoucnost však něžná revoluce, jak se tomuto vzepětí našich národů v posledních měsících leckde říká, vytvořila několik pevných stavebních kamenů.“²⁸

Max Weber (1929, s. 30) dělí politiky na dvě skupiny dle toho, zda žijí „pro politiku“ nebo „z politiky“. Ten, kdo žije „pro“ politiku, dělá ji i svým životem. Živí svou vnitřní rovnováhu a sebelásku vědomím, že dává svému životu smysl službou společnosti. „Z politiky“ žije ten, komu záleží na prestiži a materiálu, které přináší. Podle Lubomíra Kopečka (2010, s. 6) převažoval v nově se tvořící polistopadové politické elitě první model. Politikové vykazovali mimořádné nasazení pro věc – ať už ji chápali jakkoli. Ostatně i jakési pomyslné motto

²⁵ Výzkum IVVM, březen 1990, Sociologický datový archiv, dataset V9009.

²⁶ tamtéž

²⁷ Například amnestie vyhlášená 1. 1. 1990 (Kopeček, 2010, s. 39-40).

²⁸ DIENTSBIER, Jiří. Ledovec v srdci Evropy, *Lidové noviny*, roč. 2, č. 12.

disentu a Charty 77 znělo: „život v pravdě“, prim hrála jakási služba pravdě, tedy společnosti a svobodnému celku. A v prvních polistopadových týdnech, možná i měsících právě bývalí disidenti tvořili velkou část tehdejší zcela nové politické elity (Rupnik, 2018, s. 258). „Nová politická elita nevyskočila na svět jako Jupiter z čela Minervina. Přípravovalo ji nespočet nezřetelných sociálních pohybů, jež se skládaly v text, který dával smysl, ale v úplnosti nedokázal ho tehdy nikdo přečíst“ (Možný, 1991, s. 8).

Mediální revoluce

Než budeme pokračovat ve vývoji politickém, odbočme na malou chvíli ke sféře mediální. Výraznou ránu starému režimu v revolučních týdnech uštědřila právě média, která vládě vypověděla poslušnost. Ještě během roku 1989 v Československu neexistovala svobodná média nebo média veřejné služby. Noviny, rozhlas a televize veřejnost vnímala především jako nástroje vlády a režimu. Veškeré mediální obsahy se musely sledovat s vědomím všude přítomné propagandy. Informace bylo nutné „hledat mezi řádky“ (Jiráček a Köpplová, 2015, s. 11-12). Pak přišel zlom, už v sobotu 18. listopadu Svobodné slovo a Lidová demokracie poměrně objektivně informovaly o dění na Národní třídě (Šmíd, 2013). Lidová demokracie původní příspěvek o závěru demonstrace zakončila konstatováním, že „pořádkové síly po několikanásobně opakovaných výzvěch k rozchodu a uvolnění Národní třídy tvrdě zasáhly.“²⁹

Hlavním materiálem titulní stránky pondělního Svobodného slova pak bylo Naše prohlášení k 17. listopadu 1989, které volalo po řešení společenských problémů, po dialogu a po změnách v legislativě týkající se shromažďovacího, spolčovacího a petičního práva (Hvízďala, 2011, s. 148). Téma svobodných médií zaznívalo i na demonstracích, kde se skandovalo: „Chceme slyšet pravdu!“ nebo „Svobodné slovo!“ Stávkující studenti žurnalistiky zase na budovu své fakulty vyvěsili transparent s heslem: „Chceme psát pravdu!“ (Halada a Ryvola, 1990, s. 15) Poměrně zásadní roli sehrála také Československá televize. Od 21. listopadu oficiální vedení začalo nad vysíláním ztrácet kontrolu a o tři dny později už se vysílaly záběry krutého zásahu na Národní třídě i podrobnější zpravodajství z probíhajících demonstrací. Masové protesty na pražské Letné se poté vysílaly živě (Cysařová, 1999, s. 297). Podobně situace probíhala i v Československém rozhlasu.

²⁹ *Lidová demokracie*, 18. 11. 1989.

Jak uvádí mediální teoretik Milan Šmíd (2013, s. 45) listopadové události spadaly do kategorie událostí mimořádných, které bývají veřejností silně sledovány, a tím pádem jsou také provázeny nadprůměrným vystavením se vlivu masové komunikace. Také zde panuje velká pravděpodobnost ovlivnění postojů komunikovaným obsahem. Tuto skutečnost si vědomě či podvědomě uvědomovaly obě strany tehdejšího dění, které mezi sebou soupeřily o prosazení svých politických koncepcí. Média a jejich celorepublikové informování značně ovlivnilo šíření protestů i mimo Prahu (Kopeček, 2010, s. 29). Nejprve bylo nutné prolomit informační blokádu a rozšířit revoluční ideje po celé republice. S tímto účelem vzniklo Nezávislé tiskové středisko, které začalo vydávat Informační servis. Lidé blízcí nebo souznící s Občanským fórem vyráželi ve skupinách do regionů. Na výjezdech se podíleli například populární herci a zpěváci nebo vysokoškolské studenti (Suk, 2009, s. 39).

První číslo Informačního servisu vyšlo 21. listopadu. Nejprve se tiskl na primitivních samizdatových cyklostylech, množil se ještě pokoutně po domácnostech na méně střežených kopírkách, záhy se však stal jedním z důležitých zdrojů informací o revolučním dění. Lidé si pro něj chodili do improvizované redakce v pražské Galerii mladých. U budovy byly zaparkované taxíky, které rozvážely dál někdy i dvě vydání denně. „Revoluční deník“ vznikl ve skupině opozičních novinářů a disidentů, kteří předtím vydávali samizdaty Sport a Revolver Revue nebo se podíleli na Originálním videojournalu. Napojeni tak byly na Havla a mnozí z nich se následně sami aktivně zapojili do politických změn – jako například Jan Ruml nebo Alexandr Vondra. V březnu 1990 se pak mění periodicita i název a vzniká týdeník Respekt (Tabery, 2019).

Stejně jako společnost i média prošla na začátku devadesátých let velkou proměnou. Mediální transformace odstartovala hned v listopadu 1989. Změnil se obsah a mírnila se i závislost na stranickém aparátu. Média si začala společnost spojovat s přívlastky jako nezávislá, svobodná a demokratická. Následovalo také zákonné vymezení svobody projevu i tisku. Novináři se učili novým redakčním postupům. Místo strachu a raději všeobecně přijímané pravdy (viz teorie spirály mlčení) hrál prim veřejný zájem a role médií jako jakých si hlídacích psů nově vzniklé demokracie. Velmi záhy byla média také definitivně deetatizována a komercializována (Bednařík a kol. 2011). Reklama, která nově přerušovala televizní vysílání, se téměř stala symbolem nových poměrů (Jiráková a Köpplová, 2015, s. 14).

Posléze se však život v nově vzniklém demokratickém státě začal rychle měnit. „Tam, kde v bouřlivých a nadějných posledních měsících roku 1989 opatrně rašily výhonky představ o demokratických médiích čapkovské a peroutkovské ražby, o nesmlouvavě investigativním potírání nepravostí, o rozkvětu ničím nesvazované kritiky a o (konečně!) svobodné tvorbě, tam najednou vyrazily – a nebyvalou pozornost publika si získaly – dotěrné šlahouny médií vedených především ohledy finančními a zájmy inzerentů, médií vyznačujících se nepřehlédnutelnou a agresivní bulvární žurnalistikou, komerčním televizním vysíláním, úpadkem zpravodajství, komentářů i analýz, primitivizací obsahů, dramatickou personalizací politiky i politizací zpravodajství a dalšími projevy“ (Jirák a Köpplová, 2015, s. 14-15).

„Éra nevinosti“

Zpět ale k vývoji celospolečenskému. Ač to může znít jako klišé – stejně jako celý étos něžné revoluce – s listopadem 1989 se v politice objevila řada velmi zapálených lidí, jejichž hlavní motivací skutečně byla změna věcí veřejných. Věřila tomu ostatně i společnost, jak vyplývá například z prvních porevolučních průzkumů. Čechoslováci měli dojem, že politická reprezentace hodlá konat, nikoli profitovat z nově nabyté moci. „Ať už se jejich politické orientace vyvíjely jakkoliv, kvalitativní osobnostní zlom oproti předchozím šedivým komunistickým aparátčikům je nezpochybnitelný“ (Kopeček, 2010, s. 6). Se začátky demokratické republiky tak bylo spojeno velké nadšení. Zároveň však i jistý amatérismus těch, kteří v politice, ač v odlišných úhlech pohledu, viděli nové šance. Lubomír Kopeček (tamtéž) proto tuto novou éru definuje jako „éru nevinosti“.

V období od listopadu 1989 do ledna 1993, tedy od začátku politických změn až k nově vytvořenému samostatnému českému státu, došlo k téměř úplné výměně politické elity. Měnilo se především její jádro – tedy elita mocenská. Za procesem změn stály vnější politické trendy a tlaky i vnitřní a vnější sociálně ekonomické procesy. Nesmíme opomenout také výrazné politické aktivity domácích sil. Výměna elit i přes podměrně hladký průběh revoluce trvala asi tři roky a probíhala v několika poměrně dramatických fázích (Machonin a Tuček, 2002, s. 18). Jestliže mělo dojít k demokratizaci systému, musely se nutně odstranit pilíře starého režimu. Zároveň bylo nutné vybudovat nové institucionální základy. Přijala se sada liberalizačních zákonů, které zaručovaly základní občanská práva i svobody, taktéž

zákon o politických stranách a volební zákony, které měly brzy zpečetit svobodné volby (Bureš, 2012, s. 467).

Občanskému fóru však chyběla jasně propracovaná vize transformace země. Hlavním cílem přechodného období se tak staly „jen“ parlamentní volby – první svobodné volby od roku 1946 (Bureš, 2007, s. 173). Konaly se v červnu 1990 a měly legitimizovat nově vzniklou politickou elitu (Suk, 2009, s. 280). Před volbami rezonovala tři klíčová témata: vyrovnání se s komunistickou minulostí, vztah Čechů a Slováků a počátek ekonomické transformace. Právě dekomunizace se ukázala jako politicky nejpalčivější. Řešily se rehabilitace režimem stíhaných a vězněných, ale také potrestání strůjců a udržovatelů totality. Chystané volby se tak měly stát jakýmsi referendem o starém režimu (Kopeček, 2010, s. 50-51).

Volby se konaly v chaotickém prostředí, stranický systém se teprve rodil. Nové strany vznikaly velmi narychlo a ty stávající se zase snažily odpoutat od své minulosti. Voličské preference se neustále měnily. Vzhledem k nedávné minulosti politických stran a jejich angažovanosti se oblíbě těšily občanské iniciativy a hnutí. V rané fázi svého vývoje bylo hlavně OF spojováno s Havlovou myšlenkou nepolitické politiky, tedy s ideou zprostředkování politické vůle občanů právě skrze občanské iniciativy a občanskou společnost, nikoli skrze politické strany (Fiala a Pšeja, 1998, s. 421). Nyní už prezident Havel bral hnutí jako jakýsi svůj politický odkaz. Mělo zůstat blíže nespecifikovaným útvarem, koalicí více demokratických stran, která reprezentuje široké společenské spektrum. Podle ideálů svého zakladatele se stále mělo držet funkce garanta poklidné cesty k demokracii bez jakékoli profilace. Jednotlivé strany se neměly k OF příliš vázat ani omezovat a jádro měli tvořit lidé, kteří nechtějí být členem žádné strany, leč chtějí pouze „lepší život“ (Suk, 1998, s. 286). Právě OF pak s motivem těchto idejí volby zarámovalo jako jakési referendum – demokracie versus starý režim. Vše vystihuje jedna věta z předvolební kampaně: „Kdo nevolí OF, volí komunisty“ (Bureš, 2012, s. 109).

V tomto období OF reprezentoval poměrně široký okruh politických proudů – nekomunisté, občansko-liberálně a humanitně orientovaná křídla disentu, stoupenci historické sociální demokracie, někdejší reformní komunisté, které strana po pražském jaru vyloučila a kteří se většinou také zapojovali do aktivit disentu. Zároveň se do OF ale zapojili i ti členové strany, kteří z ní sami vystoupili až po listopadu 1989 (Pšeja, 2004, s. 317-318). Dále se pomalu

tvořilo neoliberální křídlo hnutí, kam patřily ekonomové a další, kteří sice nebyli spjati s disentem, ale měli vcelku propracovaným návrh radikální ekonomické reformy. Spojením těchto proudů se vytvořila institucionalizovaná rozdělená politická elita. Menší skupinu tvořily bývalí komunisté, nyní v opozici, na druhé straně stála široká a různorodá mocensko-polická elita, která se vytvořila z nejrůznějších proudů. Jedno je však spojovalo, byli proreformní (Machonin a Tuček, 2002, s. 18).

Volby se uskutečnily 8. a 9. června 1990. Volební účast činila z dnešního pohledu neuvěřitelných 96,8 procent. OF získalo 127 křesel (49,5 procent hlasů) a 68 ve Sněmovně lidu Federálního shromáždění (53,15 procent). Za výraznou výhrou stálo několik příčin. V očích veřejnosti právě fórum představovalo hlavního hybatele politických změn a rovněž tak záruku budoucnosti. Zároveň řadu voličů ovlivnila popularita prezidenta Havla. Sám se sice do kampaně nikterak nezapojoval, ale svým vystupováním OF i VPN de facto podporoval. Voliči si ho navíc s někdejší opozicí a bojem proti nesvobodě stále spojovali (Bureš, 2007, s. 181). Vliv na voličské preference měl také v teoretické části popisovaný band-wagon efekt – nerozhodná část občanů volila právě tu stranu, která pravděpodobně zvítězí. Nikdo v euforické době vítězství nechtěl stát na straně poražených. OF taktéž vyzvalo Čechoslováky, aby nevolili malé strany. Hnutí se po volbách stalo bezkonkurenčně nejvýznamnějším politickým subjektem. Zároveň však v této době začal proces jeho rozpadu. I po volbách mu stále chyběla zmiňovaná vize transformace a také program, který by mohlo naplňovat (Kopeček, 2011, s. 66). Ve volbách „pojetí občanské politiky triumfovalo, avšak zároveň ztratilo perspektivu. Transformační politika už nemohla být politikou konsenzu a kompromisu“ (Suk, s. 458).

Premiérem federální vlády se stal Čalfa, nyní už jako člen VPN (Bureš a kol., 2012, s. 110-114). Do premiéřského křesla Čalfu prosadil Havel, měl s ním pozitivní zkušenosti – Čalfa k němu byl loajální a také si Havel jasně uvědomoval, že se blíží i další prezidentské volby. Bylo proto nutné udržet poměr Slovák a Čech ve vedení státu (Kopeček, 2010, s. 77). Pod příslibem velkých a těžkých reforem se nové vládě přezdívalo vláda národní oběti. Posléze prezident jmenoval i slovenskou vládu. V jejím čele stanul Vladimír Mečiar s místopředsedou Jánem Čarnogurským. Předsedou české vlády a také pomyslným nástupcem Havla v OF se stal Petr Pithart. Havel pak byl demokraticky zvoleným federálním

parlamentem 5. července opět zvolen federálním prezidentem (Bureš a kol., 2012, s. 110-114).

Z předchozího kabinetu v české vládě zůstal například ministr financí Klaus. Část vedení OF, kterou podporoval Havel, se ho ale ještě před jmenováním vlády snažila přesunout na místo guvernéra Státní banky československé (Bureš a kol., 2012, s. 110-114). Původní „jádro“ fóra, včetně prezidenta, ho považovalo za příliš dravého a agresivního. Právě Havel se Klausovi pokusil sdělit, že by dál už neměl být ministrem, jak ale sám později popisoval, při plnění tohoto úkolu selhal. „Když jsem to Klausovi řekl, opáčil, že je to vyloučené, že ho celý svět zná jako československého ministra financí, že jinou funkci zastávat nemůže a že jeho odchod z vlády by byl katastrofou pro celé Československo. A já místo abych řekl, že takto rozhodla vítězná politická síla, a nechce-li do banky, ať si dělá, co chce, jsem zdvořile ustoupil a řekl něco jako tak dobrá“ (Havel a Hvizďala, 2006, s. 141-142). Tato scéna je pro popis obou výrazných polistopadových politiků velmi signifikantní. K jejich vztahu se však ještě blíže dostaneme v jedné z dalších kapitol.

„Druhá revoluce“

Celkově se politika poměrně záhy po revolučních měsících zkomplikovala. Vznikla dvě vrcholná centra moci – charismatický vůdce sametové revoluce v čele republiky, obklopený skupinou stále vlivnějších poradců, a také Federální shromáždění, tedy parlament federativní republiky. Právě na půdě parlamentu se záhy odehrály zásadní spory o podstatu i průběh transformace. V očích veřejnosti úřad postupně ztrácel kredibilitu a stal se v průběhu raných devadesátých let spíše synonymem pro konflikty a absenci kompromisu (Bureš, 2007, s. 173). Situace se postupně vyostřovala také uvnitř fóra. Volby a následné dohadování o podobě a provedení reforem započalo mezi členy hnutí jasně viditelné pnutí. Nevyhraněné ideologické ukotvení se začalo velmi ostře třít s dynamikou transformačního procesu. Velmi silnou pozici získávala liberálně-konzervativní skupina kolem Klause, který také nejlépe pochopil celou situaci a rychlost jejího vývoje (Kopeček, 2011, s. 66). Proti ní se posléze začala vymezovat levicověji smýšlející část fóra, kterou reprezentoval například Jiří Dienstbier, Rudolf Battěk nebo Miloš Zeman. Většina OF, ať už toho či onoho politického přesvědčení, sice stála uprostřed nově vzniklého mocenského pole, velmi rychle však pozbyla reálné politické moci. Tu si mezi sebou rozdělili ti, kteří OF zanedlouho opustili.

Získat vliv se jim ale podařilo ještě před tím, než se krize a nefunkčnost hnutí naplno ukázala (Pšeja, 2004, s. 319-321).

Z výše popsaného vyplývá, že druhá polovina roku 1990 se jasně nesla ve znamení krize. Názorové rozepře uvnitř fóra se vyostřovaly. Lídři jednotlivých názorových skupin se ještě snažili posílit své mocenské pozice a hnutí ztrácelo na akceschopnosti. V rámci fóra i federální vlády se pak odehrála skutečná bitva o charakter ekonomické reformy. Zvítězili v ní Klausovi ekonomičtí neoliberalové. Pomalu ale jistě tak započala i další výměna mocenské elity. Politická síla v rukou disentu soustředěná především na budování pluralitní společnosti přešla na ekonomy dychtící po radikálních reformách (Machonin a Tuček, 2002, s. 22). Na glorifikovanou sametovou revoluci takřka okamžitě navázali „nemálo čiperní lidé připravení na dělení kořisti privatizace, což dalo až příliš rychle zapomenout na původně vzbuzené a obětavostí doprovázené naděje“ (Dokulil, 2010, s. 24). Vůdce revoluce tak nahradili spíše jistí „udržovatelé symbolu revoluce“, který měl vydržet alespoň do voleb (Bureš, 2012, s. 107-108). Jak shrnuje jeden z aktérů revolučního dění Fedor Gál (2012, s. 44-45), legenda o 17. listopadu 1989 je heroická, vítězná, ve své podstatě krásná. Gál tento mýtus nazývá jako theseovský, potvrzuje tak hrdinský étos celé revoluce. Mýty mnohdy připomínají konkrétní osobnosti, hlavním nositelem theseovské legendy byl v tomto období Havel. „Stmelená skupina lidí porazila pod Thesovým vedením netvora a po naplnění své mise se rozprchli do všech světových stran, každý svou cestou“ (Gál, 2012, s. 46).

Kromě sporů mezi užším vedením OF se ukázal jako problematický také vztah centra hnutí s regionálními buňkami. Mezi hlavní lídry kandidátky patřili osobnosti právě z centra dění, mnohdy všeobecně známé a uznávané kvůli své předlistopadové minulosti a protirežimní činnosti. Nyní však v parlamentech byly také regionální zástupci, jejichž cíle a postoje se často od centra lišily (Bureš, 2012, s. 113-116). Právě v tuto chvíli se projevil zásadní rozdíl mezi nově vznikající politickou elitou, který jistým způsobem naznačil i počátek konce oné „éry nevinosti“. Vše odstartovalo tím, že si OF potřebovalo ještě před volbami zajistit masivní voličskou podporu také v regionech, vznikla proto lokální síť manažerů. Tito manažeři často opustili své původní profese a rozhodli se naplno věnovat politice – nechtěli žít „pro politiku“, ale „z politiky“ – a začali se aktivně zapojovat v celostátní politické struktuře (Hadjiisky in Bureš a kol., 2012, s. 117). Těmto regionálním členům, nespokojeným s politikou věčných kompromisů, dokázal vyjít vstříc Klaus.

V červnu po vyhraných volbách měli právě tito manažeři a další lidé okolo nich pocit nedostatečného zastoupení ve vedení fóra a cítili se nedocenení. Na vítězství měli i oni svůj podíl, posty však žádné. „Organizačně zdatní, neopotřebovaní, netrpěliví, radikální. Do OF, po vítězných volbách poněkud ospalého, vnesli neklid a touhu celé to předělat. Tím vytvořili ideální prostředí pro nástup Václava Klause“ (Pithart a Klusáková, 1992, s. 8). Klaus si zcela jasně si uvědomoval, že potřebuje silné politické zázemí, na rozdíl od svých vládních kolegů si tak nevzal v létě po volbách dovolenou, ale jal se objíždět jednotlivé okresy a sháněl podporu u místních manažerů a předáků OF. „Zmocnit se OF zdola byl skutečně husarský kousek, který se nemohl podařit každému“ (Suk, 2009, s. 458-459). Spolu s Klausem se tak objevil nový polistopadový fenomén – politická soutěž. V regionech, a nakonec i v celém fóru Klaus dokázal uspět a stal se také jeho předsedou.³⁰ Podle Pitharta (1992, s. 8) politik, který chce uspět a získat moc a vliv „musí umět takové situace využít, což Václav Klaus učinil profesionálně a beze zbytku.“

Mnozí přijali Klause a jeho vize s nadšením, sliboval totiž okamžité akce, reformy i řešení. Dosavadní podoba fóra, pramenící z Havlovy apolitické vize, byla podle něj utopická a nereálná.³¹ Z hnutí hodlal vytvořit pravicovou stranu s jasnou vizí hospodářských změn, jasnou strukturou i členstvím (Pšeja, 2004, s. 325). Nový předseda odmítal jakékoli debaty o středové orientaci. Námitky „starého jádra“ hnutí nebral v potaz. Rozpadající se fórum ale na tak rychlý konec nebylo připravené a neumělo reagovat v obdobném měřítku, s takovou

³⁰ Paradoxně to byl Václav Havel, který navrhoval zřídit funkci předsedy rozvolněného a politicky nekompaktního OF, nikdo však nečekal, jak moc se Klaus na uchopení moci připravoval (Kopeček, 2010, s. 90-91).

³¹ Na této vzpomínce Petra Pitharta je zřetelné, jak moc se lišili zastánci listopadových ideálů a politických představ od nově nastupujících technokratů a manažerů. „Na pravolevou osu, která určila letošní volební chování, se zařadit odmítám. Je to osa určená minulostí, napjatá mezi komunismem a antikomunismem. Chápu však, že si mě potřebujete někam zařadit. Hlásím se k Občanskému hnutí a věřím, že jeho čas znovu přijde. Sám se pokládám za konzervativně orientovaného liberála. Toto určení byste musela hledat na jiné šňůře, než na které dnes visí naše politické dresy. Liberálem můžete být na pravici, na levici, a samozřejmě i ve středu, kde je jich zpravidla nejvíce. Občanské hnutí bylo bohužel nezřetelné, nečitelné, a proto asi i nepřijatelné. Ve všech žebříčcích populárních osobností jsme měli vždycky v první desítce aspoň tři svoje lidi, to by za normálních okolností stačilo na slušný volební výsledek. Voliči nás ale buď nespojili s OH, nebo jim naše hnutí říkalo tak málo, že byli sice pro nás, ale nebyli pro Občanské hnutí“ (Pithart a Klusáková, 1992, s. 6).

energií a politickou silou jako Klaus a jeho stoupenci³² (Kopeček, 2010, s. 95-96). Pithartovi, Dienstbierovi a dalším výrazným osobnostem – symbolům listopadu – se nakonec podařilo seskupit do Liberálního klubu, na jehož straně stál i poměrně otevřeně prezident Havel (Fiala a Pšeja, 1998, s. 424-425).

Veškeré spory započaté ideovým rozkolem v říjnu 1990 však nakonec vyvrcholily rozpadem hnutí v únoru 1991. Tím definitivně skončilo období uměle udržované jednoty politické elity bez výrazněji artikulovaných politických postojů. Už nešlo o jakési „vyšší cíle“ a svobodu, šlo o moc. Příznačný pro dobu nadcházející je pak tento vjem z „rozlučkového“ sněmu OF – už na něm rozdávali Klausovi stoupenci přihlášku do ODS. O tom, jak silně byla nově vzniklá strana spjatá s osobou svého lídra, svědčí i závěrečná věta oné přihlášky: „Vítá Vás Václav Klaus“ (Kopeček, 2010, s. 98).

Nová politická síla oslabilo všechny zbývající a posunula politiku směrem, který se od původních ideálů OF výrazně lišil. Patrné je to například z tehdejšího názoru Pitharta (1992, str. 7), který zastával onu Havlovskou představu nepolitického fóra: „Jdou na to bez skrupulí a hrají si do noty s HZDS. Jsou to zkrátka tvrdí hoši. Jsou tam lidé jiné krevní skupiny. Páni inženýři. (...) V jejich zjednodušeném světě nemůže chybět nepřítel.“ Takovým nepřítelem se pro členy ODS podle Pitharta (tamtéž) stal zejména intelektuál, především pak ten levicový. Právě v této době tak došlo také k jakési demonizaci intelektuálů. V samotném jádru politické elity je nahradili technokrati a „muži činu“ (Rupnik, 2018, s. 487)

Od pomlčky k definitivnímu konci

Kromě stranické krize, v tomto období vrcholila také takzvaná „pomlčková krize“ – tedy spor o název státu, který vygradoval do sporu o celkové uspořádání celé republiky. Obecně se diskuse o moderních československých dějinách a národním sebeurčení dostávala čím dál tím více do popředí, až se stala politickým problémem (Rychlík, 2002, s. 91). Národní vlády získaly větší pravomoci na úkor vlády federální a pomyslný příkop mezi státy se jen prohluboval. Stále častěji se objevovaly rozpory mezi národními vládami a tou federální. Jan

³² „V politice nemůžete chtít vládnout trochu nebo možná. Jste-li ten případ, snažte se ovlivňovat politiku zvenčí. Možná, že jsme ve vztahu k moci působili navenek jako přemoudřelé polopanny“ (Pithart a Klusáková, 1992, s. 9).

Bureš (2012, s. 134-135) hovoří dokonce o „společném tažení národních vlád“. Neschopnost politiků se dohodnout na oboustranném kompromisu vedla k silné frustraci občanů. Dohady trvaly již příliš dlouho. Přitom ještě na jaře 1992 z veřejných průzkumů vyplývalo, že si ani jeden národ rozdělení státu nepřál – většina si tuto možnost ani nepřipouštěla, nebo ji razantně odmítala. Navíc významným aktérem, který hájil existenci Československa, byl stále velice populární prezident Havel. Boj o národní sebeurčení se tak odehrál především v rovině politické (Kopeček, 2010, s. 150).

Zásadní zlom pak přišel spolu s parlamentními volbami v červnu 1992. Právě ty potvrdily výraznou polarizaci českého a slovenského stranického systému (Rychlík, 2002, s. 273). Velká část veřejnosti, média i vrcholní politici považovali za do budoucna nejsilnější stranu Občanské hnutí, které také vzniklo z rozpadlého OF. ODS byla brána jako důležitá strana, nikoli však jako subjekt, který by měl potenciál výrazně dominovat české stranické scéně, ba ji dokonce klíčovým způsobem spoluutvářet (Balík, 2006, s. 8). Hned v těchto volbách však v českých zemích Klausova ODS v koalici s Křesťansko-demokratickou stranou zvítězila – svůj hlas ODS dala víc než polovina bývalých voličů OF. ODS jim slibovala pokračování ekonomických reforem a také rychlý konec vleklých státoprávních jednání. Na Slovensku zase volby vyhrálo Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), v čele s Vladimírem Mečiarom. Poměrně záhy se však ukázalo, že obě strany mají velmi odlišný pohled na další směřování a uspořádání svých zemí. Na jejich jednáních dokonce začala otevřeně zaznívat slova o rozdělení státu (Stein, 2000, s. 274).

Klausova ODS akcentovala jako svou hlavní prioritu rychlé provedení ekonomických reforem, kdežto HZDS radikální reformu odmítalo a její protlačování začalo rámcovat do rétoriky „pragocentrismu“ (Rychlík, 2002, s. 285). Klaus zase jakožto nový český premiér uplatňoval takřka okamžitě razantní přístup k politice. Už den po volbách prohlašoval, že nehodlá slovenskému vítězi nikterak ustupovat. Ostré spory nakonec – navzdory názoru veřejnosti – započaly proces demontáže Československa, který vyvrcholil zánikem federace a vznikem dvou samostatných republik (Stein, 2000, s. 279-2281). Podle Bureše (2012, s. 135) tak stála za neúspěch státoprávních vyjednávání především neochota českých a slovenských politiků, kteří mohli společný stát udržet.

Myšlenku společného státu Čechů a Slováků nakonec opustil i Havel, který se poměrně rychle přizpůsobil nové realitě. V médiích sice prezentoval jakousi zdráhavost, ve skutečnosti už ale s vládními i opozičními politiky intenzivně probíral svou další kandidaturu – tentokrát do čela samostatného státu. Situace se však od jeho první kandidatury diametrálně odlišovala. Nejdůležitějším politickým subjektem už nebylo hnutí, které dříve založil, ale zcela odlišně uvažující Klausova ODS. Prezident se silnou pozicí a podporou veřejnosti se Klausovi ani jeho stoupencům nehodil (Kopeček, 2010, s. 150). Spolu s Československem tak zanikla i část politické polistopadové elity. Šírou a rozmanitou opozici proti totalitnímu režimu, navazující na Pražské jaro a Chartu 77, nahradili neoliberálové. Vznikla nová struktura politické elity, tvořená především pravicovými a pravici loajálními politiky. Politická elita se roztržila a mezi jednotlivými názorovými proudy začala panovat hluboký rozkol. Podle Machonina a Tučka (2002, s. 20-21) právě tento rozpor mezi mocenskou elitou zapříčinil pozdější politickou krizi v roce 1997.

1.2.2 Konec „ěry nevinosti“

Jak již bylo řečeno v úvodu, pro tuto práci jsou stěžejní dvě období z 90. let – jejich počátek a závěr. Přeskočme proto nyní v historickém exkurzu právě do roku 1997. Po roce 1989 se v Evropě, zejména té postkomunistické, objevily zcela nové problémy. Část z nich jsme popsali výše, bývalý poradce prezidenta Havla a politolog Jacques Rupnik (2018, s. 259) přidává ještě jednu potíž, která je v kontextu této práce podstatná. Během 90. let podle něj upadala role intelektuálů ve veřejném prostoru. „Revoluční hrdiny“ a jejich slova o svobodě, občanské společnosti a morálce nahradila nová vládnoucí elita, která slibovala rychlou změnu, vidinu západu a rostoucí ekonomiku. Jenže jejich výsledky nebyly tak zářné, jak se očekávalo. Záhy se dostavily důsledky chyb v transformačním procesu první poloviny devadesátých let – hospodářská kriminalita, takzvané tunelování nebo také narůstající inflace a málo zahraničního kapitálu. To vše se naplno začalo projevovat na jaře roku 1997. Vláda s premiérem Klausem byla nakonec nucena připustit, že koncept rychlých reforem, který od začátku slibovala a prosazovala, selhal (Cabada a Vodička, 2007, 228-229).

Politické napětí eskalovalo. Ještě listopadu téhož roku proběhla na Staroměstském náměstí v Praze odborářská demonstrace³³ požadující Klausovu demisi. Po euforii z úspěchu transformace se dostavila zcela opačná vlna pesimismu a „blbá nálada“.³⁴ Nejvýrazněji to pocítil premiér a jeho „aura hlavního ‚otce‘ transformace, kterou si úspěšně v minulosti vytvořil, se nyní změnila v handicap“ (Kopeček, 2015, s. 26). Vygradování politické krize ke konci roku 1997 vyvolalo nový, ještě silnější tlak na Klause i ODS. Kromě zmiňovaných problémů stranu poškodilo také její nejasné financování. Kauza se táhla už od voleb v roce 1996, kdy strana nebyla schopna vysvětlit původ dvou fiktivních sponzorů, a navíc se peněz ani nezbavila. Média vše řešila i nadále a na konci roku 1997 sehrála roli jakési „rozbušky“ všechno dění (Cabada a Vodička, 2007, 229-230). Právě novináři k destrukci Klausovy společenské i politické autority výrazně přispěli. Kopeček (2015, s. 83) hovoří dokonce o „mediální popravě“. Během valné části Klausova premiérského období mu byli novináři nakloněni, nyní však velice razantně obrátili. Ještě před demisí už v médiích převládal názor, že Klaus pomůže ODS i celé pravici jedině tak, že odstoupí. Hojně se skloňovalo také tvrzení, že se z procesu transformace vytratila morálka (Čermák, 1998, s. 81).

Zásadní roli pak sehrála zmiňovaná kauza sponzorů ODS. Jak jsme v teoretickém exkurzu zmiňovaly, média mají podle normativní teorie sloužit jako pojistka demokracie a kontrolovat politiky, to se nyní dělo také v praxi. Ve druhé polovině listopadu 1997 odhalil novinář Marek Vítek z televize Nova zdroj oněch sponzorských darů. Šlo o bývalého tenistu a tehdejšího podnikatele Milana Šrejbra. Strana jméno dárce tajila, protože jeho firma získala v polovině devadesátých let podíl v Třineckých železárnách. Dar tak mohl být chápán jako „provize“ za podíl ve státním podniku. Následně se ještě objevila informace, že Klaus a další místopředsedové z ODS o penězích věděli už od voleb v roce 1996. Jeden z místopředsedu tvrzení potvrdil, zatímco Klaus vše popřel (Kopeček, 2012, s. 90-91). Jak moc posléze mediální tlak zesílil, vystihuje titulek MF Dnes z 28. 11. 1997: „Sponzoři ODS: lže buď Klaus, nebo Zieleniec“. Právě v Mladé frontě se ve stejný den objevil také článek, který tvrdil, že má ODS černý účet v zahraničí. Na něj měly chodit ony privatizační „provize“. Klaus opět okamžitě vše popřel, část občanských demokratů však poměrně hbitě zareagovala a Jan Ruml a Ivan Pilip na rychle svolané tiskové konferenci vyzvali Klause, aby odstoupil

³³ Do počtu účastníků největší od roku 1989 (Kopeček, 2015, s. 90).

³⁴ Výrok prezidenta Havla během vrcholící politické krize. Pronesl ho v projevu k oběma komorám parlamentu 9. prosince 1997.

z funkce předsedy strany. Klaus však už během dne odletěl do Sarajeva na setkání Středoevropské iniciativy, odtud také pramení označení (pocházející od Klausových příznivců) – „sarajevský atentát“. Následně se objevily rozepře v ODS a zdrolila se protiklausovská opozice. Na aféru zareagovaly také koaliční partneři KDU a ODA, z vlády odešly a Klaus nakonec rezignoval (Sokol a Klíč, 2011, s. 84).

Rozkol ve straně doprovázely také silné emoce a podle Kopečka (2012, s. 94) dokonce i „mediální tsunami“. Klaus „Sarajevo“ označoval jako politický střet s představami prezidenta o této zemi s jedním křídlem ODS, reprezentovaným několika známými osobnostmi. Na mysli měl jistě také Jana Rumla, který byl během těchto dní s prezidentem v častém kontaktu. Rovněž je pojilo společné angažmá v disentu a nově také prezidentova podpora Rumlovy kandidatury na předsedu ODS. K Rumlovi a Pilipovi se přidala i větší část stranické elity, na mimořádném kongresu v Poděbradech však Klaus s převahou svůj post obhájil. Roli v tom sehrála, stejně jako kdysi u OF, podpora z regionů. Z ODS se posléze začátkem roku 1998 odštěpilo ono nesouhlasné křídlo a vznikla nová Unie svobody (Kopeček, 2015, s. 30-31). Klaus však nakonec dokázal dění zvrátit ve svůj prospěch. Snad každé zpravodajství v zemi citovalo jeho slova: „Nebojte se ničeho. Nic nekončí. Jedeme dál.“

Podle Kopečka (2012, s. 99) se tak Klaus ukázal jako velice schopný taktik, který nikdy neztrácí vůli pokračovat v politickém boji. V české politice se tak projevila síla politického skandálu, jak ji popisuje Thompson (1999, s. 11-46) Klaus sehrál „zápas o symbolickou moc na politickém poli, ve kterém jsou v sázce reputace a důvěra“. Jak již bylo řečeno, podobná aféra může pro politika skončit prohrou nebo také nárůstem popularity. Stačí ale jen malá chyba, malé mediální zaškobrtnutí a politik se záhy propadne do nelibosti. Klaus však pro tentokrát uspěl.

V prvních měsících roku 1998 strana přesto prožívala největší krizi od svého založení. Spolu s Rumlem odešly známé tváře a víc než pětina členů. Propadly se také preference strany (Cabada a Šanc, 2005, 188-189). ODS se po „Sarajevu“ stala jinou stranou, zcela ztotožněnou se svým vůdcem a „otcem“ zakladatelem. Tehdejší opozičníky začali její členové označovat jako pučisty. Strana sama se stavěla do role mučedníka. „Emocionální apel nešťastné Rumlovy a Pilipovy výzvy v horečnaté dobové atmosféře zažehl cosi velmi

neracionálního. Zrodil se sarajevský syndrom, který nejenom rozdělil ODS a zdeformoval její mentalitu, ale také silně narušil vztahy uvnitř politické elity země“ (Kopeček, 2012, s. 101-102). S pádem Klausovy vlády a rozštěpením klíčové strany skončila další éra české politiky. V očích médií i veřejnosti nesl za krach odpovědnost Klaus – hlavní tvář i aktér transformace. O něco méně pak vina padla na Havla a další představitele polistopadové elity. ODS však dokázala svou pozici nejsilnější pravicové strany nakonec udržet (tamtéž).

„Doleva, nebo s Klausem“

Po první výrazné polistopadové politické krizi přišlo období Opoziční smlouvy. Uzavřena sice byla v červenci 1998, důvody jejího uzavření se však začaly formovat už po volbách v roce 1996. Zvítězila v nich ODS, leč ne s tak drtivým výsledkem. Nemohla tak sestavit většinovou vládu, jak tomu bylo v roce 1992. Po složitých jednáních, do kterých se zapojoval i prezident Havel, musela sestavit koalici s KDU-ČSL a ODA.³⁵ Šlo o vůbec první menšinový kabinet, s tolerancí opoziční ČSSD. Ta výměnou za tuto toleranci získala jisté výhody – například post předsedy a místopředsedy Poslanecké sněmovny (Cabada a Šanc, 2005, s.131). Po demisi Klausovy menšinové vlády pověřil Havel dosavadního guvernéra centrální banky Josefa Tošovského, jehož vztahy s Klausem nebyly nejlepší, sestavením nové „překlenovací vlády“ (Tabery, 2006, s. 24). Klaus (1998) zareagoval předvolebním bojem v duchu: „proti nebezpečí podivných nepolitických vlád bez osobností.“³⁶ Předčasné volby se pak konaly v červnu 1998. Předcházela jim poměrně vyhrocená kampaň, ve které se jednotlivé strany navzájem osočovaly, dokonce z úst ODS zaznívala i slova o rudém nebezpečí nebo o ohrožení svobody a demokracie. Tehdejší atmosféru jasně dokládá známý předvolební slogan ODS: „Doleva, nebo s Klausem“ (Tabery, 2006, s. 25-26).

Na jaře 1998 rezonovalo ještě jedno téma – vstup Česka do NATO. ČSSD byla volebním favoritem, značná část sociálních demokratů ale členství v alianci nevítila. Veřejnou debatu pak ještě roznítil prezident Havel, který členství velice zapáleně podporoval a který na základě sociálnědemokratických rozpaků ohledně zahraniční politiky prohlásil, že nemusí nutně jmenovat premiérem předsedu vítězné strany (Klíma, 1999, s. 171-172). Předseda sociálních demokratů Miloš Zeman (1998) pak takřka okamžitě Havla vyzval, aby

³⁵ Občanská demokratická aliance byla menší pravicová politická strana, které nejprve fungovala v rámci OF, posléze se z něj vyčlenila (Cabada a Šanc, 2005, s.131).

³⁶ KLAUS, Václav. *Lidové Noviny*, 14. 4. 1998, s. 1.

se „choval skromněji“.³⁷ Argumentoval faktem, že Havel v lednové prezidentské volbě prošel o jeden hlas – podle Zemana právě jeho. Podle Kopečka (2015, s. 42) do té doby nikdy nedošlo k tak velkému veřejnému sporu mezi prezidentem a uchazečem o premiérský post. Právě zde se začal vytvářet konflikt, který následně vygradoval uzavřením Opoziční smlouvy. Podobně jako Zeman totiž po dlouhodobých sporech s prezidentem smýšleli i Klausovi občanští demokraté. Jedním z hlavních záměrů Opoziční smlouvy se tak krátce na to stala systémová změna ústavní koncepce prezidentství. Hlava státu se dle představ obou stran měla proměnit spíše v „kladeče věnců“. Jako moderátor povolebních vyjednávání jim byl poměrně na obtíž.

Volby ČSSD dle očekávání vyhrála, získala 74 mandátů. Poměrně překvapivě těsně za ní skončila ODS s 63 mandáty. Havel dva dny po volbách požádal Zemana, aby zahájil vyjednávání o sestavení vlády. Vzhledem k výsledkům voleb nešlo ani uvažovat o sestavení levicové vlády, a přestože pravice celkově zvítězila, napjaté vztahy mezi pravicovými politickými stranami nedovolily takovou vládu vytvořit (Klíma, 1999, s. 173-174). V úvahu připadala buď velká koalice ČSSD a ODS, nebo menšinová vláda sociálních demokratů s tolerancí těch občanských. Tak se i stalo a lídři obou stran podepsali Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice (Just, 2012, s. 403-405). Smlouva nevládnoucí straně zaručovala posty předsedů obou komor Parlamentu, přičemž vítězná strana se zavázala, že kandidáty podpoří. Rovněž v úzké dohodě mělo probíhat i obsazování dalších parlamentních orgánů (viz příloha č. 1).

K jednomu z nejvýznamnějších bodů úmluvy pak patřil závazek obou stran k předložení úprav Ústavy a dalších, které „přesněji vymezí kompetence jednotlivých ústavních orgánů, postupů při jejich ustavení, a v souladu s ústavními principy České republiky posílí význam výsledků soutěže politických stran“ (viz příloha č. 1). Motivací obou stran byla již zmiňovaná snaha zmenšit vliv stávajícího držitele těchto pravomocí – prezidenta Havla.³⁸

³⁷ ZEMAN, Miloš. *Právo*, 10. 3. 1998, s. 3.

³⁸ „Úpravy, které proběhly v době opoziční smlouvy v poměrném volebním systému, jej udělaly ještě horším, než jaký byl před rokem 1998. Diskriminační sčítací klausule pro koalice a velmi rozdílná velikost volebních obvodů nebyly pro politickou soutěž šťastné. Dědictví let Opoziční smlouvy je tady ještě negativnější než u postavení prezidenta, kde byl aspoň zachován status quo“ (Kopeček, 2015, s. 287).

Ve společnosti nebo v politické či odborné sféře byl pakt přijímám rozporuplně. Jedním z největších oponentů spojenectví pak byl prezident Havel. Vládu přesto v polovině července jmenoval. V různých obdobích této dělby moci se pak proti ní vymezovaly nejrůznější občanské iniciativy, třeba jako Děkujeme, odejděte (Just, 2012, s. 406-407).

Nejpozoruhodnější na celém paktu je podle Kopečka (2015, s. 280) fakt, že se rozhodly spolupracovat dvě zcela rozdílné strany, nehledě na levopravé politické dělení. Oba hlavní aktéři této smlouvy nepochybně jednali mocensky a účelově. Kopeček (2015, s. 281) i Jiří Pehe (2010, s. 112-113) se shodují, že není nic neobvyklého na tom, když menšinové vlády mají psané nebo nepsané dohody s opozicí. Kopeček by pak při zpětném hodnocení tento pakt přehnaně nedémonizoval, podle Peheho však s sebou nesla jistá „česká specifika, která politickým životem země notně zatřásla.“ Především Pehe (tamtéž) vyzdvihuje tvrdou a nevybíravou volební kampaň, v níž ODS mobilizovala voliče proti levici a která podpisu smlouvy těsně předcházela. „Bohužel, značná část veřejnosti, pro kterou koncem devadesátých let měla levice stále ještě pachout' komunismu, ODS na špek skočila. Mnoho lidí volilo ODS kvůli ‚nebezpečí zleva‘. Není divu, že se pak cítili podvedeni.“

Skrze Thompsona (1999, s. 11-46) jsme již na nebezpečí politických afér v předešlé části práce upozorňovali. Politik by se do příliš skandálních rozhodnutí neměl pouštět, mohou totiž ve společnosti vzbudit hlubokou nedůvěru. Občané pak přestávají chtít být součástí občanské společnosti a nejví zájem o věci veřejné a všeobecně panuje cynismus a skepse. To se také ukázalo. Očekávání společnosti byla na začátku devadesátých let obrovská. Panovala jakási všeobecná představa politiků jakožto „supermanů“. Profese přitahovala zajímavé lidi a veřejnost ji vnímala jako cosi prestižního a užitečného. Zejména na konci devadesátých však přišla deziluze a silná skepse. Důvěra občanů v politiku a její reprezentaci začala prudce klesat. Rostoucí ekonomické problémy, aféry financování stran, vládní spory a na závěr i opoziční smlouva – to vše vyústilo v totální ztrátu oné počáteční občanské naivity, důvěry i nadšení. Lukáš Linek (2010) situaci shrnuje jako „zrazení snu“. Časem se sice důvěra občanů ve stát i jeho vedení částečně obnovila, nikdy se už ale nepodařilo dosáhnout takové výše občanské spokojnosti a nadšení jako v první polovině této dekády. Měnit se logicky začala i politická elita, nic už nebylo stejné. Jedinečná „éra nevinnosti“ se už nikdy neopakovala (Kopeček, 2010, s. 7).

1.2.3 Havel versus Klaus

Pro tuto práci jsou obě nejvýraznější postavy české polistopadové politiky zcela stěžejní. Rozhodující však není popis života či smýšlení každého z nich. Roli pro následující analýzu hraje spíše vztah těchto dvou mužů a také rozdíl mezi jejich chápáním politiky. Na tyto aspekty se proto nyní pojďme zaměřit. Jak již bylo výše naznačeno, oba patřili v devadesátých letech k nejvýraznějším představitelům politické elity. Oba byli populární politikové, každý však zosobňoval odlišné ideje a postoje. Havel se řadil k politické elitě, které vzešla z disentu. Originální a charismatický intelektuál, ve kterém veřejnost viděla jakési zosobnění boje proti bývalému režimu. Snažil se vtisknout české politice jistý mravní a morální rozměr, zatímco Klaus politiku bral jako prostor pro souboj, pro střet odlišných politických stran. „Vyrostl“ na liberálně ekonomickém chápání trhu, vše pro něj bylo založeno na konkurenci. Problémy nehodlal řešit skrze ideály a mravní postoje, ale technicky a efektivně – manažersky (Kopeček, 2015, s. 31). „Na počátku 90. let se Klausova osobnost stala výtahem, do něhož bylo možné nastoupit s očekáváním, že pojedje vzhůru“ (Suk, 2013, s. 409).

Havel, utvářený tlakem represí a ostrakizací komunistickým režimem, měl představu zcela opačnou. Odmítal chápat politiku jako „technologie moci“ (Kopeček, 2015, s. 31). „Základní směr byl nepochybně přesný, protože byl řízen tím, k čemu jaksí společensky stále ještě nedokážeme dorůst – totiž vědomím řádu, odpovědností k sobě, k druhým a k lidskému společenství. Politika mu nikdy nebyla nástrojem manipulace ani vzestupu“ (Petrušek, 2013, s. 48-49).³⁹ V Havlově pojetí politika znamenala snahu o jakousi „praktikovanou mravnost“ a „službu pravdě“. Byl zastáncem „apolitické politiky“, nechápal ji tedy jako technologii moci nebo manipulaci a řízení lidí. (Havelka, 1998, s. 462). Nešlo mu o účelnou činnost, ale činnost pramenící z „naléhavosti občanství“. Skrze politiku viděl jeden ze způsobů, „...jak hledat a dobývat v životě smysl; jak ho chránit a jak mu sloužit“ (Havel, 1990, s. 57-58).

³⁹ Sám Havel (1990, s. 57) své postoje shrnuje takto: „Jsem zastáncem politiky nikoli jako technologie moci a manipulace s ní nebo jako kybernetického řízení lidí nebo jako umění účelovosti, praktik a intrik, ale politiky jako jednoho ze způsobů, jak hledat a dobývat v životě smysl; jak ho chránit a jak mu sloužit; politiky jako praktikované mravnosti; jako služby pravdě; jako bytostně lidské a lidskými měřítky se řídící starosti o bližní.“

Jeho politickou praxi pak vystihuje Jiří Suk (2013, s. 425): „mezi mocí bezmocného a bezmocí mocného“. Havel odmítal stranicství. „Kdybych chtěl mít za každou cenu přímý politický vliv, opět by nebyl problém toho dosáhnout: stačilo by vstoupit do nějaké strany, jedno které, stát se jejím předsedou – a hned bych měl spoustu hlasů. Anebo založit vlastní politickou stranu. Všechny ty alternativy se mi ale bytostně příčí“ (Havel, 1991, s. 13-14).

Havel s Klausem se nelišili pouze politicky, rozdílné byly také osobnostní rysy. Havlovi šlo především o vnitřní postoj a přesvědčení. Vystupoval skromně, slušně, místy až plaše (Sokol, 2013, s. 37). Klaus naopak vždy působil dravě a soutěživě. Řídil se spíše dle vzoru západních politiků. Jeho motorem bylo vítězství a úspěch. Odpovídal tomu i jeho specifický styl komunikace. Jak vzpomínal Tomáš Ježek, který Klause znal již od středu školy, Klaus chtěl vždy v konverzaci vystupovat jako vůdčí osobnost. „Zkoušel lidi, jestli už četli tuhleto věc nebo viděli támhleto film, a když ho zpravidla neviděli, tak se strašně mlátil do čela, jak je možný, že jsou tak blbí a ještě to neviděli“ (Chmel, 2000, s. 50). Potvrzuje to také Pithart (1992, s. 9), který se s Klausem setkával ve federální vládě. Několikrát tam dle jeho vzpomínek došlo k situaci, „kdy na Klause kolegové křičeli, chtěli se dovolat odpovědí, jenže on se smál, ukazoval si na uši a takzvaně dělal, že neslyší.“

Klaus od sebe i ostatních vyžadoval, zřejmě také stále vyžaduje, jen ty nejlepší výkony dotažené k dokonalosti. Bohumil Pečinka (2003, s. 24) tyto Klausovy vlastnosti popsal jako „protestantskou posedlost prací a výkonem, na jejímž konci je možná spása duše, ale také armáda odpůrců“. Podle Pečinky Klaus ještě před listopadem 1989 projevoval vůči disentu skepsi a nevěřil tomu, že jeho snaha může něco změnit. Patřil tak k většinové společnosti, mnohdy nazývané také jako takzvaná „šedá zóna“, která neviděla jako reálné, že by se režim v dohledné době změnil. Po revoluci pak Klaus vyzdvihoval důležitost „mlčící většiny“, tedy tu část společnosti, která balancovala mezi kolaborací a odporem k režimu. Podle Kopečka (2012, s. 21-22) po revoluci takový „rozumný model“ předlistopadového chování veřejnosti vyhovoval.

Klaus sám se pak na začátku devadesátých let prezentoval jako outsider a jako většinový člen společnosti, jeden z mnoha v „šedé zóně“. Tímto sebepojetím vyzíval disidentské elity, především pak Havla, k jakémusi veřejnému zápasu o pojetí politiky, hodnot i ideálů. Tak začalo soupeření mezi hlavními hybateli polistopadové politiky. „Bylo by vlastně spíš

s podivem, kdyby si egocentrický a svým přístupem k věcem mimořádně drahý ekonom z „malých poměrů“, který prožil normalizaci na podřadném místě ve Státní bance, nicméně v relativním závětrí, lidsky rozuměl s nejviditelnějším československým disidentem“ (Kopeček, 2015, s. 30-32).

Pnutí se mezi těmito dvěma zcela odlišnými osobnostmi objevilo už v počátcích OF. Ještě v roce 1990 byl Havel coby prezident stále brán za neformálního vůdce fóra, byl jeho respektovaným „duchovním otcem“. O tuto pozici ho právě Klaus připravil a hnutí ovládl (Kopeček, 2015, s. 32). Novinář John Keane (1999, s. 271) dokonce hovoří o Klausovi jako o Havlově „nepříteli číslo jedna“. Hned v létě téhož roku přišly spory o ekonomickou reformu, které přirozeně nezůstaly jen na vládní úrovni – pronikly do veřejné sféry, především pak do médií. V tuto chvíli se podle Suka (2003, s. 407) naplno projevil Klausův politický um. Už v podstatě na startu své politické dráhy uměl mistrně využívat médií k propagaci svých postojů a činů, stejně tak jako ke kritice svých oponentů. Často se objevoval v televizních pořadech (v debatách, interview nebo komentářích), zásadní však byly jeho pravidelné kratší texty, které publikoval. „Tuto oblast nelze podcenit, nejen proto, že psal týden co týden, ale také proto, že na počátku 90. let četli lidé vše, co bylo nové a odlišovalo se od lživé a nudné šedi předlistopadových novin. Do informačního prostoru pronikala nová slova, nové obrazy, nové symboly“ (tamtéž). O články populárního ministra financí byl velký zájem. Klaus dokázal svou jednostrannou a velmi výrazně formulovanou obhajobou liberální společnosti zaujmout velkou část populace (Bureš, 2012, s. 121).

Po roce 1992 se zdálo, že vzájemné antipatie mezi oběma nejvyššími představiteli státu utichly. Podle Kopečka (2015, s. 32-33) v tu dobu Klaus na domácí scéně Havla díky své silné pozici v čele vlády i v čele ODS zastiňoval. Po rozpadu Československa se Havel stal českým prezidentem i díky Klausovi a jeho občanským demokratům. Byl si toho vědom, ač sám tvrdil, že „příměří či partnerství s českou vládní koalicí je účelové a podmíněné mou ochotou držet hubu“ (Havel in Suk, 2013, s. 424). Část devadesátých let tak, minimálně veřejně, panovala mezi politiky vzájemná tolerance. Po volbách v roce 1996 se však prezidentův prostor opět zvětšil a v dalších měsících i letech následovaly jeho čím dál tím více kritické politické i společenské komentáře, veřejností i médií hojně sledované.

Vše pak vygradovalo po „Sarajevu“, kdy během projevu v pražském Rudolfinu Havel nikoli napřímo, leč v jasných konotacích a jinotajích odsoudil a ostře odmítl Klause a ním i to, co v polistopadové éře zosobňoval. „Proklamovaný ideál úspěchu a zisku byl zesměšněn, protože jsme dopustili, aby tu vznikl stav, v němž se neúspěšnějšími stávají ti nejnemravnější a největší zisk mají nepotrestatelní zloději. Opojení svou mocí a svými úspěchy a staronově okouzlení tím, jak skvělým nástupištěm ke kariéře je politická strana, začali mnozí – v prostředí tak lehkovážně beroucím zákon – mhouřit oči nad tím či oním, až se domhouřili ke skandálům, problematizujícím sám náš největší důvod k pýše, totiž naši privatizaci“ (viz příloha č. 2).

Rudolfínský projev definitivně stvrdil antagonismus mezi oběma politiky. Ten se posléze ještě prohloubil během krize po sarajevském atentátu a také jmenováním Tošovského vlády. Opoziční smlouva pak už byla jen jakousi finální tečkou (Kopeček, 2015, s. 33). Právě opoziční smlouva tak nesymbolizuje jen konec etapy velké důvěry a víry v politiku, ale také konec idealizace a mytizace politiků. „V kombinaci se znechucením mnoha lidí politikou to vedlo k tristní situaci. Léta po Opoziční smlouvě se tak dají označit nejenom za éru politické nestability nebo neustálého politického přešlapování, ale i za éru zplanění a barbarizace politiky“ (Kopeček, 2015, s. 292). Mytizované hrdiny revoluce a poté transformace tak nahradil nový obraz politiky.

2 Praktická část

2.1 Metodologická východiska analýzy

Tato práce se zaměří na zkoumání mediálních obsahů. Právě tento typ zkoumání je podle Helmuta Scherera (in Schultz a kol., 2004, s. 29) zásadní při výzkumu politické komunikace a vztahu médií a politiky. Půjde především o hermeneutickou analýzu vycházející z literárně vědní textové interpretace. Cílem práce bude dostat se pod povrch textů a odhalit jejich hlubší struktury. Hlavním předmětem zájmu této práce tak bude odkrývání významů mediovaných sdělení. Primárně se proto práce bude soustředit na zkoumání obsahových významů skrze sémiotickou analýzu, konkrétně tedy analýzu mýtů.

Základem sémiotické analýzy je sémiotika, tedy nauka o znacích, ta byla blíže popsána v teoretické části práce. Pro úplnost ale dodejme a připomeňme, že zkoumá jednotlivé prvky sdělení. V případě této práce půjde o novinové zprávy a články. Výsledným cílem pak je najít všechny významy, které tyto prvky i celé texty mohou mít. Nejde jen o explicitní rovinu, sémiotickou analýzu zajímají hlavně skryté prvky a zejména symboly. Sémiotická analýza totiž vychází z předpokladu, že veškerá komunikace a veškerá mediální produkce, včetně informací, faktů, fotografií, grafů nebo audiovizuálních reportáží, je založena na výměně znaků. „Každý znak má podobu označujícího (fyzické podoby, kterou vnímáme smysly – např. slovo katastrofa) a označovaného (mentálního konceptu, který pro nás představuje – v uvedeném případě událost s ničivými následky). Právě tento mentální koncept spojuje znak s reálným světem“ (Trampota a Vojtěchovská, 2010, s. 118).

Znaky operují na dvou úrovních označování. První z nich je rovina detonativní, kdy je význam doslovný a jednoznačný. Druhá pak je konotativní, to znamená, že jsou významy druhotné a asociativní, silně zbarvené kulturním prostředím (Jirák a Köpplová, 2009, s. 268). Tato práce se tedy bude držet zejména v rovině konotativní, jelikož aplikace sémiotické analýzy je silně ovlivněna hodnotami a zvyklostmi dané společnosti i kultury. Analýza mýtů má tak blízko také k analýze ideologie. Pro takovýto druh analýz je typická velká otevřenost a velice důkladný rozbor jednotlivých mediálních obsahů (Schultz a kol., 2004, s. 29). Není nutné dodržovat jasná formální pravidla jako je například kódování

u kvantitativní obsahové analýzy. Cílem je vyložit sdělení v souvislosti s kulturními, politickými, historickými nebo společenskými okolnostmi i tradicemi. Výsledek proto závisí na přesvědčivé argumentaci a méně na validitě nebo reliabilitě výsledků (Bertrandová a Hughes, 2005). Podle Eca (2004, s. 68-69) však není možné zcela objevit původní význam sdělení zamýšlený jeho tvůrcem. Doslovný význam je ztracen ve „vakuu nekonečné řady možných interpretací“ okamžitě, jakmile jej tvůrce vypustí směrem k publiku.

Výše jsme zmiňovali možnosti čtení mýtů. Chceme-li se dozvědět, jak mýtus odpovídá zájmům daného společenství a chceme-li schéma mýtu zařadit k obecným dějinám, musíme se podle Barthes (2004, s. 131) zaměřit na čtení mýtů z pohledu jejich příjemců. Dostaneme se pak od sémiologie k ideologii, odhalíme hlavní mytologickou funkci v dané době, textu, obsahu, sdělení. Zároveň uznáme mýtus jako pravdivý, avšak neskutečný příběh, který skrze mediální obsahy neustále přijímáme. Podle Eca (2004, s. 64-66) existují dvě roviny interpretace – sémantická a kritická. Sémantická interpretace je vcelku přirozený proces, kdy adresát sdělení lineárně přijímá text a přiřazuje mu určitý význam. Například běžné věty jako „podej mi tu lahev“ nejspíše ve většině případů projdou jen touto interpretační rovinou. Oproti tomu kritická interpretace jde o úroveň výše a zaměřuje se na metajazyk. Jde proto o sémiotický přístup, jehož cílem je popsat a vysvětlit, proč určitá mediální sdělení mohou produkovat dané reakce u jejich příjemců.

Druhou interpretační rovinu využije i tato práce. Zaměří se na takzvané čtení sekundární úrovně, tedy nebude mediální sdělení pouze „používat“, leč bude je pozorovat tak, aby vedle primárních reakcí, zohlednila také charaktery těchto sdělení. „Logika interpretace je peirceovskou logikou abdukce. Učinit jistý dohad znamená najít zákon, který dokáže vysvětlit výsledek. Takovým zákonem je „tajný kód“ (Eco, 2004, s. 68-69). Tato práce se proto bude za pomoci demaskujícího způsobu čtení mýtu snažit odhalit onen tajný kód – tedy mytické motivy, jakými byly elity daných období vyobrazovány ve zkoumaných sděleních. Cílem poté bude dle závěrů této analýzy mýtů ve vybraných zpravodajských obsazích zhodnotit proměnu elit v tuzemské společnosti po roce 1989. Analýza projekce mýtů do mediálních sdělení nejrůznější povahy totiž poskytuje významný zdroj poznatků a důležitý vhled do společnosti dané doby i prostředí. Ukazuje, v jaké „konstrukci známého“ lidé žili a co považovali za běžné i přijatelné (Trampota, 2006, s. 69).

Příklady takovéto analýzy jsme již uváděli výše – Ecův Superman či Barthesův salutující černochoch. Zároveň jsme zmiňovali Smithův způsob zkoumání mytologie ve zpravodajství. Zaměřil na to, jak četné mají určité mytologické rámce v konkrétních zprávách zastoupení. Tento model uplatnili i čeští autoři Jakub Končelík a Tomáš Trampota (2004). Dvojice se soustředila na bezmála dva tisíce televizních reportáží odvysílaných Českou televizí, TV Nova a Prima TV.⁴⁰ Připomeňme, že Smith (1979, s. 327-328) rozlišoval zpravodajské narativy dle těchto několika kategorií: příběhy o rozhodnutí, příběhy o utrpení, příběhy o dopadení darebáka, příběhy o podvodnících, příběhy o moudrosti, příběhy o záchraně a úniku, příběhy o přírodě a příběhy o mateřství. Stejně postupoval taky Končelík a Trampota a zjistili, že nejvíce se v českém televizním zpravodajství uplatňoval příběh popisující uplatnění rozhodnutí, dále pak také souboj, měření sil nebo utrpení. Rovněž se ve výzkumu ukázalo, že v nejvíce případech byl hlavním aktérem příběhu představitel nějakého úřadu, přibližně každá desátá zpráva také informovala o činech politiků. Pokud se pokusíme tyto výsledky interpretovat, můžeme v nich vidět například to, že „zpravodajství potvrzuje představu o společnosti jako vysoce hierarchizované struktuře, jejíž uspořádání je dáno silou byrokratických struktur (Trampota a Končelík, 2004). Což ostatně potvrzuje i jednu ze základních premis této práce, tedy že právě díky hierarchizované a byrokratizované struktuře společnosti jsou vysoce postavení politici všeobecně přijímanou společenskou elitou. Ze sledování zpravodajství jakožto reflexe společnosti pak bude dobře patrné, jak se tyto elity spolu s dobou proměňují a jak se i chápání politické reprezentace jako elity vyvíjí.

2.1.1 Výběr zkoumaného vzorku

U obsahové analýzy mediálních sdělení zpravidla dochází k víceúrovňové konstrukci vzorku. Nejprve si výzkumník určí, jaká média bude zkoumat (Trampota a Vojtěchovská, 2010, s. 105). V tomto případě to budou tři následující periodika: Informační servis, později Respekt, dále Rudé právo, od roku 1995 Právo, a konečně Mladá fronta, od roku 1990 MF Dnes. Tato konkrétní média byla vybrána kvůli diverzitě zkoumaného vzorku. Informační servis se zrodil z řad disentu, nejprve sloužil jako informační bulletin Občanského fóra, je tak v prvních analyzovaných měsících jakýmsi protikladem k Rudému právu. Navíc

⁴⁰ Konkrétně šlo o 1834 reportáží v prvním pololetí roku 2003, které dané tři televizní stanice odvysílaly během hlavních zpravodajských relací (Končelík a Trampota, 2004).

v průběhu devadesátých let již jako týdeník přinášel i delší, analytičtější a více publicistické obsahy. Zvolen tak byl ze dvou důvodů – pochází z prostředí blízké opozici a také Havlovi a zároveň existuje šance, že v jiných formátech než v těch, která přináší klasické zpravodajství, bude politikům věnován větší nebo jinak komunikovaný prostor. Analýza tak bude o to plnější a ucelenější.

Rudé Právo naopak patřilo k typicky stranickým listům, který sice v 90. letech procházel dekomunizací, ale zejména v prvním období zkoumaného období jistě k demonstraci rozdílné prezentace elit dobře poslouží. MF Dnes se pak postupem raných 90. let stala jedním z nejčtenějších a nejvlivnějších deníků. MF Dnes i Právo jsou navíc jediné dva deníky, které po roce 1989 kontinuálně pokračují (pro tuto práci je stěžejní, že minimálně až do roku 1998), ač tedy prošly oba dekomunizací a komercializací. Ke sběru dat práce využije především největší český elektronický archiv mediálních výstupů Newton Media a také archiv periodik Národní knihovny České republiky.

Klíčový je také výběr konkrétních obsahů, tedy vydání periodik, která budou analýze podléhat. Lze vybrat náhodně či účelově (Trampota a Vojtěchovská, 2010, s. 105). Tato práce bude média analyzovat ve dvou konkrétních a zcela účelně zvolených obdobích, ve kterých se dá díky historickým okolnostem očekávat nejsilnější kontrast mezi stanovenými osobnostmi, a tak i největší kontrast mezi tehdejšími politickými elitami. První analyzované období související s demytizací disentu bude vymezeno od listopadu 1989 až do ledna 1993. V tomto období došlo k zásadním změnám od demonstrací, přes vyjednávání o nové vládě, vzniku OF, až po rozpad OF i samotného Československa. Druhá fáze výzkumu pak bude sledovat mediální výstupy od listopadu 1997 až do července 1998, tedy od sarajevského atentátu a krize ODS k podepsání opoziční smlouvy a jmenování Zemanovy vlády.

2.1.2 Formulace výzkumných otázek a hypotéz

Primárním cílem práce je sémiotická analýza mediálních obsahů, než k ní ale bude přistoupeno, bude nutné kvůli velkému počtu textů roztrždit zkoumaný vzorek. Z tohoto důvodu budou ze všeho nejdříve sebraná data kvantitativně roztržena a kategorizována. Práce tak skloubí kvantitativní i kvalitativní metody výzkumu. Na rozdíl od hermeneutické analýzy je kvantitativní obsahová analýza vysoce selektivní a strukturovaný proces. K jejím hlavním přednostem patří velké množství materiálu, který je schopna zpracovat (Scherer in

Schultz a kol., 2004, s. 29). Účelem této analýzy bývá prozkoumat obsah určitého média, případně také vícero médií, jejichž obsahy pak mezi sebou lze porovnávat. Také je možno posoudit, do jaké míry žurnalisté naplňují normativní očekávání společnosti, tedy jak moc rozličně informují (Trampota a Vojtěchovská, 2010, s. 100). „Výzkum tematické agendy v zásadě představuje rozložení obsahů zkoumaného vzorku médií do zvolených tematických kategorií a v měření prostoru, kterým média těmto tematickým kategoriím věnují“ (Trampota a Vojtěchovská, 2010, s. 101).

Hlavním záměrem této kvantitativní analýzy proto bude ukázat, komu byla v danou dobu v souvislosti s konkrétním dějinným okamžikem věnována větší míra mediální pozornosti, zda Václavu Havlovi či Václavu Klausovi. Pro tuto část výzkumu bude stěžejní teoretické východisko nastolování agendy. Jak již bylo řečeno v teoretické části práce, publikum posuzuje relativní důležitost tématu na základě četnosti mediálních příspěvků (Dearing a Rogers, 1996, s. 18).

Z této premisy také plyne první sada výzkumných otázek: Jak velký prostor věnovala tři vybraná média v daných obdobích osobnosti Václava Havla a jak velký prostor věnovala osobnosti Václava Klause? Jak se lišila míra mediálního zastoupení těchto dvou osobností v běžné agendě v obou sledovaných obdobích?

Dále bude tato část práce také sledovat mediální pokrytí konkrétních historických událostí. Roztřídí tedy data dle nich a posléze se zaměří na kvalitativní hlediska daných mediálních sdělení. Bude ji tedy zajímat, zda jsou hlavní dva aktéři zobrazování v pozitivní či negativní konotaci. Zároveň analýza bere v potaz, že konotace může být neutrální. Poté se výzkum zaměří na mýty, které se promítly do mediálních obrazů obou osobností. Z toho tak plyne i hypotéza: **Nejprve bude pozitivně a hrdinsky zobrazován spíše Václav Havel, poté ho nahradí ve větší míře Václav Klaus. Nakonec však mýtus hrdiny ze zpráv postupně vymizí, stejně jako listopadová euforie z veřejnosti.**

Druhý a zároveň hlavní soubor výzkumných otázek pak zní: Jak se proměňoval mytologický narativ ve zprávách o Václavu Havlovi a Václavu Klausovi? Který z nich symbolizoval hrdinu v raných 90. letech a který na jejich konci? Byl ještě vůbec ve zklamané společnosti konce devadesátých let narativ hrdiny přítomen? Rozšiřující odpovědi tedy nabídne sémiotická analýza, která rovněž hodlá zodpovědět třetí a pro tuto práci zcela zásadní část otázek: **Jak se proměnil mediální obraz elit po roce 1989? Je na analyzovaných mediálních výstupech patrné, že se jakýsi morální étos disentu vytrácel a byl nahrazován „novým technokratickým“ uvažováním o světě?**

2.1.3 Operacionalizace proměnných

Témata lze kategorizovat různorodě, záleží na tom, co chceme zjistit – kategorie mohou být velmi obecné, zároveň však i podrobné. Proměnné, tedy znaky, které na vzorku budeme popisovat, pak jsou buď analytické nebo identifikační (Scherer in Schultz a kol., 2004, s. 43). Identifikační slouží pouze rozpoznání příspěvku – zde pro tento účel poslouží vyhledávané heslo „Václav Havel“ či „Václav Klaus“. Tak získáme vzorek textů, který se v námi vybraných dvou obdobích a třech periodikách věnoval těmto osobnostem. Analytické proměnné jsou v práci definovány abstraktně a slouží ke zodpovězení zadaných výzkumných otázek a k pokrytí celého tématu. Výzkumník je musí přenést na viditelnější znaky a vytvořit takzvané indikátory. Je nutné, aby se skutečně jednalo o konkretizaci abstraktních znaků v tématu (Scherer in Schultz a kol., 2004, s. 44).

Tato práce v obou stanovených obdobích tedy nejprve vytřídí zprávy o dvou určených osobnostech, poté je rozdělí dle hlavních témat, která daným obdobím rezonovala a na kterých je také nejvíce patrný onen rozkol a proměna chápání elit. Výběr těchto nejpodstatnějších bodů obou období vychází z historického kontextu popsaného v předchozích kapitolách. Posléze bude u každého z těchto témat posouzeno, zda je na hlavní aktéry výzkumu nahlíženo pozitivně či negativně. Nakonec pak budou zprávy zařazeny do jednotlivých mytologických kategorií. Výsledky z obou období posléze práce porovná a zanalyzuje. Následovat bude ještě sémiotická analýza těch mediálních sdělení, ve kterých bude možno co nejlépe ilustrovat použití vybraných mýtů. Použity budou tři z výše popsaných mýtů či příběhů – mýtus hrdiny, mýtus podvodníka a příběh o souboji či měření sil. Práce se neomezí jen na mýtus podvodníka v prvotním významu slova, ale v tomto případě ho bude chápat také jako mýtus darebáka či zkrátka záporné postavy. Autorka práce

vybrala právě tyto tři mýtické kategorie, protože podle Pitchera (2016, s. 101-102) bývají nejčastěji přisuzovány politikům a také protože nejlépe ilustrují postavení disidentů a vrcholných politiků v 90. letech.

První zkoumané období

Hlavní aktéři: Václav Havel, Václav Klaus

Hlavní témata: listopad 1989, rozpad OF/vznik ODS, volby 1992, rozpad Československa

Zabarvení: pozitivní, negativní, neutrální

Mýtus: mýtus hrdiny, mýtus podvodníka, příběh o souboji, měření sil

Druhé zkoumané období

Hlavní aktéři: Václav Havel, Václav Klaus

Hlavní témata: sarajevský atentát, krize ODS, opoziční smlouva/jmenování vlády Miloše Zemana

Zabarvení: pozitivní, negativní, neutrální

Mýtus: mýtus hrdiny, mýtus podvodníka, příběh o souboji, měření sil

2.2 Analýza jednotlivých médií dle daného období

2.2.1 Listopad 1989–leden 1993

První analyzované období začíná listopadem 1989 a končí rozpadem Československa v roce 1993. V celém tomto období byla proměna mocenských elit a tvorba nových elit jasně patrná, jak již bylo popsáno výše, stejně tak se změna projevovala v mediálních obsazích. Zřetelně se taktéž v pokrytí vybraných událostí projevovalo jejich mytologické rámcování. Než se však dostaneme ke konkrétním mezníkům a jejich analýze, zastavme se jen krátce u pracovního postupu. Z důvodu velkého množství textů byly k analýze dále vytrženy jednotlivé časové úseky, které se týkají stanovených témat. První hlavní téma, tedy listopad 1989, analýza sledovala od 17. listopadu do 31. prosince 1989. V jednotlivých vydáních autorka práce vyhledávala zmínky o Václavu Havlovi a o Václavu Klausovi. Třídít texty dle dalších hesel nebylo nutné, takřka všechny se nějakým způsobem dotýkaly revolučního dění.

U první polistopadové politické krize, tedy u rozpadu OF a následného vzniku ODS, se autorka zaměřila na období od října 1990 až do dubna 1991. V databázi Newton media je

archivováno Rudé právo i Respekt z daného období, u těchto periodik tak analýza proběhla skrze elektronický archiv. Nejprve bylo nutné vybrat přesné časové rozmezí. Krize v OF se naplno projevila v říjnu 1990, dění bylo zpečetěno 13. října volnou nového předsedy Klause. Definitivní konec pak přišel 20. dubna vznikem nové strany občanských demokratů. Prozkoumáno tedy bylo období od 1. října 1990 až do 30. dubna 1991. Dále pak bylo hledání omezeno nejprve na heslo Havel a posléze Klaus. Vyhledávání článků pak bylo u každého tematického okruhu, tedy u hledaného hesla Havel i Klaus, ještě dále upřesněno přidáním dalších hesel – OF, Občanské fórum a ODS. Tím se analyzovaný vzorek zmenšil celkem na 153 textů z Rudého práva a Respektu. MF Dnes v digitálním archivu není, nahlížena tedy byla jednotlivá vydání v Národní knihovně.

Volby se konaly 5. a 6. června 1992. Práce proto hledání jednotlivých textů omezila na období od 1. června do 30. července 1992. Celkem autorka práce prošla 170 textů v databázi Newton. Hledání článků bylo i zde zúženo hesly Havel a Klaus a také volby. Jednotlivá vydání Mladé fronty autorka práce opět prošla v Národní knihovně.

Na rozpad Československa se analýza zaměřila v období od 1. prosince 1992 do 31. ledna 1993. Šlo o 289 textů v databázi Newton, obsahy MF Dnes byly opět třízeny autorkou v jednotlivých vydáních. Hledány byly i zde zmínky o Havlovi a Klausovi, spolu se zmínkami o Československu, federaci nebo ČSFR.

Listopad 1989

Úvodem je třeba konstatovat, že na prvním zkoumaném dějinném mezníku je jasně patrné, jak se postupně rozpadala spirála mlčení, tála cenzura a média začala pokrývat dění bez hávu propagandy. Nástup nových poměrů a nových elit je zřetelný ve všech zkoumaných médiích, leč v každém se projevuje rozpadající se spirála mlčení v jiném tempu. Vyčíst to můžeme z celkového obsahu periodik. Stejně jako pro společenské dění i pro „mediální revoluci“ sehrála hlavní roli demonstrace na Národní třídě. Právě zmínky o protestu, především pak o jeho násilném zakončení, ukazují i změnu přístupu médií.

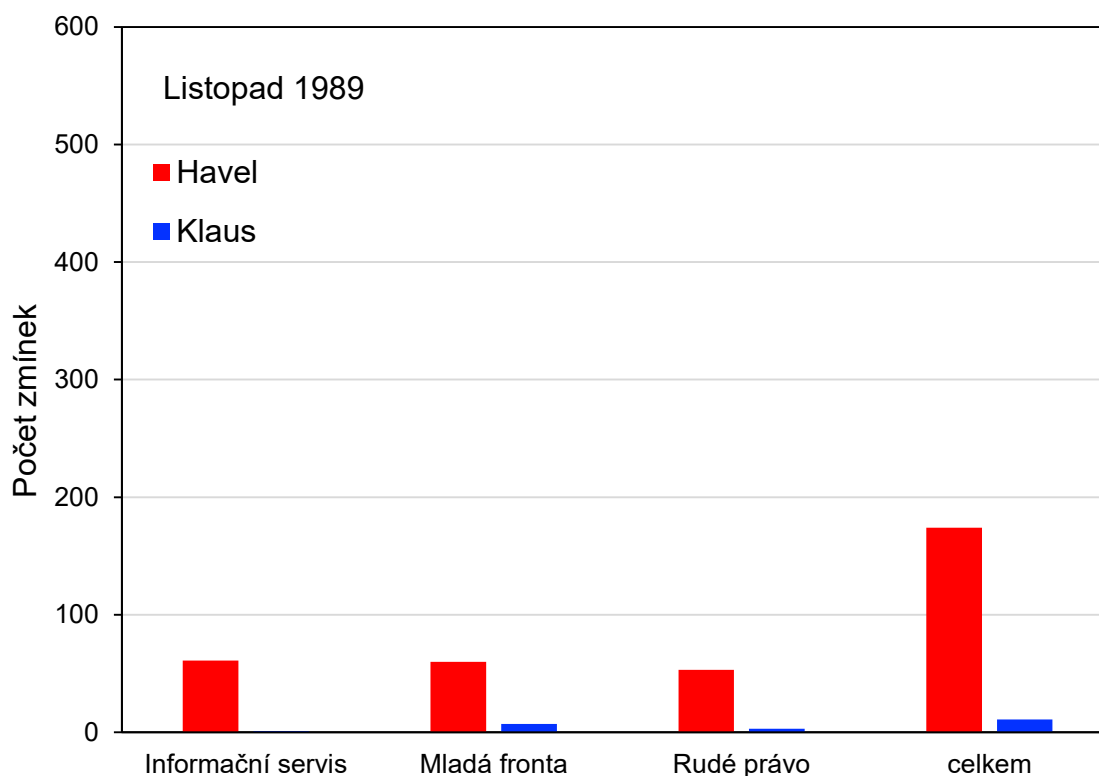
První informace o demonstraci se objevovaly postupně a se zpožděním, redakce ještě stále fungovaly dle starých pořádků. Rozdíl je vidět také v jednotlivých denících, každý začal o měnících se poměrech referovat postupně, některým to trvalo déle. Pojďme se ale zaměřit přímo na dva vybrané aktéry. Před listopadem 1989 ani jeden v médiích nevystupoval a ani

jednomu nebyl poskytován mediální prostor. Klaus byl dosud zcela neznámý ekonom z Prognostického ústavu. O Havlovi se sice čas od času psalo, leč v silně negativních, propagandistických konotacích. Jeho mediální obraz se nesl v duchu zrádce národa a podvratného živlu, který rozvrací republiku. Jemu samotnému nedalo žádné médium prostor pro vlastní vyjádření. Mimo jiné spolu s tím, jak v médiích začalo objevovat Havlovo i Klausovo jméno, můžeme pozorovat také proměnu elit, potažmo celé společnosti.

Tabulka 1: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – listopad 1989.

Listopad 1989	Informační servis	Mladá fronta	Rudé právo	celkem
Havel	61	60	53	174
Klaus	1	7	3	11

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 3: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – listopad 1989.

Zdroj: zpracováno autorkou.

V listopadu i prosinci roku 1989 v mediálních obsazích výrazně dominoval Havel. Není to nic překvapivého, jak již bylo řečeno, Klaus byl tehdy ještě neznámým prognostikem. Konkrétně se v daných periodikách Havlovo jméno objevilo celkem 174krát, kdežto to

Klausovo pouze 11krát. Na základě těchto dat tak můžeme konstatovat, že nově vznikající politická elita se v těchto dvou měsících v médiích objevovala častěji než ta, jejíž politický vliv ještě neexistoval a nebyl tak silný.

Tabulka 2: Zabarvení mediálních obsahů – listopad 1989.

Listopad 1989	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	10	63	101
Klaus	0	0	11

Zdroj: zpracováno autorkou.

Analýza se dále zaměřila na pozitivní a negativní zmínky o obou osobnostech. Celkově lze Klausův mediální obraz v listopadu a prosinci 1989 shrnout jako zcela neutrální a nevýrazný. V jeho případě se zatím v textech nevyskytovaly ani žádné mytologické projekce. O Klausovi se novináři vyjadřovali neutrálně, vesměs jako o prognostikovi či členovi OF, který někde veřejně hovořil. Zpočátku vyzníval takto neutrálně i Havlův mediální obraz. Média ho také často zobrazovala jako řečníka na demonstracích nebo jako člena OF, který jedná s vládou. V celkovém shrnutí sledovaného revolučního období převažovaly neutrální zmínky rovněž i o Havlovi. Především ke konci roku pak ale přibývalo i pozitivně laděných textů, celkem jich bylo víc než 60.

Havel se však, vzhledem k popsanému historickému kontextu poměrně logicky, i v neutrálních konotacích objevoval dříve než Klaus. O Havlovi se psalo hned v prvním vydání Informačního servisu 20. listopadu nebo také na titulní straně Rudého práva 22. listopadu. Rudému právu Havel na začátku prosince poskytl také vůbec první rozhovor, rovněž šlo o první rozhovor s Havlem ve všech třech sledovaných médiích. Ještě před 17. listopadem patřil Havel v Rudém právu na „černou listinu“, ostatně to připustil i sám autor rozhovoru Jan Lipavský hned v perexu onoho prvního rozhovoru: „Užitečný dialog vyžaduje vzájemnou znalost partnerů. V případě dramatika Václava Havla, jednoho z představitelů Občanského fóra, bylo sice v Rudém právu publikováno leccos, ale jemu samotnému slovo dáno nebylo. Tuto mezeru má vyplnit následující rozhovor, poskytnutý tento týden Rudému právu. V. Havel se narodil 5. 10. 1936 v Praze. Je absolventem

divadelní fakulty AMU a autorem řady divadelních her. Patřil mezi mluvčí Charty 77 a byl několikrát vězněn.“⁴¹

Otázky poté ale implikují nejenom nedůvěru v možné nové pořádky, ale také snahu projektovat do výsledného Havlova obrazu rozhovoru mýtus podvodníka. Patrné je to například zde: „... ale víte, co mě ve vašem jednání s premiérem zaskočilo? Jakým způsobem jste, promiňte, vymáhali splnění vašich požadavků. Podle mého to zdaleka nebylo jednání rovného s rovným. Nemyslíte, že jste jaksí hodili etiku přes palubu?“

Dále můžeme podobné negativní konotace sledovat v této otázce: „Řekněte, čím vlastně je občanské fórum. Něco jste na toto téma řekl ve vašem nedělním televizním vystoupení, ale mě to osobně zcela neuspokojilo. Nevydáváte se za něco jiného, než ve skutečnosti jste?“ Autor poté pokračuje: „Víte, co mě zaráží? To, že zatím ve veřejném životě na různých mítincích a shromážděních včetně, ne-li především na Letenské pláni slyšíme pouze monolog. Jeden byl vystřídán druhým, říkám si. Anebo mě uši klamou? Nebojíte se, že by se časem mohla historie opakovat?“

Jemné zabarvení pak lze vnímat i zde – navíc je takový dotaz od novináře stranického listu vcelku paradoxní: „Jaký jste vlastně člověk? Jste tolerantní k jiným než vlastním či příbuzným názorům? Řekněte, připouštíte jinou pravdu než vlastní?“ Můžeme namítat, že šlo pouze o snahu konfrontačního rozhovoru s vůdcem nově vznikajícího opozičního hnutí, pokud ale přihlídneme k typu média, ve kterém byl rozhovor publikován, a také k tomu, že sám tazatel v rozhovoru přiznal, že je komunistou, udává to výslednému sdělení jistý rámeček.

Toto je však jediný mýtus podvodníka, který analýza v souvislosti s Havlem v daném období odhalila. V analyzovaných sděleních v listopadu a prosinci 1989 převažoval mýtus hrdiny a vyobrazení Havla jako jakéhosi supermana, který díky své morálnosti a víře v pravdu zaštití cestu ke svobodě a demokracii. První náznak takové mytologické projekce můžeme vidět na fotografii 27. listopadu v Mladé frontě.

⁴¹ LIPA VSKÝ, Jan. Několik otázek Václavu Havlovi, *Rudé právo*, roč. 70, č. 284, 2. 12. 1989, s. 4.

Fotografie pracuje s hrdinským gestem symbolizujícím vítězství. Jde o situační mýtus, který můžeme číst jako jasný příběh hrdinství. Ve sledovaných médiích je to první případ, kdy se projevila mediální projekce mýtu hrdiny u Havlovy osoby. Neutrálních i pozitivně laděných zmínek o Havlovi výrazně přibývalo v posledních několika sledovaných týdnech, kdy také vrcholila prezidentská kampaň. Právě zde se rovněž začal více objevovat příběh Havla jako hrdiny. Nejvíce se dá probíhající kampaň vysledovat v Informačním servisu.

Například 11. prosince na titulní straně vyzval ekonom a jeden z představitelů Pražského jara Ota Šik Dubčeka, aby veřejně podpořil Havla jako kandidáta na prezidenta. I tady autorka práce spatřuje hrdinný rámec textu: „Václav Havel se ukázal být velmi statečným, vytrvalým a moudrým mužem v době nejhoršího pronásledování všech odpůrců Husákova režimu.“⁴² Šik vyzdvihoval Havlovu až hrdinskou statečnost použitím velmi pozitivně laděných adjektiv. Informační servis i Šik sám si navíc museli být vědomi faktu, že názor populárního ekonomy a představitele reforem z roku 1968, bude mít na čtenáře obzvláště silný vliv. Hrdina první „svobodomyslné vlny“ podporuje a vyzdvihuje nového hrdinu další právě se valící vlny.

Zároveň Šik přidal i osobní záruku, čímž potvrdil Havlovy výše zmíněné hrdinské atributy. „Má nesmírnou zásluhu o vznik Občanského fóra a úspěšně vedený boj proti jakešovskému komunistickému vedení. Právě v něm velká většina národa vidí hlavu demokratického odporu a já sám jsem se, kde jsem mohl, veřejně přimlouval za jeho kandidaturu na prezidentský stolec.“⁴³ Celý apel se navíc nese ve velice osobní dikci, čímž Šik ještě umocnil naléhavost celého sdělení. Také můžeme vyčíst personifikace revolučních událostí s jedním jasným hrdinným vůdcem, jehož cesta měla být nyní zpečetěna triumfem – prezidentskou funkcí.

O den později v tom samém listu v textu umístěném na titulní straně autor pod zkratkou „pt“ rovněž nabádal k volbě Havla prezidentem. Stavěl ho do protikladu s právě Dubčekem. Pozorujeme zde proto jak prvky mýtu hrdiny, tak souboje či soupeření. Článek argumentuje Dubčegovými vlastními slovy, podle kterých z politické scény nikdy neodešel, jen mu nebyl

⁴² ŠIK, Ota. Otevřený dopis Oty Šika, ekonomy a jednoho z představitelů Pražského jara, Alexandru Dubčekovi, *Informační servis*, č. 25, 11. 12. 1989, s. 1.

⁴³ tamtéž

poskytnut prostor: „Skutečnému politikovi totiž nikdo prostor neposkytuje, musí si ho sám vybojovat, dnes už tu není rok 1968, aby věc rozhodovalo zasedání ÚV.“ Havel tak nemusel nikdy čekat na svolení strany nebo režimu, bojoval a prostor si poskytl sám – díky své odvaze a cti.

Kromě těchto ctností autor vyzdvihl také Havlovu „morální prestiž“, vidíme tedy, že morální postoje se po listopadu 1989 skutečně promítaly do mediálních obrazů bývalých disidentů. V závěru pak ještě autor zosobnil Havla s revolucí, těžko hledat hrdinější personifikaci: „... kdo může dávat větší záruky v době relativní svobody než ten, kdo je dával i za nejhlubšího temna? Naše ‚něžná revoluce‘ proběhla velmi rychle, příliš rychle na to, aby si lidé stačili uvědomit, zač je toho loket, aby se stihli nějak profilovat či diferencovat. A přesně zde by působil Václav Havel v úřadu prezidenta jako memento, jako stálá připomínka osobního nasazení, s nímž bude třeba jít do voleb, byť nebude hrozit perzekuce.“⁴⁴

Martin Fendrych pak v tom samém vydání akorát na jiné straně popsal Havla rovněž jakožto pevného člověka s morálními zásadami. Fendrych ovšem poukazuje na fakt, že Havel ještě do nedávna nechtěl kandidovat do prezidentské funkce. Nyní si ho ale lid a pravda a láska, kterým zasvětil svůj život, žádaly. Fendrych proto použil dokonce biblický motiv. „Havel připomíná Mojžíše, jehož Bůh musel setsakra přemlouvat, aby mu pomohl vyvést lid z Egypta, z domu otroctví.“⁴⁵

I v tomto komentáři se objevuje motiv soupeření. Fendrych srovnává možného kandidáta Čestmíra Císaře s Havlem. Využil k tomu přirovnání k moudrému člověku a k bláznovi. Císař by měl být moudrý muž, zatímco Havel blázen, kterého Fendrych, jak již titulek – „Chvála bláznivosti“ – napovídá, vyzdvihuje. „Uznejte, není bláznovstvím klást květiny k soše sv. Václava v den Palachova výročí? Není bláznovství být jedním z prvních mluvčích Charty 77? Ne, tohle moudří lidé nedělají. (...) Člověku prostě nezbývá než volit mezi moudrostí a bláznovstvím, buď se může od Národního divadla vrátit, nebo může jít do pasti na Národní třídě...“⁴⁶ V závěru tak můžeme číst ještě hrdinský jinotaj odvahy a cti.

⁴⁴ PT, Z Hrádečku na Hrad?, *Informační servis*, č. 26, 12. 12. 1989, s. 1.

⁴⁵ FENDRYCH, Martin. Chvála bláznivosti, *Informační servis*, č. 26, 12. 12. 1989, s. 6.

⁴⁶ tamtéž

Prezidentská kampaň se postupně dostávala i do Mladé fronty. 13. prosince se na titulní straně objevila fotografie rozjařené skupiny lidí s transparentem: „Chceme si svého presidenta vážit, chceme Václava Havla!“ Opět tak spatřujeme až supermanský motiv, ve kterém se projevují morální postoje možného budoucího prezidenta – nikdy nepolevil, nikdy se nezlomil, proto si ho lidé mohou vážit.

Havel byl v těchto dnech obecně zobrazován jako člověk pravdomluvný, čestný a přemýšlivý. „Život v pravdě je mu příkazem, kterému se nikdy nezpronevěřil.“⁴⁷ Zároveň však deníky apelovaly na jeho lidské stránky, obdobně jako supermana i Havla vykreslovaly jako plachého, neegoistického a ohleduplného. „Vždy vystupoval absolutně pokorně a skromně, nic nám nevnucoval, pouze sdělil svůj názor.“⁴⁸ Objevovaly se titulky jako „Občan Havel“⁴⁹ nebo „Nemusí si na nic hrát“⁵⁰. Lidé se s Havlem dokázali ztotožnit a média o tom informovala.

Mladá fronta patřila pod Ústřední výbor Socialistického svazu mládeže, hlas mladých se proto v deníku dostával často do popředí a v prosinci 1989 zněl jasně: „Volba mladých! Aby nesvoboda padla, podporujeme Vaška Havla!“⁵¹ Z oslovení je znát, že veřejnost si Havla takzvaně vzala za svého a brala ho jako svého zástupce – jako svého hrdinu. Také studenti měli Havla za jasného hrdinu, znát to je také v tomto článku s heslovitým titulkem „Včera disidentem, zítra prezidentem“, ve kterém je vyzdvihován především fakt, že Havel vždy bojoval proti režimu a nenechal se zlomit.⁵²

V druhé polovině prosince pak vycházely texty, které měly prezidentského kandidáta více představit. Informační servis vydal 15. prosince na první straně životopisný článek s titulkem „Kdo je Václav Havel?“. V textu je využit mýtus oběti a posléze také velkého hrdinství. Za posledních dvacet let byl Havel podle článku líčen jako „zrádce, zaprodanec, rozvratník, samozvanec, ba dokonce ďábel“. Přitom ale, všimněme si i použité gradace pro větší vyznění, je to „spisovatel a dramatik, který dvacet let neviděl ani jediné představení své hry na českém profesionálním jevišti, dvacet let nevycestoval ani na Východ ani na Západ a dvacet let nikdo nesměl spatřit jeho tvář na televizní obrazovce.“⁵³

Jako v jiných textech i v tomto je vypíchnuto, že Havel pro své postoje ledacos obětoval, ale nikdy s tím neměl problém, dokonce soucítil s ostatními. Toto tvrzení text zvýrazňuje Havlovým vysvětlením, proč odmítl vycestovat na studijní pobyt do USA, když mu to režim

⁴⁷ Občan Havel, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 295, 15. 12. 1989, s. 5.

⁴⁸ Nemusí si na nic hrát, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 296, 16. 12. 1989, s. 3.

⁴⁹ Občan Havel, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 295, 15. 12. 1989, s. 5.

⁵⁰ Nemusí si na nic hrát, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 296, 16. 12. 1989, s. 3.

⁵¹ Volba mladých, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 294, 14. 12. 1989, s. 1.

⁵² Včera disidentem, zítra prezidentem, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 295, 15. 12. 1989, s. 2.

⁵³ Kdo je Václav Havel, *Informační servis*, č. 29, 15. 12. 1989, s. 1.

nabídl. „Odmítl jsem jej z mnoha důvodů: ze solidarity se svými přáteli; proto, že když jsme si jisti svou pravdou, nezdá se mi být chlapské utíkat od následků toho, že ji zastáváme...“

Článek dále vyzdvihuje, že kvůli svým postojům nesměl studovat a byl také vězněn. Ani ve vězení však neustoupil a při tvrdé zkoušce se zachoval jako opravdový hrdina. „Když ho v lednu 1983 ve čtyřicetistupňové horečce s těžkým zápalem plic převáželi z věznice Plzeň-Bory na Pankráci, byl v poutech a měl pocit, že zemře – ale nepožádal, aby mu pouta sňali – bránila mu v tom hrdost vězně.“ Vykreslen je také jako ten, který i po krutém věznění zůstal ve vlasti a neslevil ze svého „boje za svědomí“, nebo jako ten, který „své literární ceny rozdává přátelům v existenční nouzi a považuje to za samozřejmé.“

Závěrem pak text nabývá zcela mytologické roviny: „Ustrnulý čas dějin vystartoval k rekordnímu sprintu, vypukla revoluce a byla ze Západu podpořena zásilkou zbraní: 12.000 tulipánů z Holandska a 50.000 růží z Portugalska. V čele bezbranné sametové revoluce stanul Václav Havel se závazkem k tezi filozofa Jana Patočky: ‚Skutečnou zkouškou člověka není, jak splní roli, kterou si sám vymyslel, ale jak splní roli, která mu byla osudem přisouzena.‘ Václav Havel odpoví: ‚Nikdy bych z ruky nepustil něco, co nepovažuji za hotové.‘ A heslo prezidenta Osvoboditele proměňuje na ‚Pravda a láska zvítězí!‘“ Přízvisko prezident Osvoboditel patřilo a stále patří Tomáši Garrigue Masarykovi – pro Čechoslováky, kteří byli ještě stále lapeni v návalu revoluční euforie, těžko hledat zvučnějšího hrdinského přirovnání.

V posledních prosincových dnech revolučního roku Havel doslova zaplavil novinové stránky. Takřka každé číslo vyšlo s titulky typu: „Havel na Hrad“, „Všichni za Havla“⁵⁴ nebo „Nenechme v tom prezidenta“. Právě tento poslední patřil komentáři Jaroslava Havlíčka v Mladé frontě. Těžko bychom hledali lepší důkaz toho, že média Havla skutečně personifikovala s revolucí. Už podtitulek textu zní: „Václav Havel na Hradě – záruka svobodných voleb.“ Havlíček v celém textu parafrázoval tento dobový leták a vyzýval občany k tomu, aby byli stejně stateční a stejně hrdinští jako jejich budoucí prezident. „Kde jinde hledat v takových případech záruky svobodných voleb a dalšího vývoje, když ne

⁵⁴*Mladá fronta*, 21. 12. 1989, č. 300, s. 1-2.

u sebe? Nebo budeme opět jen přihlížet, jak někteří už mají jednu ruku v novém kabátě, zatímco druhá ještě vězí ve starém? Jenom, probůh, nenechejme všechno na prezidentovi.“⁵⁵

Také v životopisném článku od ČTK, který vyšel 30. prosince na titulní straně Rudého práva i Mladé fronty, zaznívají samé superlativy – takové superlativy, které by ještě před dvěma měsíci v takovém deníku dozajista nikdy nevyšly. „Po pádu Pražského jara, rozdrčeného invazí pěti států Varšavské smlouvy, setrval Václav Havel na svých názorech, jeho hry byly v Československu zakázány.“ Podle textu se pak Havlův věhlas už jen zvětšoval. To ale není to nejpodstatnější, hlavní je, že se „v těchto letech projevil i jako občan.“ Nejenom, že jsou mu tedy připisovány jisté až „nadpřirozené“ morální zásady a postoje, leč je také člověk jako my všichni – opět stejně jako Ecův superman.

Článek rovněž kopíruje nadčasovou šablonu životní cesty hrdiny, až tedy na počáteční narození do skromných podmínek. To ale můžeme nahradit skromnými podmínkami, které přišly po komunistickém převratu: „... protože pocházel ze známé pražské podnikatelské rodiny, nesměl studovat.“ Nalézt v textu můžeme také jasné symboly znamení velikosti v raném věku: „Od svých 20 let publikoval studie a články v literárních a divadelních časopisech. Kulturní tradice, která byla vlastní jeho rodině, ho orientovala k humanistickým hodnotám české kultury, které byly v 50. letech potlačovány.“ Následuje výprava, triumf i návrat k původní velikosti. „Havlův statečný odpor i odpor stovek jeho přátel vyvrcholil v závěru letošního roku.“⁵⁶

Na titulní straně tohoto vydání Rudého práva pak vyšel i komentář od Milana Jelínka. Také on použil velice pozitivně a hrdinsky zabarvená adjektiva i příměry: „Václav Havel je člověk statečný, který dokáže stát neochvějně za svým názorem i za cenu osobního utrpení, a v tomto smyslu se nezpronevěřil jednomu ze základních požadavků mravnosti.“ Jasně zde opět vidíme, že se morální postoje promítají do mediálních obrazů polistopadových politiků.

Autor pak komentář končí tím, že novému prezidentovi všichni věří, vkládají do něj své naděje a vidiny lepších zítřků. Závěrem používá Voltairův příměr, který by se snad dal přímo srovnat s definicí hrdinství: „Na Pražském hradě je politik, který nad jiné rozumí myšlence

⁵⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav Nenechme v tom prezidenta, *Mladá Fronta*, č. 307, 29. 12. 1989, s. 2.

⁵⁶ ČTK. Václav Havel, *Rudé právo*, roč. 70, č. 307, 30. 12. 1989, s.1.

slavného francouzského osvícence Voltaira – nesouhlasím s vaším názorem, ale budu se bít do poslední kapky krve za to, abyste to mohl říkat.“⁵⁷

Rozpad OF/vznik ODS

Na podzim roku 1990 začínala první polistopadová politická krize. Patrné je to také na mediálních obsazích, které již nejsou plně euforie a revolučních změn. Obsahem se stala spíše běžná politická agenda a spolu s ní i první známky rozpadu OF. Například v Respektu koncem října vyšel text s titulkem „Jak dál, OF?“, kde už v perexu Petr Janyška artikuloval nově nastalý problém: „V posledních týdnech pocítuje Občanské fórum stále výrazněji, že si potřebuje ujasnit a rozhodnout spoustu věcí.“ Janyška v článku popsal také to, co my o několik kapitol výše. „OF se zrodilo jako naprosto spontánní, ničím nevyomezené, neartikulované odmítnutí komunistického systému, jako narychlo spíchnutá koalice všech, kdo byli ochotni (zpočátku s velkým rizikem) postavit se starému režimu. Jakmile ten ve svých nejzjevnějších podobách padl a z OF se stala síla přebírající moc a formující novou tvář společnosti, síla, od níž si tolik lidí tak moc slibuje, vyvstává naléhavá otázka identity Fóra i otázka (právě tak závažná) jeho vnitřního fungování.“ Janyška pak také vyzdvihoval, že je nutné určit, kdo je komu ve fóru odpovědný, kdo vůbec určuje jeho základní politickou linii a kdo ji má prosazovat.⁵⁸

Poměrně záhy se ukázalo, že tyto činnosti se skloubí v jedné osobě – Václavu Klausovi. Prvním krokem k tomu bylo jeho zvolení předsedou OF 13. října 1990. Titulek Mladé fronty tehdy poměrně jasně ohlásil, co se bude dít dále: „Cesta k pravicové straně“. Dále deník píše, že se „proces diferenciací OF vyjasnil a zpřehlednil. Volbou Václava Klause za předsedu dali delegáti jasný signál, kudy dál: k politické formaci pravicově zaměřené, k formaci s jasným ekonomickým programem.“⁵⁹

⁵⁷ JELÍNEK, Milan. K volbě, *Rudé právo*, roč. 70, č. 307, 30. 12. 1989, s.1.

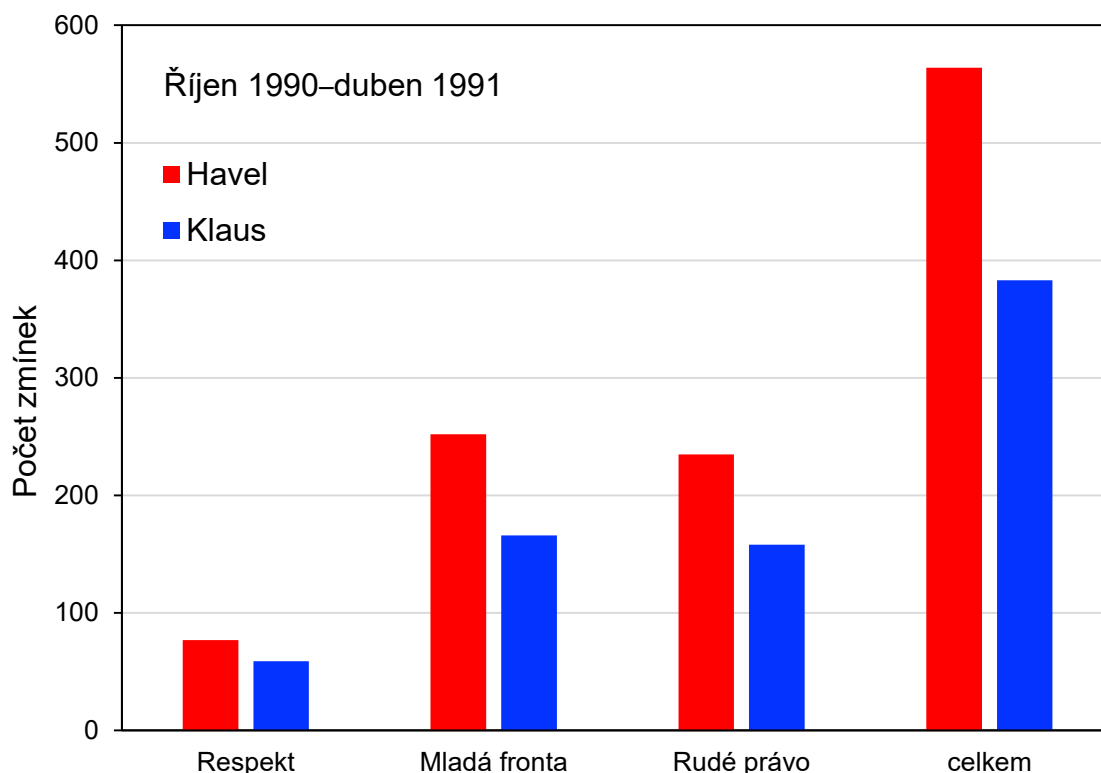
⁵⁸ JANYŠKA, Petr. Jak dál, OF?“, *Respekt*, 31. 10. 1990, s. 2.

⁵⁹ *MF Dnes*, Cesta k pravicové straně, 13. 11. 1990, s. 1.

Tabulka 3: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – říjen 1990–duben 1991.

Říjen 1990–duben 1991	Respekt	MF Dnes	Rudé právo	celkem
Havel	77	252	235	564
Klaus	59	166	158	383

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 6: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách říjen 1990–duben 1991.

Zdroj: zpracováno autorkou.

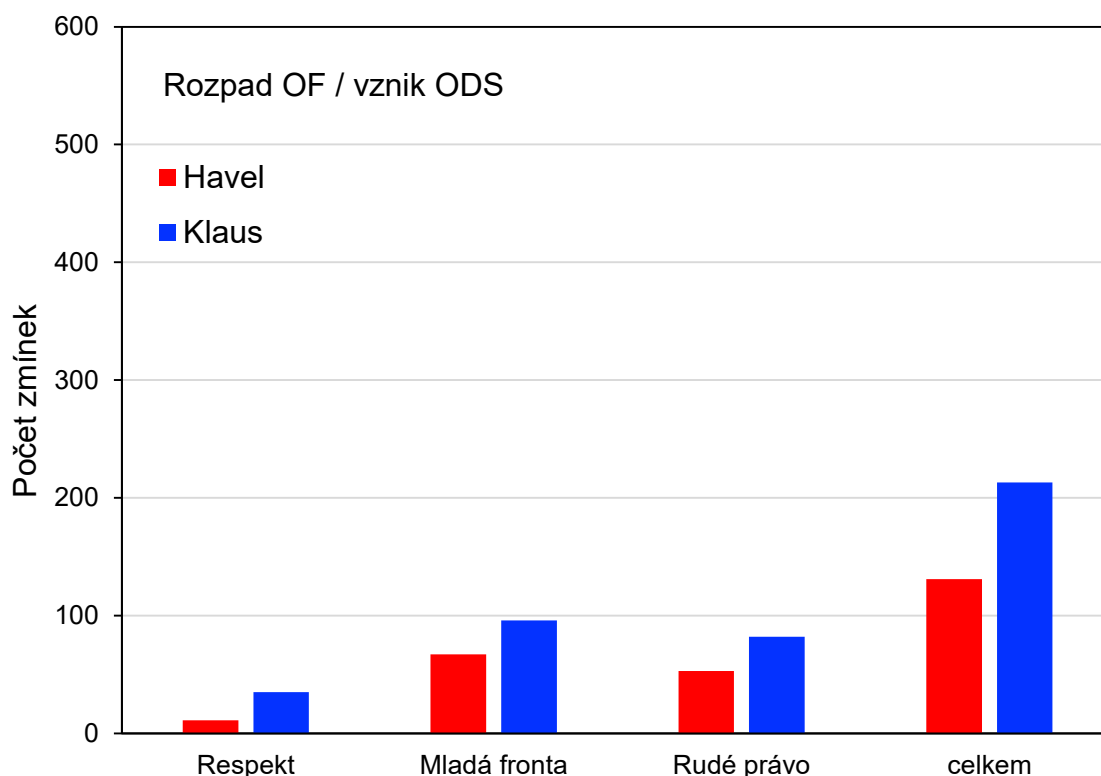
Z analýzy třech vybraných periodik ve stanovených sedmi měsících vyplývá, že obecně v mediálních obsazích opět převažuje Havel. Celkem o něm autorka práce zaznamenala 564 zmínek, kdežto o Klausovi 383 zmínek. Nutno ovšem podotknout, že ve sděleních, která se týkají přímo krize OF nebo následného vzniku ODS, už Havel nedominuje. Prezident sice v celkové agendě těchto měsíců vede, v souvislosti s OF i ODS se však více psalo o Klausovi. Ze všech sledovaných období je toto nejrozsáhlejší, v médiích tak nepřevažovalo jen jedno hlavní téma, proto autorka práce zohlednila v kvantitativní analýze nejprve celé období bez ohledu na konkrétní téma. V druhé části kvantitativní analýzy je pak

vzorek omezen pouze na téma, které jsme předem stanovili jako určující – tedy krizi Občanského fóra a vznik ODS.

Tabulka 4: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – rozpad OF / vznik ODS.

Rozpad OF / vznik ODS	Respekt	MF Dnes	Rudé Právo	celkem
Havel	11	67	53	131
Klaus	35	96	82	213

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 7: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – rozpad OF / vznik ODS.

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obecně lze tedy říci, že média v těchto měsících věnovala větší prostor prezidentu Havlovi, stále ještě patřil k hlavní politické elitě spíše on. Ovšem, čím více rostl Klausův vliv a politická moc, tím větší mediální prostor patřil také jemu. Konkrétně se v souvislosti s krizí OF a vznikem ODS Klause týkalo 213 článků, Havla 131 článků. Častější mediální zmínky o Klausovi u tématu Občanského fóra, a později ODS, potvrzují také výše popsany fakt, že právě on dokázal nahradit Havla v pozici pomyslného duchovního otce hnutí. Výměnu vůdčí elity v čele OF ukazují i samotné analyzované texty níže.

Tabulka 5: Zabarvení mediálních obsahů – rozpad OF / vznik ODS.

Rozpad OF / vznik ODS	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	11	23	97
Klaus	32	17	164

Zdroj: zpracováno autorkou.

Nejprve ale k zabarvení mediálních obrazů obou aktérů. V tomto období vyznívají oba neutrálně. Více negativních zmínek autorka práce zaznamenala u Klause, nutno však podotknout, že především v počátku tohoto období rozhodně nebyl brán jako negativní postava. Obzvláště na začátku svého politického úspěchu, byl médií vnímán spíše pozitivně. Zobrazovala ho jako dobrého a znalého ekonoma a psala o něm jako o populárním politikovi, který si umí získat davy. Mnohdy mělo zabarvení některých adjektiv až hrdinské motivy. „Václav Klaus, jedna z nejmóraznějších postav naší politické scény, dokázal v sobotu večer zaplnit znojenskou sportovní halu. Místní OF získalo díky jeho brilantnímu výkonu důležité body před komunálními volbami.“⁶⁰ Z textu můžeme cítit i velkou dávku charismatu. Právě to mimo jiné také patří k typickým hrdinským atributům.

Klaus v tomto textu navíc působí také velice lidsky. Vykreslen je jako obětavý politik, který dělá vše pro ostatní. „Je chvályhodné, že člověk tak zaměstnaný, jakým bezesporu ministr Klaus je, nelení obětovat sobotní večer, aby vysvětloval občanům všechny složitosti našeho politického i hospodářského života. Dlužno podotknout, že po návštěvě Znojma se podstatně rozšířily i zde řady ‚klausovek.‘“ Mimořadně právě na tomto setkání ve Zlíně, jak článek také připomíná, Klaus prohlásil, že zcela jasně stojí za federací a je pro její zachování. Tvrzení doložil i tím, že jeho manželka je Slovenka. Ostatně i celý článek vyšel po titulku „Federální Klaus“.

Později v tomto období se Klausův mediální obraz nesl ve spíše neutrálním, místy lehce negativním duchu. V některých zmínkách působí jako ten, který rozdělil Občanské fórum. Obzvláště pak budil nedůvěru, někdy až kritiku u ostatních členů fóra, kteří se nezařadili k jeho stoupcům. Ještě začátkem prosince například Petr Uhl, zastánce opačného levicového spektra OF, takto poměrně pesimisticky odpovídal na otázku redaktora Rudého práva, co říká Klausově víře, že se jeho strana brzy stane masovou s několika sty tisíci členy:

⁶⁰ Federální Klaus, *MF Dnes*, 29. 10. 1990, s. 2.

„Je to příliš optimistický předpoklad. Osobně to odhaduji na jedno procento z počtu voličů OF letos v červnu, což konečně potvrdila dosavadní jen velmi málo úspěšná snaha o registraci přívrženců OF.“⁶¹

Libor Kinšt, bývalý Klausův zástupce v čele OF, zase v tom samém listu na jaře dalšího roku uvedl: „Ve spoustě věcí má Klaus pravdu a je třeba ho podporovat. Na druhé straně je to člověk, který má silný sklon k autoritářskému vystupování. (...) Je podle mého názoru, silou své osobnosti omezován i jako politik. Kamkoliv přijde, rozdělí během krátké doby auditorium na dvě části. Jedna ho bezmezně obdivuje, druhá odmítá. Politici se většinou více zaměřují na druhou skupinu. Pro Klause ale jako by neexistovala. Považuje ji za brzdu, bojkotuje ji a vůbec nepátrá po důvodech; proč tak reaguje.“⁶²

Kromě kritiky tohoto typu se objevovaly také názory, že je Klaus příliš egoistický, a že jen a pouze on nereprezentuje onu kýženu reformu, ačkoli se sám snažil, aby to tak vypadalo. Jistým způsobem se tak v jeho případě tvorba mýtů převracela. Nebyli to žurnalisté, kdo o něm hovořil jako hrdinovi s lidským faktorem, leč činil tak on sám. Patrné je to například v tomto rozhovoru, kde Klaus uvedl: „Naslouchám citlivě svým voličům, abych vystihl tep doby, vystihl, kam se má OF pootočit. Proto jezdím na mnohatisícová shromáždění, poslouchám, mluvím, sleduji, zda lidé tleskají více či méně (protože zatím ještě nejde o pískot). A vidím, že OF je jinde, než jak by se mohlo zdát z některých projevů určitých zástupců v minulé době.“ Svou nepostradatelnost pak Klaus dokládal ještě v odpovědi na otázku, jak časově stíhá dělat ministra financí a zároveň předsedu nejvlivnější politické strany: „Špatně. Ale dokud jsem neměl statut předsedy OF, stejně jsem musel věnovat spoustu času politické ochraně hospodářské reformy. Vícekrát než kdokoliv jiný jsem jezdil po Čechách, Moravě a Slovensku a hledal podporu u voličů. Věděl jsem, že reforma takovou podporu potřebuje.“⁶³

Po většinu tohoto období se také o Havlovi ve všech zkoumaných médiích hovořilo poměrně neutrálně. Jeho tehdejší mediální obraz odpovídal jeho roli – žurnalisté o něm referovali jako o hlavě státu, která se účastní zahraničních návštěv, reprezentuje stát, přijímá jiné státníky

⁶¹ DIVIŠ, Vladimír. Jen jedno procento?, *Rudé právo*, 14.12.1990, s. 2.

⁶² DIVIŠ, Vladimír. Proč jsem nevstoupil do Klausovy strany, *Rudé Právo*, 2. 4. 1991, s. 1

⁶³ JANÝŠKA, Petr. Rozchod s minulostí, *Respekt*, 7. 11. 1990, s. 6.

a rovněž řeší domácí situaci a politiku. Pokud byl zmiňován negativně, souviselo to většinou s jistým nezdarem jeho působení na domácí politické scéně. Podle mnohých se mu nepodařilo v zemi utišit politické rozbroje, přitom právě do něj byly vkládány naděje, že zaručí smír a pokračování listopadové euforie. Můžeme tak pozorovat lehký náznak mýtu podvodníka, který se zpronevěřil ideálu většinové společnosti. V tomto případě však podvodník znamená spíše nenaplnění jakýchsi hrdinských představ a očekávání veřejnosti. Havel zosobňoval smír a konec politiky vnímané jako frašky, teď ovšem nedokázal běh věcí příliš ovlivnit.

V prosinci například v Rudém právu převzali text jugoslávského listu Borba, který vinil Havla z toho, že se mu nepodařilo „utišit výbuchy netrpělivosti různých vrstev společnosti kvůli pomalým demokratickým změnám, ani odstranit nebezpečí možného rozdělení federace.“⁶⁴

Spolu s krizí v OF se začalo v médiích řešit ještě jedno téma – zmiňované vztahy mezi Čechy a Slováky. Novináři v titulcích parafrázovaly slovenskou hymnu, aby poukázali na vážnost situace: „Blýská se po Tatrami“ a o dva dny později „V Uhrovci pikot, v Bratislavě hladovka. Hromy divoce bijí.“⁶⁵ Začátkem prosince už se objevovaly dokonce titulky typu: „Lámání chleba, nebo republiky?“⁶⁶ Gradujícího konfliktu si všimaly i zahraniční deníky. „Zhoršování vztahů mezi Čechy a Slováky a vzepětí slovenského nacionalismu patří k nejobtížnějším problémům, které musí řešit nový československý režim“⁶⁷ napsal francouzský deník Liberation a Rudé právo text citovalo.

Právě Havel ve státoprávním sporu vystupoval jako zarytý obhájce federace. „V takto vážné chvíli, kdy je ohrožena existence našeho federálního státu, nemohu dělat mrtvého brouka“.⁶⁸ Tento přístup mu vydržel až do konce dubna následujícího roku, tedy až do konce tohoto sledovaného období, zde příklad z dubnového článku MF Dnes: „Havel připomněl, že má Československo ve světě důvěru jako integrální celek, a zdůraznil nedílnou odpovědnost současných politiků za budoucí podobu našeho státu.“⁶⁹

⁶⁴ Řekli-napsali, *Rudé právo*, 13. 12. 1990, s. 7.

⁶⁵ *MF Dnes*, 27. a 29. 10. 1990., s. 1.

⁶⁶ *MF Dnes*, 8.12. 1990, s. 1.

⁶⁷ Řekli-napsali, *Rudé právo*, 17. 11. 1990, s. 3.

⁶⁸ HAVEL, Václav. Projev, *MF Dnes*, 10. 12. 1990, s. 2.

⁶⁹ PECHÁČKOVÁ, Marcela. Prezidentův kompromis, *MF Dnes*, 22. 4. 1991, s. 1-2.

Posléze byl Havel vykreslován poměrně pozitivně. V mediálních sděleních vystupoval jako smírní postava, jako ten, který se o rozbrojích snaží jednat, chce uklidnit vášně a vyjednávat s politiky, a to nejen o státoprávním směřování. Havlovu roli jakéhosi moderátora politického dění v zemi ilustruje i tato mediální akce týkající se ekonomické reformy. „Do smělého projektu se včera pustil prezident Václav Havel. Pozval na Pražský hrad naše ekonomické odborníky: mimo jiné Vladimíra Dlouhého, Tomáše Ježka, Václava Klause, Josefa Kučeráka, a co víc – televizní kameru. Pan prezident pro tento večer zasedl do křesla moderátora.“⁷⁰

Z celé díkce zprávy o konání akce je znát ryze pozitivní vyznění – oslovení pan prezident naznačuje adoraci k hlavě státu a kvitování tohoto kroku. Jistou dávkou chvály a obdivu k uspořádání debaty a její medializaci potvrzuje i požití zabarvených adjektiv. Také zde Havel vystupuje v podstatě hrdinsky – jako ten, který zaručuje, že se srozumitelné informace o důležitém dění, tedy ekonomické reformě, dostanou ke všem občanům. Na rozdíl od Klause se nepasuje do žádného role garanta reformy, leč chce, aby byla pro všechny srozumitelná. „Pan prezident má v úmyslu svými otázkami přimět ekonomické odborníky, by řečí srozumitelnou, jasnou a přesnou vysvětlili televizním divákům, co obnáší ekonomická reforma.“

Nově můžeme v mediálních sděleních číst ještě jeden typ mýtu, který bude dále v analýze pro vyobrazení vztahu Havla a Klause poměrně typický a rovněž klíčový. Je to mýtus souboje, konkrétně tedy mýtus souboje Havel versus Klaus neboli disident versus pragmatik nebo také soupeření mezi polistopadovými elity a těmi novými technokratickými. Jakmile Klaus začal v pomyslném politickém elitním žebříčku stoupat, začalo také docházet ke srovnávání obou osobností na novinových stránkách.

První náznaky takových rámcování byly až nevinné, a naopak působily jako snaha o zažehnutí podobných představ o vztahu obou politiků. Příkladem může být fotografie a článek z poloviny října. Mladá fronta Dnes na titulní straně otiskla snímek obou politiků v dobré náladě. Pořízen byl během oběda, na který spolu politikové zašli. „Prezident Václavu Klausovi srdečně poblahopřál ke zvolení předsedou Občanského fóra.“ Všimněme si eufemistického adjektiva srdečně pro dokreslení situace. „Oba pak odmítli spekulaci, že

⁷⁰ PECHÁČKOVÁ, Marcela. *MF Dnes*, 19. 4. 1991, s. 1-2.

redaktorka listu New York Times, že zvolení ministra financí do funkce předsedy OF je první velkou porážkou Václava Havla. "Celý text pak uzavírá až groteskní závěr: „Rozšafný spor o to, kdo zaplatí účet, vyhrál prezident Václav Havel.“⁷¹

trany socialistické ve
ších politických sil.
ského listu, nakolik
vnitřní tendence
pravicejšího zamě-
dávědí, že o této
právě jedná aktiv,
jaké pozice vystupu-
prohlášením ekono-
a jejich sociálním
pověděli, že vedení
samozřejmě zaujmá
se otázka, zda je
členů, bylo řečeno,
čludna je zaměna sí-
sloučením sil. Míla
příležitosti, aby se
ministr školství vy-
snyým postupům této
soudě nož) „odpo-
rozumí“.

**RUMLOV JEDNOTKU OSN ODMÍTÁ
v vzaty na vědomí**

Rady obrany státu umístit do Českého Krumlova vřet-
o mrových sil OSN a postupem rychlého nasazení vy-
stít vlnu nevole. Už k hotové věci byla postavena jak
i samotní občané, ti se o tom dozvěděli až z našeho
esouhlas s přítomností vojsk vyjadřuje i petice, kterou
ch mítání hotové postepují. Jsou do celé záležitosti
ist věřejší setkání zástupců ministerstva obrany a před-
okrumlovského a okresního národního výboru, Občan-
Ligy, za záchranu Českého Krumlova.

nformace o tom, že
másko určité pro-
uru rychlého naseza-
ně elitní jednotkou,
ovská kasárna byla
a proto, že poskytu-
chopných ihned za-
dostatečné ubytova-
nedánský vojenický
setkání. I nesouhlas
i nat o 600 dobrovol-
šim zdatných, psy-
žh se schopnostmi
uku angličtiny, Čes-
nespokojila. Město,
vic tíží katastrofai-
památkové rezerva-
rychtlení asanace je
o rozvoje, teď mělo
Právě uvoluující
reálí kasáren měl
stor pro nezbytné
Háklád bezpečnosti
lech dřevů z objektů
z určených k re-
zeském Krumlovu
i jen silovali. Před
vyzval se svého

Na téma preference poznamenal
ministr Klaus, že zásadní zvýhod-
nění se týká domácího obyvatel-
stva vůči zbytku světa", který by
se však na naši malé privatizaci
rád podílel. V návrhu zatím žá-
stávají i zvýhodnění pro současná
zaměstnanece provozoven, které pá-
jdou do dražby (první polovina
koupí ceny ubrání splátkami do
pět let). Tento kompromis navrho-
vatelé připustili, neboť nejdou „či-
stí ekonomové, ale i politici“.

Při zavazném posuzování kaž-
dého slova návrhu pak poslanci
zmínili názor zákona, jmenovitě se
tedy „o převodech vlastnictví stá-
tu k některým věcem na jiné práv-
nické osoby a fyzické osoby". Po
šmorné diskuzi dospěli k závěru,
že do aukce napředou věci, které
přechly z vlastnictví fyzických osob
na stát podle předpisů vydaných
po 25. únoru 1990. Tim by se mělo
zamezit, aby se neprodávaly ty ob-
ehody, hospody, provozovny, kte-
ré lidem ukradl komunistický režim.
Aukce se nebudou moct zá-
častatí družstva — aby například
společnost družstva neskoupila vše-
chny obchody a servisní voška
monopol.

Projednávání třetího paragrafu
(návrh jich má 24) uzavřely vý-
bory před čtvrtou hodinou odpo-
ledne — také odložena byla jejich
práce. Pak se objevili „jednodušší
návrh procedury při a po dražbě,
který poslanci „doplňují“ dnes, kdy
by měli návrh zákona dokončit.

2111. — Barum Otrokovice se
obrací na majitele vozů Skoda Fa-
verit vyrobených v roce 1990, na
nichž jsou namontovány pneumatky
a označením Barum (Rudý Ji-
len) Otrokovice, aby věnovali po-
zornost stavu obilí svého vozu.
U této produkce rozměry 185/70 R
13 OR 37 tubelosa z roku 1990,
označené kódy DOT HW FB 080,
DOT HW FB 100, DOT HW FB 240 je
možnost výskytu skryté vady. Pro-
jevuje se oddělením částí vzorku
od kostry pláště. Závada vzniká
postupně a provází ji nářad hlac-
nosti a házivosti pneumatiky při
jízdě.

V případě křivětní závady je nut-
né ihned se obrátit na servisní
střediska Barum, na Slovensku na
Baruma a garantní opravny servis-
ní síti Skoda, kde puen bezplatně
vyměnit.

Barum Otrokovice se všem maji-
telům vozů Favorit omlouvá.

**DVACÁTÁ DEVIZOVÁ AUKCE: KURSY V POHYBU
Panika ještě nenastala**

Výrazný pohyb turistického kur-
su v průběhu dvou týdnů (dolar
stojí již 33,02 Kčs, marka 21,63
koruny), oslabení kursu pro ob-
chodní a neobchodní platy o 5,4
procenta (tj. 24,24 Kčs za dolar,
15,08 Kčs za marku) a nářad
aukčního kursu na 53,00 Kčs za
dolar (pro oběhany 55,39), respek-
tively 34,78 Kčs za marku (38,25) —
tak lze shrnout základní kursové
charakteristiky dneška.

O tom, že turistický kurs je na
sto drovoji z hlediska zájškého bi-
lanční rovnováhy nákupů a prode-
jů volně směnitelných měn přibliž-
ně rovnovážný, jsme psali již dří-
ve. Devalvace koruny v případě
obchodních a neobchodních toků
peněz sleduje alespoň přibližně
podnikových plateb za dovozy, je-
lichž zrychlování obrotuje platbě-
ní posici Československé obcho-
dní banky. Ani tento kurs však
s ohledem na přípustnou míru za-
hranění zadluženosti převodpo-
dobně nebude podléhat ke spu-
stění vnitřní směnitelnosti. Infla-
ční očekávání tedy pokračuje, oba-
vy z další devalvace a nedostatek
deviz i v aut se promítají na čer-
ném trhu i na devizové aukci. Ta
prohlašila včera již podvacáté a
podle dosažené výše aukčního kur-
su při realizovaném objemu 96,8
miliónu korun prokázala pouze to,
že panika ještě nenastala, ale ni-
kdo neví, co bude dál. (ord)

Václav Havel, nejvyšší představitel
státu, a Václav Klaus, představitel
největší politické strany, poobá-
vali včera v hostinci U Schnellů
poblíž Malostranského náměstí. Přit-
omni byli fotografovi CTK,
Reuter, osobní představitel foto-
graf a náhodně také fotoreportér
Mladé Fronty Dnes. Spolu obědo-
li také prezidentovi poradci Jiří
Křtlan a Michael Zantovský, který
zpravidla CTK sděluje, že do-
tom „pracovní oběd, kde prezident
Václavu Klausovi ardečně poblaho-
přál ke zvolení předsedou Občan-
ského fóra". Václav Havel a Vá-
clav Klaus pak odmítli „spekulaci“
redaktora listu New York Times,
že zvolení ministra financí do
funkce předsedy Občanského fóra
je první udánu politickou porá-
dkou Václava Havla. Koněně, spo-
lečný oběd v hostinci ze přítom-
nosti několika fotografů může být
světlí viditelným důkazem tohoto
turné. Na dotaz, zda jsou násovy
prezidenta a ministra ohledně bu-
doucnosti Občanského fóra odlišné,
Václav Klaus odpověděl: „Já myslím,
že ne. Rozšafný spor o to,
kdo zaplatí účet, vyhrál prezident
Václav Havel.“

FOTO: HERBERT SLAVÍK

Obrázek 8: Schůzka Václava Havla s Václavem Klausem.

Zdroj: Herbert Slavík, Mladá fronta, 18. 10. 1990, č. 41, roč. I, s. 1

Další náznak souboje je pak o něco více patrný o měsíc později v Rudém právu. Dalibor Macha v textu s názvem Klaus na koni až metaforicky popisuje Klausovu cestu do Beskyd. „Obyčejně vždy 11. listopadu zavítal pod Beskydy symbolický Martin na bílém koni. Tentokrát nepřišel. Minul i další týden a místo Martina na bělouši cválá k Valachům na rožnovské náměstí, světe div se, žlutý hnědák v sedle se samotným ministrem financí a předsedou OF Václavem Klausem. Kůň neřehtal, zato se řehtali lidé. Sen? Nikoliv. Jen skvělý nápad místního OF, čím nahradit předvolební guláš... Nezasvěcený si mohl myslet

⁷¹ MF Dnes, 18. 10. 1990, s. 1.

80

cokoliv. Třeba že ministr demonstroval, jak se příští rok vypořádat s nedostatkem benzínu. Nebo chtěl ukázat, že mu to v sedle sluší víc než samotnému prezidentu Havlovi?“⁷²

Mediální obraz vztahu Havla a Klause v těchto měsících zatím nebyl rámcován pomocí mýtu vyloženého souboje. Tento typ mýtu však novináři velmi často projektovali do vztahu mezi nově nastupující pravicovou elitou a tou „dosluhující“ disidentskou. Mediální obraz rozpadu OF a vzniku ODS tak měl jasný rámec mýtu souboje. Souboje, který měl také jasné vítěze a poražené. Listopadové hrdiny morálky ve zpravodajských příbězích postupně nahradili hrdinové hospodářských změn. Pojďme průběh tohoto příběhu, a tedy i průběh první fáze demytizace disentu, ukázat na konkrétních textech.

Začátkem února například Mladá fronta otiskla komentář Jiřího Leschtina pod titulkem „Šatník chce vyvětrat“. Šatník je zde metaforou pro politickou scénu. „Pokud se tedy naši ‚liberálové‘ chtějí stát rovnocenným partnerem vznikajícímu bloku demokratické pravice a přispět tak k základní politické stabilitě státu, musí i oni přijít s jasným programem a odít své příznivce stranickým hávem, byť volnějším, než bude patrně v módě ve straně Václava Klause.“ Podle autora to bude pro mnoho z Klausových oponentů „těžká až nepřijatelná změna již poněkud zatuchlého šatníku plného disidentských relikvií a památek na období ‚krásného diletantství a nepolitického amatérismu‘.“ Autor tak s notnou dávkou ironie jasně naznačoval, že se elity proměnily. Z hrdinů revoluce zbyly jen disidentské relikvie a krásné diletantství.⁷³

Ivan Gabal pak začátkem ledna vše shrnuje v komentáři pro Respekt jako konec disidentů v police. „Ideologicky je program V. Klause postaven jednoduše: diskontinuita ve všem. Až se rozplyne kouř, co zůstane na scéně? Posílený Václav Klaus. Dosáhl svého a všechny invektivy vůči intelektuálům, experimentům a občanským iniciativám mu prošly; vypadá to na konec disidentské politiky v Čechách.“⁷⁴ Klaus z kýžené ekonomické reformy, jak jsme již zmiňovali, vytvořil i díky médiím své vlastní téma. Ekonomické změny se staly jeho hlavní agendou a následně i jednou z hlavních agend tuzemských redakcí. Díky jasně artikulovanému programu se mu poté podařilo vytvořit i ideologické křídlo uprostřed

⁷² MACHA, Dalibor. Klaus na koni, *Rudé právo*, 19. 11. 1990, s. 1.

⁷³ LESCHTINA Jiří, Šatník chce vyvětrat, *MF Dnes*, 12. 12. 1990. s. 2.

⁷⁴ GABAL, Ivan. OF – konec nebo začátek, *Respekt*, 7. 1. 1991, s. 4.

apolitické organizace, z kterého následně vybudoval i vlastní stranu. Vznik ODS už jen dovršil mediální obraz proměny elit těchto měsíců – tedy října 1990 až dubna 1991. V souvislosti s Občanským fórem se tak o Havlovi mluvilo spíše jako o poraženém – o padlém hrdinovi, o padlém disidentovi. Mýtus o morální disidentské politice se z médií pomalu vytrácel.

Vše lze velmi dobře vysledovat na tomto článku, který vyšel po definitivním rozdělení hnutí. „Pražská Lucerna byla v sobotu svědkem závěrečné tečky s nostalgickými vzpomínkami na listopadovou revoluci v českých zemích. Delegáti mimořádného sněmu Občanského fóra ukončili rázným řezem reálný politický život jejího polorozpadlého pomníku.“ Metafora pomníku jasně dokazuje, jakým mýtem byla celé krize OF v médiích rámcována. Souboj mezi starými a novými elitami skončil.

Ještě dál pak v metafoře pokračuje podtitulek „Zde odpočívá OF“, po kterém následuje v podstatě nekrolog hnutí složený z reakcí zahraničních médií. Britský list The Sunday Telegraph závěrečný sněm nazval jako „hořký pohřeb Havlových dětí“, další podtitulek pak zní: „Zde odpočívá občanské fórum. Počato v lásce v listopadu 1989, zavražděno v hořkosti v únoru 1991“.⁷⁵ Slovní spojení „v hořkosti“ dokládá motiv tvrdého boje a jasnou stranu poražených. Z vítězů však tyto konotace rozhodně nedělají hrdiny – naopak spíše podvodníky a „padouchy“, jak ostatně vidíme i dále v textu.

Všimněme si, jaké byly zvoleny jazykové prostředky, jaký popis detailů a jaká zabarvení adjektiv. Autoři toho všeho využívají k tomu, aby čtenáře persvazivním vyprávěním utvrdili v mýtu padlých hrdinů, a naopak ve vítězství „padouchů“: „Ve špatně větraném podzemním sále ve středu Prahy, kdysi vlastněném rodinou prezidenta Havla, je o tomto víkendu pohřbíváno hnutí, které svrhlo československý cynický komunistický režim. Pohřeb je ale ošklivou záležitostí, když vzpurní potomci hnutí, vynořující se ze staré střešové organizace, mají při jejím ukládání dva metry pod hlavní proud české politiky málo času na projevy smutku.“

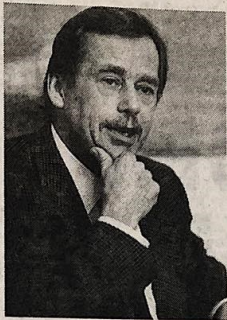
Přestože dissent jako takový již nehrál v politické elitě ani jejím mediálním obraze prim, Havel byl v médiích stále ještě zobrazován jako hrdina, sice místy prohrávající a chybní,

⁷⁵ LESCHTINA, Jiří a MAREK, Tomáš. Konec pomníku, *MF Dnes*, 25. 2. 1991. s. 1.

leč stále lidský, obdivuhodný a morální. K doložení tohoto tvrzení a také k uzavření analýzy těchto několika měsíců dobře poslouží rozhovor s prezidentem ze začátku dubna 1991. Povšimněme si už jen grafického provedení. Kapitálkami a tlustě vyznačený titulek jasně hlásá: „Pravda vítězí“.⁷⁶

⁷⁶ PECHÁČKOVÁ, Marcela. Pravda vítězí, *MF Dnes*, 6. 4. 1991, s. 1 a 8.

Snad všichni prezidentů světa, všichni králové, velkovévodové, ministři předchozího či císaři trpí jedním nedostatkem: nedostatkem času. Říkám snad a chláčko - to je tím, protože jen o jediném to vím určitě. Prezident Václav Havel má času stejně jako my všichni, na rozdíl od nás všechny ho má nesmírně naplněný. Není tedy jednoduše získat volnou chvíli mezi jmenováním nového velvyslance a setkáním s bytovými družstevníky, pohodlně se usadit v kožených křeslech prezidentovy pracovny na Pražském hradě, porozhlédnout se po sponstě knih, obrazech, milých drobnostech a začít si povídat. Stalo se. Na úvod jen maličkost, která možná z odpovědi není úplně: pan prezident je neobyčejně příjemný společník, má dobrou náladu a nebo si jí umí udělat (o pevně váli níže).

ROZHOVOR S VÁCLAVEM HAVLEM, PREZIDENTEM ČSFR, O VĚCÍCH POLITICKÝCH, PREZIDENTSKÝCH A SOUKROMÝCH

PRAVDA VÍTĚZÍ

"Vábec si myslím, že říkat pravdu má smysl vždycky, za všech okolností", uvedl jste v roce 1975 jako jeden z důvodů, proč jste napsal dopis Gustávu Husákovvi. Ještě stále se, pane prezidente, řídíte tímto zásadním krédem disidentského hnutí? Je vůbec aplikovatelné v praktické politice?

"Kdyby tento princip nebyl aplikovatelný v praktické politice, nevšoval bych se jí. Domnívám se, že i politik může říkat pravdu a žít v souladu se svým svědomím. Já se aspoň o to snažím. Významný rozdíl mezi politikem a občanem bez významnější politické funkce je pouze v nárocích, kladených na formu. Jako prezident musím počítat

s tím, že každé mé slovo má velkou publicitu a váhu, protože je bráno jako oficiální názor našeho státu. Slova proto musím volit opatrně a přiměřeně situaci. Je to především věc taktu a vkusu, o tom se znovu a znovu přesvědčuji. Zdávořile lze říct cokoliv, zatímco i poměrně nevinná věc, řečená netakticky nebo hulvátsky, může napáchat velké škody. Má zkušenost v mém úřadě mne poučila, jak nesmírně důležité je, když se člověk umí ovládat a má kontrolu nad svým způsobem vyjadřování. Mnohdy stačí zdvořilý náznak a váš partner ví o vašem názoru víc, než kdybyste mu vynadala. A taky je větší šance, že vaše slova vezme vážně a neurazí se nebo nenaštve.

Vyčítit, kdy má člověk promluvit, jak dlouho má mluvit, jaké argumenty zvolit, jakou formu, kdy přestat - to je v politice důležitější, než jsem si myslel. Rozhodně to je důležitější, než bůhvíjaké politologické vzdělání. Shrnutí: pravdu může říkat i politik, ale musí vědět, jak jí má říkat."

Myslíte, že se vám to dařilo tehdy, když na rozdíl od jiných politiků velmi tvrdě soudíte Gorbačova (politik opožděný několik kroků za děním ve své zemi)? Neříkáte pravda nebezpečná?

"S panem Gorbačovem se cítím být spřátelen. A skutečné přátelství se vyznačuje tím, že si mohou lidé říkat i různé nepřijemné věci a navzájem se kritizovat.

Panu Gorbačovvi jsem také řekl. Řekl jsem mu, že když s ním nebudu souhlasit nebo když ho budu kritizovat, nebude to projev nepřátelství, ale důsledek přátelství."

Vráťme se do předvolebního času. Tehdy jste výsám a váš poradce Jiří Křížan podpořil podle mého poněkud hysterického a politicky nevhodnou "aféru Bartončků", kterou rozpoznal Jan Ruml. Dělo se tak v zájmu pravdy?

"Hluboce se mylíte, když si myslíte, že jsem podpořil aféru Bartončků". Já jsem udělal naopak vše, co bylo v mých silách, abych této aféře předešel. Žel, nepovedlo se mi to - na rozdíl od mnoha jiných podobných případů. Dokonce ani Jan

Ruml neměl v úmyslu rozpoutat aféru. On se prostě jen našel. Ze pan Bartonček nespínil určitou úmluvu, a své naštvání vyjevili v televizi. Byl jsem v té době v Moskvě, kdybych byl doma, býval bych se mu to pokusil rozmluvit, i když si nejsem jist, zda by mne poslechl. Politicky šťastně to nebylo nejen proto, že to vyvolalo ve straně lidové dojem, jako by Ruml chtěl před volbami pomoci Občanskému fóru a uškodit lidovcům, ale i z důvodů dalších, důležitějších. Když se to ale už stalo, nemohl Křížan udělat nic jiného, než referovat o našem důvěrném rozhovoru s doktorem Bartončkem. Pravda byla na Rumlově straně, věcně i morálně, je to ale typický

příklad toho, jak může zbrkle a neuváženě zacházení s pravdou napáchat politické škody."

Nedopustil jste se téhož, pane prezidente, snad z jiných důvodů, když jste - nijak výrazně, ale přece - držel v rozkývaně žilní někdejšího ministra vnitra Richarda Sachera, zatímco on měl čas...

"Richard Sachera jsem se jako ministra vnitra zastával ze třech důvodů. Za prvé: Nikdo mi nepřinesl s dostatek konkrétních a věrohodných důkazů, že svou funkci zastává špatně. Všechno to byla jen víceméně všeobecná tvrzení, dojmů a veskrze pokukávající důkazy. Za druhé: Skupina nejobojevnějších bojovníků proti Sacherovi, včetně některých jeho tehdejších náměstků, nebudila ve mně velkou důvěru; zdálo se mi, že chtějí špatnou StB let sedmdesátých nahradit skvělou StB let šedesátých. Za třetí: Považoval jsem za sebevražedné pro naši mladou demokracii přebírat tak důležitou funkci pár týdnů před volbami, to by hrozilo destabilizovat situaci. Přitom bylo jasné, že po volbách bude beztak jiná vláda.

S případem Bartončkovým případ Sacherův, aspoň z mého hlediska, nijak nespojíval. Za podporu Sachera jsem si u některých představitelů Občanského fóru vysloužil obvinění, že straním lidovcům, že Bartončeka mne naopak lidovci obviňovali, že straním Občanskému fóru. Ani v jednom, ani v druhém případě však nehrálo stranictví u mne žádnou roli. Vím, takže stranictví je odněmání hlavní chorobou československé politiky, mně to je ale z duše protivné. Zajímá mne, kdo je kdo, a ne, z jaké je strany."

Zastavme se ještě u jedné pravdy, která se teď moc oskvlivě dere na svět. Mám na mysli lustrace.

Pokračování na str. 8 přílohy

Obrázek 9: Rozhovor s Václavem Havlem.

Zdroj: Mladá fronta Dnes, 6. 4. 1991, s. 1.

Rozhovoru byly věnovány celkem dvě stránky. Fotografie, které ho doplňují, zobrazují Havla velmi lidsky. Gradace tří emotivních snímků vedle sebe budí ve čtenáři sympatie, prezident působí jako radostný a bezprostřední člověk, na fotografii níže zase skromně, až plaše. Celkově v sobě snímky pojí ony lidské, ač hrdinské nuance, díky kterým se může s hrdinou ztotožnit i zcela obyčejný a průměrný člověk.

Pokračování ze str. 1
přilohy

Jakpak se vám líbí jejich průběh? Neletujete, že jste se svojí autoritou nepostaral o zastavení tohoto podivného převracení pravdy v lež a naopak? "Z hlediska jakési historické hygieny by bylo hluboce nesprávné a zhubné, kdybychom tajili, že mezi námi jsou tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti. Ten vřed bylo třeba rozříznout. V zájmu zdravé budoucnosti. Že byl rozříznut nedobrým způsobem. Je jiná věc. Velmi mne trápí, že se to stalo. Snad se to teď konečně trochu napraví tím, že vláda navrhne parlamentu nějaký právní rámec, jak s tímto děstvým dědicvím nakládat."

Před časem jste v Hovorach z Lán Fekli: Kdo jiný, než právě disidenti měli nastoupit na uvolněná místa? Domníváte se stále, že se bývalí disidenti, například Petr Pithart, Jan Ruml, osvědčují v politice, ve státní správě? Neoprávně vaše tvrzení politická rutina například bývalých komunistů Vladimíra Dlouhého a Mariána Čálky nebo dalšího výrazného neidentisty Václava Klauze?

"Lehounce vytrháváte můj výrok ze souvislosti. Když jsem mluvil o listopadové revoluci, vysvětloval jsem, že bylo docela pochopitelné, že se v čele dění ocitli bývalí disidenti. Vždyť to byla jediná alternativní skupina, která tu existovala. Po léta režim veřejně kritizovali, po léta ho analyzovali, díky této své práci se stali známí, byla to jediná vskutku viditelná opozice, která tu byla, a tak bylo zcela zákonité a pochopitelné, že se ocitla v čele revoluce. Vždyť my jen pokračovali v tom, co jsme předtím dělali po desetiletí, byl to přirozený důsledek naší předchozí práce. A kdo jiný měl - ať už se mu to líbilo nebo ne - převzít v té revoluční chvíli různé funkce, když ne tato opozice?"

To ale neznaméná, že disidentství je tou jedinou a nejlepší a trvalou kvalifikací. Vládout by měli ti, kteří jsou k tomu nejzpůsobilější, a to nemusí být automaticky bývalí disidenti. Pokud jde o jmenování, myslím si, že z Petra Pitharta se stal dobrý politik, i když udělal jistě dost chyb, ale kdo z nás neudělal nějaké chyby? Bez Ruml, Šustrův a dalších přátel z dřívější opozice si dnešní ministerstvo vnitřních věcí nemohlo představit. Myslím, že Langosův tým je dobrý, rozhodně tam je dnes situace lepší, než byla za Sacherá."

Disidentu jste kdysi definoval slovy: "Disidentem se člověk nestává tak, že se jednoho dne rozhodne pro tuto svéráznou kariéru, ale proto, že vnitřní odpovědnost kombinovaná s celým komplexem vnějších okolností ho prostě do tohoto postavení vrhne: je vyhozen z existujících struktur a postaven do konfrontace s ním." Nestal jste se stejným procesem prezidentem?

"Ano, stal."

Pokuste se, prosím, sám zhodnotit svoje jeden a půlleté působení ve funkci prezidenta.

"Viděl jsem, že má popularita bude klesat, čekal jsem to a divím se, že ne klesá víc. Naštěstí je pro mne důležitější zájem našich národů, než má popularita: raději odejdu z funkce s nulovou popularitou, ale s pocitem, že jsem vykonal něco dobrého pro naši společnost a pro budoucí generace, než s popularitou stoprocentní, ale s pocitem, že jsem sám sebe prodal za popularitu."

Jste ve světě označován jako nepolitický politik, u něhož převažuje morální aspekt před používáním politických mechanismů.

politika je především službou obci, tedy hlášením, tedy praktickou mravností."

Když jsem vás spolu s dalšími novináři doprovodila na cestě po Beneluxu a do Belgie jsme přijždli v úterý, podezřel jsem vás z vitupěšného scénáře po vzoru filmu "Jste-liže je úterý, musíme být v Belgii". Přenášíte do funkce prezidenta své zkušenosti dramatika?

"Zjistil jsem, že některé zkušenosti, které jsem získal jako dramatik, jsou velmi dobře využitelné v politice. Například smysl pro správné časování různých kroků, jejich jakousi architekturu v čase, jejich významovou provázanost, cit pro časoprostorové souvislosti..."

Ustulujete o posílení prezidentských pravomocí, zatímco se zdráháte jakýchkoli komentářů k výrazným politickým děním - jakými bylo například rozštěpení Občanského fóra, jakými jsou ilustrace. Je obojí podle vás v souladu?

"Jsem povinen starat se o to, aby náš stát fungoval. Tato starost mě dovlela

něco vadí, tak jen to, že občas mohu číst v novinách velké pitomosti. Ale to je přirozená daň za tu svobodu. Daň zanedbatelně malá s ohledem na to, jak velkým darem je svoboda slova. Daň, kterou rád a s chutí platím."

Není mi zcela jasný váš vztah k premiérovi Čalfovi. Říká se, že díky jeho loajlnosti snadno ovlivňujete vládu? "Prezident je v našem ústavním systému s vládou úzce svázan: jmenuje ji, může se účastnit jejích schůzí a jí předsedat, je - tak jako ona - odpovědný parlamentu. V jistém smyslu je prezident součástí výkonné moci, spolu s vládou. Nemá-li význam celá výkonná moc, musí mít prezident s vládou dobré vztahy a musí jí umět ovlivňovat. Mám štěstí, že předsedou vlády je právě Marián Čalfa, protože se mi s ním velmi dobře spolupracuje."

Ptala jsem se pana Špalka, vašeho bývalého ministra v pivovaru, co se mu na vás - pana prezidentovi - nelíbí. Stejnou otázku jsem pak položila vedoucímu vaší kanceláře Karlu Schwarzenbergovi. Oba shodně odpověděli: Je moc hodný! Jste moc hodný? "Říká mi to moc lidí, včetně mé ženy. Budu se snažit být méně hodný."

Zbavila vás prezidentská zkušenost vaší trémy, pocitu nejistoty, nedůvěry v sebe sama, o čemž jste v minulosti tolikrát mluvil? Nepůsobíte nejistě.

"Myslím, že mám dost silnou vůli. A ta vždycky dokáže překonat můj bytostný nedostatek sebedůvěry."

Co byste si, pane prezidente, vytknul, kdybyste se na sebe dokázal podívat svými disidentskýma očima?

"Vytkl bych si zřejmě přesně to, co mi vytká pan Špalek a další: že jsem moc hodný. Přesněji řečeno: že se ze samé zdvořilosti příliš přizpůsobuji vůli druhých. Nejméně jednou denně si říkám: musím být na mí přisnější! Ale jaksi se mi to nedaří."

Míváte ze své práce skutečnou radost, uspokojení?

"Je to jako u každé jiné práce: člověk se raduje tehdy, když se mu něco podaří, když se setká s nějakým viditelným výsledkem své práce. Politika je bohužel činnost, jejíž výsledky nejsou většinou zřetelné a ihned viditelné. To mi na ní, popravdě řečeno, dost vadí. Zedníkoví stačí, aby dvě hodiny pořádně pracovali, a už vidí výsledek: kus zdi. Já mohu pracovat dny, týdny, ba i měsíce - a hmatatelné a konkrétní výsledky pořádně nevidím. Teoreticky vím, že výsledky mám a že začnou být viditelné až za čas, to je ale jen teoretická vědomost, nikoliv bohužel přímý zážitek."

Pomýšlíte už dnes na čas, který přijde za jeden a půl roku - na volbu prezidenta?

"Zatím jsem o tom nepřemýšlel. Teď ale o tom přemýšlet začínám. Nebo přesněji: jsem donucen začít na to myslět."

Pokud byste se rozhodl znovu nekandidovat, máte představu, jaký by měl být váš "následník"?

"Myslím si, že by to měla být nějaká inteligentní a samostatná dáma. Neopčitám-li Marii Terezi, tak od dob Libuše nám tady nevládla žena."

Říkáte, že už asi rak rozlišujete pojmy "prezident Václav Havel" a "pan Václav Havel". Nevěříte vám. Trochu soukromí jako si jistě ponechali...

"O právo na soukromí vedu trvalý zápas. Ten zápas není zcela nespolečenský, mi stráží si už například zvyklí na to, že chodím občas na procházky, do hospůdek i na soukromé návštěvy a že se lecky k tomu rozhodnu v poslední chvíli, takže nemají možnost přeslušně místo předem prozkoumat."

Máte rád peníze? A jak s nimi zacházíte?

"K penězům nemám milostný vztah, nicméně věřím si jich, protože vím, že reprezentují - většinou - lidskou práci. V televizi je jedna reklama, která mi vyloženě vadí, protože jsou v ní zneužívány peníze: hezká dívka se v té reklamě koupe v bazénu plném stokorun."

Z čeho máte strach, pane Havel?

"Sám ze sebe. Bojím se, že nesplním různá očekávání a nedokážu zvládnout úkoly, které mi dal osud a které jsem na sebe vzal."

Vy i vaše paní jste nemožněně zaměstnaní. Uděláte si někdy čas na povídání o obyčejných věcech?

"Ob čas."

Je stále ještě vaše žena jako kdysi ta první, která čte vaše rukopisy - dost projevů?

"Pokud to jde, dávám jí schválit aspoň ty nejdůležitější projevy."

Dostáváte prý spousty dopisů, také milostných a také nabídek k sňatku. Líbí vám to?

"To dělá dobře každému normálnímu chlapčovi. Ale do hlavy mi to rozhodně nestoupá. Ostatně, ženských svůstí si mne povímli poňák pozdě."

Vadí vám kritika?

"Kritika sama o sobě mi nevadí. Naopak: potřebuji ji. Co mne trochu mrzí je kritika nespravedlivá, nekvalifikovaná, zlovolná."

Nemáte děti. Nescházíte vám někdy pocit - u mnoha lidí silný - pokračování rodu?

"Děti jsem chtěl mít, ale Pánbůh mi nedopřál. Už jsem se s tím smířil. Pánbůh, ostatně asi ví, co dělá, než děti by neměli snazdit život."

Ptala se MARCELA PECHAČKOVÁ. FOTO: MARIE HERBERT SLAVÍK

"To musí udělat jiní. Já bych v tomto okamžiku k tomu řekl jen jediné: udělal jsem několik velkých chyb, ale jsou to úplné jiné chyby, než ty, které mi jsou občas vytkány veřejností nebo diskem. Sdělim vám je, dovoďte-li, až nebudu prezidentem."

Nemusíte stále častěji od toho ustupovat? Nezdá se vám, že takové ustupování je pro naši současnou situaci potřebné?

"Naopak! Ukazuje se, že politiků, kteří dokážou pragmaticky taktizovat, spekulovat v zájmu svém nebo své strany, myslet na příští volby a své šance v nich, podbízet se voličům a různě bojovat o jejich přízeň - i za cenu vědomého zkrakování skutečnosti - se u nás zdálo zrodilo dost a dost. Neukodí vůbec, když mezi nimi zůstane i pár donkichotů, kteří nepřestanou zdrazňovat, že

k poznání, že by měl mít prezident některé pravomoci, které mívá a které dnes nemá. Nejsm ale povinen komentovat všechny politické události, to je spíš úkolem vás, novinářů."

Nemáte někdy chuť mít moc bývalého politika, abyste mohl některé noviny vyhodit, některé sdělovací prostředky zrušit?

"Celý život jsem bojoval za svobodu slova a bylo by absurdní, kdyby mi teď najednou vadila. Nevadí mi, raduji se naopak z toho, že jí konečně máme. Pokud mi

Obrázek 10: Rozhovor s Václavem Havlem.

Zdroj: Herbert Slavík, Mladá fronta Dnes, 6. 4. 1991, s. 8.

Obrázek 11: Václav Havel.

Zdroj: Herbert Slavík, Mladá fronta Dnes, 6. 4. 1991, s. 8.

Také z perexu rozhovoru můžeme vyčíst obdiv a jisté vykreslení lidství, které už jsme v souvislosti s Havlem výše taktéž našli. „Snad všichni prezidenti světa, všichni králové, velkovévodové, ministerští předsedové či císaři trpí jedním nedostatkem: nedostatkem času. Říkám snad a chlácholím se tím, protože jen o jediném to vím určitě. Prezident Václav Havel má času stejně jako my všichni, na rozdíl od nás všech ho má nesmírně naplnění.“

Autorka pak pokračuje výčtem detailů a podrobností, které, ještě navíc s kombinací s fotografiemi, čtenáře nutí s prezidentem sympatizovat. „Není tedy jednoduché získat volnou chvíli mezi jmenováním nového velvyslance a setkáním s družstevníky, pohodlně se usadit v kožených křeslech prezidentovi pracovny na Pražském hradě, porozhlédnout se po spoustě knih, obrazů, milých drobností a začít si povídat. Stalo se. Na úvod jen maličkost, která možná z odpovědí není slyšet: pan prezident je neobyčejně příjemný společník, mívá dobrou náladu anebo si ji umí udělat.“

Volby 1992

Červen a červenec 1992 se nesly ve znamení voleb a politické soutěže. Eskalovalo napětí mezi Čechy a Slováky. „Téměř 9 800 000 občanů v pátek a v sobotu rozhodlo o tom, kdo je bude v příštích čtyřech letech zastupovat ve federálním, českém a slovenském parlamentu. To je neoddiskutovatelný fakt. O čem ale rozhodli skutečně, to je téma dalekosáhlým

úvahám. Při více než třicetiprocentním vítězství koalice ODS-KDS v Čechách a na Moravě a HZDS na Slovensku se žádá napsat, že každá republika má na podobu společného státu a na způsob a tempo ekonomické reformy jiný, u značné části voličů podstatně jiný, názor.⁷⁷

Volby ale měly rozhodnout mnohem více – měly zpečetit konec disidentské politiky a vítězství pragmatické vlády s jasnými ekonomickými cíli. „Revoluční elita představovaná bývalými disidenty a nyní zastoupená především v OH se do parlamentů vůbec nedostala. Slušnost hraničící s bojácností, stejně jako zamlžený, nejasně formulovaný program, se nevyplatily, a vítězství nakonec slavili ti hlasitější, rezolutnější, sebejistější. Éra intelektuální politiky končí, aby předala žezlo pragmatismu, věcnosti, snad i politickému lavírování a výměnným politickým obchodům.“⁷⁸

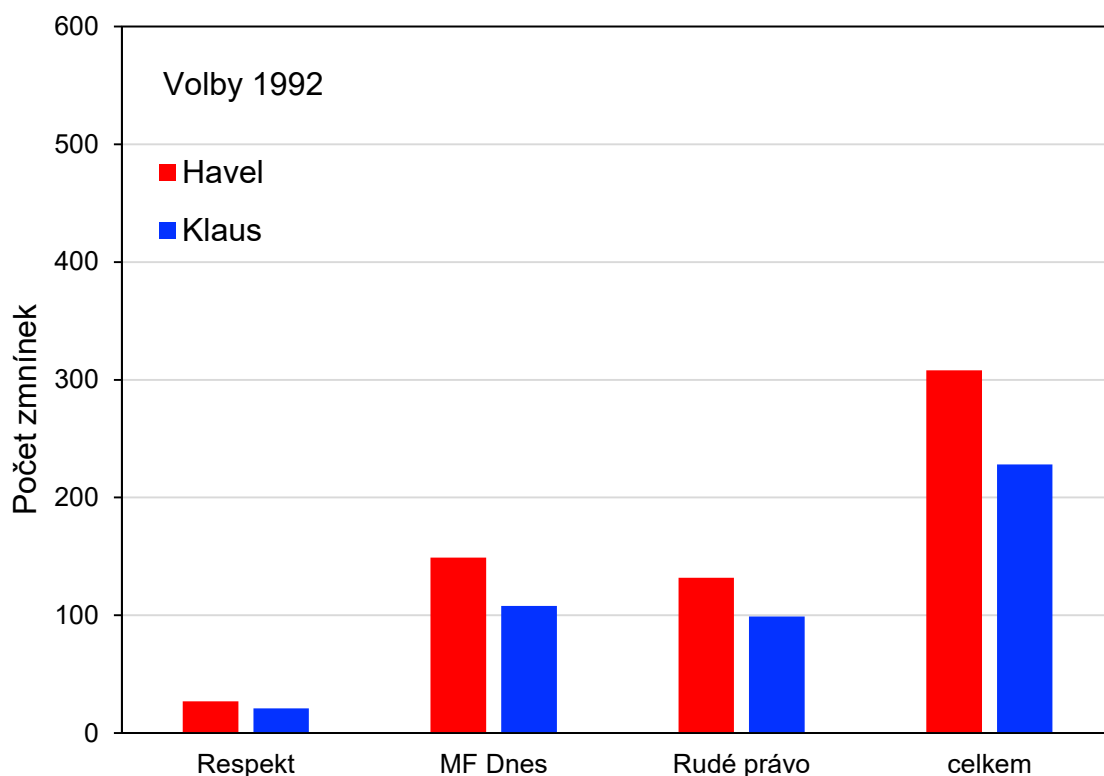
Tabulka 6: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – volby 1992.

Volby 1992	Respekt	MF Dnes	Rudé právo	celkem
Havel	27	149	132	308
Klaus	21	108	99	228

Zdroj: zpracováno autorkou.

⁷⁷ PERKNEROVÁ, Kateřina. Jak po volbách?, *Rudé právo*, 8. 6. 1992, s. 3.

⁷⁸ *tamtéž*

Obrázek 12: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – volby 1992.

Zdroj: zpracováno autorkou.

Během dvou letních měsíců roku 1992 v souvislosti s tématem voleb do poslanecké sněmovny zmiňovali novináři vícekrát prezidenta Havla. Rozdíl v počtu zmínek však už není tak velký – celkově novináři v červnu a červenci 1992 zmínili Havla k tématu voleb 208krát, Klause pak 228krát. Potvrzuje se tedy Havlova role ve společnosti jakožto autority a politické elity, stejně tak jako tato data dokládají růst významu Klause jakožto populárního politika i jakožto hlavního zástupce politické elity.

Roli v Havlově lehké převaze sehrál zřejmě také fakt, že se sám stavěl do role moderátora volebního vyjednávání, logicky tak v médiích vystupoval. Zasáhl už do volební kampaně, když hned 3. června během posledního předvolebního projevu občany vyzval k volbě slušných a snášenlivých lidí. Obrátil se na voliče s prosbou, aby hlasovali pro ty, kteří mají zájem spolupracovat a upřímně ctí ústavnost, právo a demokracii. Požádal občany, aby naopak nevolili ty, kteří jen planě slibují.

„Žádám vás snažně, abyste nepodpořili ty, kteří vám slibují, že všechno vyřeší za vás. Takoví lidé chtějí, abyste jen mlčeli, poslouchali a drželi krok“ uvedl prezident. Žádal rovněž, aby se voliči vyvarovali kandidátů, pro který je vlastní moc důležitější než osud národa. „Lidem, za jejichž podbízivými úsměvy se skrývá jen ješitnost a pýcha, a lidem, kteří nejsou schopni naslouchat druhým, ale opájejí se jen vlastní důležitostí. (...) Buď ukážeme, že jsme schopni se domluvit, být navzájem solidární... a stát se tak jedním z důležitých ohnisek evropské stability... Anebo zvolíme cestu konfrontace a posléze rozdělení. Taková volba by ovšem ve svých důsledcích mohla znamenat, že bychom začali Evropu znovu politicky rozdělovat na Západ a Východ.“⁷⁹

Tabulka 7: Zabarvení mediálních obsahů – volby 1992.

Volby 1992	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	56	29	223
Klaus	27	16	185

Zdroj: zpracováno autorkou.

Ve volbách se projevil dozvuk krize Občanského fóra a spolu s ní i dozvuk krize politické elity. Nová Klausova strana a její následný volební úspěch jako kdyby zpečetily onu výměnu. Pravicově smýšlející elita nahradila tu disidentskou. Havlův mediální obraz proto během tohoto léta vyzníval více negativně než v předchozím období. Jako hlavní mytologická linka se v jeho spojitosti ještě výrazněji objevoval motiv padlého hrdiny. „Mnohým připadal jako intelektuál, který je málo připraven na konkrétní politiku, zatímco strany zastoupené v parlamentu se obávaly, že by mohl omezit jejich moc a výhody. Volby ukázaly, že spojovat morálku s politikou je ve zmateném, zchudlém Československu úkol nadmíru obtížný.“ Rudé právo v tom samém vydání přejalo také článek agentury Associated Press, která tvrdila, že volby „znamenají porážku pro prezidenta Havla, jehož liberální humanismus padl za oběť česko-slovenské polarizaci a levicově pravicovému rozštěpu.“⁸⁰

Rudé právo pak citovalo také článek britského deníku The Times, který o situaci v Československu psal jako o soumraku disidentů. „Nejen v Československu, ale v celé Evropě začínají disidenti, kteří přišli k moci, připomínat dinosaury neschopné přizpůsobit se tvrdému světu stranické mašinérie.“ List dále uvádí, že sám Havel sice označil dobu, kdy

⁷⁹ HAVEL, Václav. Projev prezidenta, *MF Dnes*, 3. 6. 1992, s. 6.

⁸⁰ Rudé právo, 12. 6. 1992, s. 15.

působil v disentu, za „ztracený ráj neviný“, jenže v posledních měsících disidenti svou nevinost definitivně ztratili. Dle deníku za to mohly spisy tajné policie, které se mimo jiné řešily i ve federálním a národních parlamentech. „Síla svazků není v tom, že vynesly na světlo pikantní fakta o sousedech – každý znal, nebo přinejmenším podezříval donašeče na univerzitě, ve škole nebo v podniku. Odhalení ale zasáhla i hrdinský mýtus disidentského života.“⁸¹ Havlův hrdinský obraz tak utrpěl také kvůli celkové demytizaci disentu.

Pravice sice zažívala vzestup a vítězství ve volbách, přesto byl muž, který oba úspěchy zařičoval, celkově popisován neutrálně a také spíše negativně než pozitivně. Nutno však podotknout, že těsně před volbami, které se konaly 5. – 6. července 1992, byl zobrazován v rámci probíhající volební kampaně vcelku neutrálně, místy až pozitivně. Jako příklad vezměme fotografii a k ní přiložený krátký zpravodajský popis. „Ministr financí Václav Klaus byl po včerejším mítinku na pražském Výstavišti obklopen příznivci.“⁸² Nadšení nebyli jen příznivci, ale na snímku září nadšením také ministr. Navíc je obklopen rozostřeným davem a on sám je komponován středově, což působí vítězně až hrdinsky.

⁸¹ tamtéž

⁸² Mladá fronta Dnes, 2. 6. 1992, s. 2.

Obrázek 13: Václav Klaus.

Zdroj: Herbert Slavík, *Mladá fronta Dnes*, 2. 6. 1992, s. 2.

Po volbách už však Klausův mediální obraz vyzníval lehce negativně. Vykreslován byl jako politik, jehož pozice nebyla k sestavení vlády zcela ideální. Navíc jeho strana měla dlouhodobě jen jednoho vůdce – obdobně jako Občanské fórum. Tento fakt připomněl Petr Nováček v komentáři *Mladé fronty Dnes* s titulkem „Rizika vítězství“. „ODS byla a zůstává spjata s autoritou jediného muže, s osobností Václava Klause. Ten však bude záhy pohlcen povinnostmi českého premiéra a na stranické záležitosti mu při veškeré jeho vitalitě a výkonnosti zbude minimum času.“⁸³

Závěrem pak Nováček přidal ještě trochu kritiky k pragmatickému vůdci. „Mimochodem, je s podivem, že pragmatická ODS, která přece počítala s výrazným volebním úspěchem, nepodnikla potřebně kroky už dřív.“ Autorka práce pak navíc dešifruje také zmiňovaný mýtus hrdiny, který se o sobě Klaus snažil šířit sám nebo jeho šíření minimálně podporoval.

⁸³ NOVÁČEK, Petr. Rizika vítězství, *MF Dnes*, 24. 6. 1992, s. 6.

S lehkou ironií, obzvláště ve slově Olymp, totiž Nováček dodal: „I nadále bude zajisté Klausův image vtiskovat ODS tvář. Všechno však nasvědčuje tomu, že i ona bude muset přetransformovat ze strany ‚jednoho muže‘ na stranu ‚více mužů‘. Olymp ve Sněmovní ulici bude záhodně velmi rychle doplnit.“

Kromě demytizace disidentu v médiích začal spolu s volbami opravdu hojně rezonovat vztah Čechů a Slováků. Prezident Havel byl v souvislosti tímto tématem stále vykreslován jako bojovník za společný stát. O to víc se pak v jeho mediálním obraze projevil fakt, že v roli obhájce soužití obou národů selhal. „K rozdělení zřejmě dojde za zády žijícího symbolu federace, prezidenta Havla. Na Pražském hradě panuje bezradnost a zmatek.“⁸⁴

Z Havla se stal v tomto souboji poražený. „Hradčany jsou na vedlejší koleji a Havel nemá naději, že bude znovu zvolen prezidentem, a vinu za to, že jeho šance klesají každou hodinu, nese sám. V důsledku nepochybné chyby pověření Klause sestavením vlády bez konzultace s Mečiarom se Hradčany přestaly počítat v obtížné hře o vytvoření federálních orgánů, nepřijímají žádné rozhodnutí a jsou o nich jen uvědomovány.“⁸⁵

Mýtus souboje se pak významově lehce posunul – nešlo už tolik o příběh soupeření dvou politiků jako spíš o „Spor o Václava Havla“⁸⁶. Řešilo se, zda bude Havel znovu zvolen prezidentem a zda ho vítězné strany ODS a HZDS podpoří jako kandidáta. Tyto volby tak proměnily role obou osobností. Havel se stal na Klausovi závislý a v tomto duchu také žurnalisté vyprávěli své zpravodajské příběhy.

Za vše zmíněné hovoří komentář Martina Komárka, který vyšel pod titulkem „Havel coby zboží“. „Mnohá řemesla už vyzkoušel Václav Havel. Nyní se stal zbožím. Úvahy o tom, že s takovou osobností by se nemělo kšeftovat, jsou sice jistě opodstatněné, ale neodpovídají politické zkušenosti – za to, že zůstane Havel, musíte udělat to a to – tak jednájí volební vítězové. Nejde o směnný obchod s prezidentským křeslem, ale přímo s Havlem jako takovým. Dokonce je prý ve hře i jakýsi ‚polepšený‘ Havel, který přistoupí na to, co nechce.“

87

⁸⁴ *Rudé právo*, 13. 6. 1992, s. 23.

⁸⁵ Hradčany na vedlejší koleji, *Rudé právo*, 16. 6. 1992, s. 13.

⁸⁶ E.B. Spor o Havla, *Rudé právo*, 7. 7. 1992, s. 1.

⁸⁷ KOMÁREK, Martin. Havel coby zboží, *MF Dnes*, 13. 6. 1992, s. 2.

V kritice Komárek pokračoval dále: „Volební výsledky jasně odhalily falešnost úvah o jediném prezidentovi či o nezbytnosti Havla jakožto garanta.“ Proces demytizace role Havla jakožto hlavního reprezentanta a záruky změn a nových pořádku pomalu ale jistě končil. Novináři si již troufli zpochybňovat i jeho postavení jakési „pojistky“ demokracie a svobody. „Za to, že s Havlem je nakládáno jako s balíkem bavlny, však nemůže jen ‚zlý‘ Mečiar a ‚pragmatický‘ Klaus. Na svém postavení nese vinu i sám prezident, který nedokázal prosadit většinu ze svých myšlenek a příliš dlouho lpěl na iluzi ‚nepolitické politiky‘ a fatě morgáně nadstranickosti.“ Najednou se už neskloňovala Havlova neoblomná víra v hodnoty, nýbrž mu byla jeho neoblomnost a jakási netvárnost naopak vyčítána.

Negativní zmínky přibývaly také na účet výherce voleb Klause. Bylo mu vytýkáno příliš velké ego a také mu mnozí dávali za vinu možný konec federace. V tomto kontextu se často v textech vyskytoval mýtus podvodníka. „Rozbít stát proti vůli obyvatel je nedemokratická, mocenská hra. Václav Klaus a Vladimír Mečiar dostali každý ve své republice pouze třetinu hlasů. Nemají oprávnění vystupovat jako reprezentanti všech sto procent obyvatelstva. A ani všichni jejich voliči jim nedali mandát k tomu, aby zahubili společný stát. V tomto ohledu je prostě nepravdou tvrdit, že už volby byly vlastně referendem o budoucnosti státu, jak to někteří mluvčí prohlašují.“

Na podobný fakt narážel ve svém sloupku také Robert Dengler. Občané podle něj ve volbách nehlasovali o rozdělení republiky či o vystoupení z federace. „Žádná strana v České republice otevřeně nevyhlašovala rozdělení státu bez referenda. Teď už ale je tato možnost najednou na stole. Prezident Havel s touto cestou nesouhlasí. V Hovorech z Lán jasně řekl, že za jediný způsob řešení státoprávního uspořádání považuje referendum. Začali se Václavové pohybovat každý jiným směrem? Přivede je to do kolize?“⁸⁸ V textu také opět vidíme mýtus souboje – Havel versus Klaus. Ostatně, článek vyšel pod titulkem „Klaus a Havel v konfliktním kurzu?“

U tématu státoprávního uspořádání můžeme mýtus souboje ve významu kolize mezi oběma politiky vysledovat častěji. Klaus z něj opět vyšel jako vítěz a Havel jako poražený. Dokládá to třeba titulek „Havel se ocitl v Klausově a Mečiarově stínu“⁸⁹ nebo komentář s titulkem

⁸⁸ DENGLER, Robert. Klaus a Havel v konfliktním kurzu?, *Rudé právo*, 22. 6. 1992, s. 1.

⁸⁹ Havel se ocitl v Klausově a Mečiarově stínu, *Rudé právo*, 16. 6. 1992, s. 13.

„Drama teprve začíná“.⁹⁰ Jak jsme popisovali výše, Havel však situaci poměrně rychle pochopil a na nové podmínky se adaptoval. Abdikoval poté, co nebyl zvolen Federálním shromážděním prezidentem a bylo již jasné, že československému rozdělení nezabrání.

Z tehdejších mediálních výstupů je ale zřejmá jistá nostalgie a naděje toho, že hrdina revoluce a svobody neodchází nadobro. Jasně to dokládá článek s titulkem „Havel odchází, aby přišel“. Všimněme si dále v článku zabarvení použitých adjektiv a přirovnání – obzvláště příměru, že se za nedlouho objeví v plném lesku. „Ve vzduchu je přitom jasný příslib, že Václav Havel z politického života neodchází natrvalo, že se naopak za několik měsíců v plném lesku objeví ve funkci nové, že usedne na vytvořený stolec prezidenta České republiky. Není to tedy lítost ze ztráty oblíbeného a váženého politika, co způsobuje jistou bezradnost okolního světa. Ten se spíš zamýšlí, kdo a proč V. Havla přiměl k abdikaci.“⁹¹

Závěrem července a možná, pokud si to tedy troufneme tvrdit, také závěrem jakési disidentské éry, představoval Havel stále hrdinu, pro kterého je typická „politická a morální neúplatnost, statečnost, názorová konzistentnost i vědomí hluboké občanské odpovědnost“, ale také hrdinu, který „proslul jako člověk, jenž se nezpronevřil svým zásadám.“ Můžeme však vidět ještě jednu projekci mýtu hrdinství – přípravu na další, třeba i finální, bitvu. „Je téměř jisté, že za čas Havel složí slib věrnosti jako český prezident. Je ale jisté, jakou roli v něm bude hrát? Zejména vedle Václava Klause a jeho strany, která bude udávat tón nejenom ekonomické reformě. Bude mít V. Havel dost sil, aby vedle těchto odhodlaných mužů prosazoval svůj žebříček priorit? Prezident ČSFR Václav Havel dnes odchází ze svého úřadu. Podle mne tím ukončil jednodušší část své politické kariéry. Ta těžší ho teprve čeká.“⁹²

S Klausem se ještě v červenci Havel nakonec smířil, minimálně veřejně – došlo tedy ke smíru také v pomyslném mediálním ringu. Když se Ivan Lamper a Vladimír Mlynář 20. července Havla ptali, jak hodnotí význam a roli Václava Klause, odpověděl: „Klause si vážím pro jeho pracovitost, klid a rozhodnost při prosazování systémových změn v naší ekonomice. V poslední době se ukázalo, že je i dobrým politikem: uměl vybudovat stranu

⁹⁰ LESCHTINA, Jiří. Drama teprve začíná, *MF Dnes*, 8. 6. 1992, s. 2.

⁹¹ PERKNEROVÁ, Kateřina. Havel odchází, aby přišel, *Rudé právo*, 20. 7. 1992, s. 3.

⁹² tamtéž

a rozhodující měrou se zasloužil o její volební úspěch. Pokud se náš stát rozdělí, bude hrát Václav Klaus v naší politice nepochybně významnou roli. Na mém respektu k němu nic nemění fakt, že sám jsem uhněten z trochu jiného myšlenkového nebo mentálního těsta než on. Na tom ale nic není: kdyby se všichni politici podobali jeden druhému jako vejce vejci, byla by politika velká nuda.⁹³

Konec léta 1992 i prozatímní „šťastný konec“ příběhu souboje obou politiků pak shrnuje komentář z titulní strany Rudého práva, který vyšel o den později. „Otázkou zůstává, dokdy v dané konstelaci idylické spojení Havel – Klaus potrvá. Zatím ustupoval Havel – v pohledu na ekonomickou reformu i na některé politické otázky. Bude ale ustupovat i jako český prezident, stane-li se jím? Podle mne se ještě můžeme dočkat času, kdy vývoj české politické scény bude významně ovlivňován i napětím mezi jejími protagonisty. Siločáry klíčových funkcí v tom mohu sehrát své.“⁹⁴

Rozpad Československa

Spory o podobu státu i politiky vyvrcholily zánikem Československa a vznikem dvou samostatných republik 1. ledna 1993. Koncem měsíce byl pak Havel zvolen tentokrát už jen českým prezidentem. Jak již bylo dokázáno výše, jeho role ve společnosti a tím pádem i jeho mediální obraz se měnil. To, co jsme mohli pozorovat v předchozích zkoumaných měsících, se nyní ještě prohlubuje a potvrzuje.

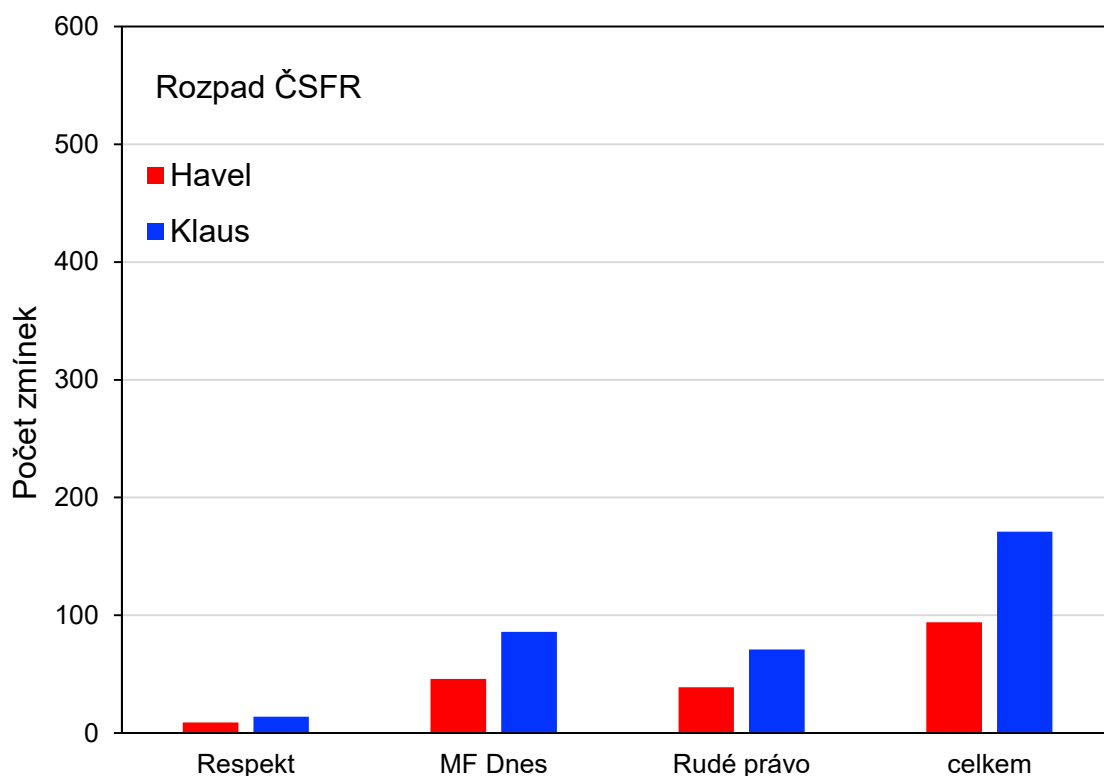
Tabulka 8: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – rozpad ČSFR.

Rozpad ČSFR	Respekt	MF Dnes	Rudé Právo	celkem
Havel	9	46	39	94
Klaus	14	86	71	171

Zdroj: zpracováno autorkou.

⁹³ LAMPER, Ivan a MLYNÁŘ, Vladimír. Skončila československá státnost, *Respekt*, 20. 7. 1992, s. 4.

⁹⁴ PERKNEROVÁ, Kateřina. Siločáry přímé volby, *Rudé právo*, 21. 7. 1992, s. 1.

Obrázek 14: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – rozpad ČSFR.

Zdroj: zpracováno autorkou.

V souvislosti s rozpadem federace byl více zmiňován premiér Klaus, jde o rozdíl téměř poloviční. Havel se k tématu v médiích objevil 94krát, zato Klaus 171krát. Ve srovnání s předchozími obdobími je toto již citelný rozdíl. Z těchto čísel je tak patrné, že se skutečně proměnila hlavní politická elita a v daném období se pak objevovala v mediálních výstupech častěji než ta, jejíž politický vliv upadal.

Proměnu tehdejší elity dokládá například prosincový text britského listu The Guardian, který přezvalo Rudé právo. Už v titulku se tvrdí, jsou „ve východní Evropě u moci nové elity“.⁹⁵ Podle autora textu profesora historie na Oxfordské univerzitě Zbyňka Zemana začala politická moc pramenit z jiných elit již od prvních známek krize v OF. Spor mezi zástupci obou elitních skupin – té sílící i té upadající – se pak sice po volbách popsanych v předešlé kapitole uklidnil, leč v médiích se stále řešily rozdíly mezi jejich hlavními představiteli.

⁹⁵ ZEMAN, Zbyněk Zeman, *Rudé Právo*, 10. 12. 1992, s. 13.

S blížícím se rozpadem federace se tak mediální sdělení jasně nesla v duchu mýtu souboje mezi oběma hlavními představiteli.

Novináři nejprve stále více srovnávali oba státníky a stále více také vyzdvihovali fakt, že morálka a disidentské hodnoty již v rámci mocenské elity opravdu nehrají tak podstatnou roli. „Klaus se někdy dostává pod větší tlak, než si zaslouží, protože ztělesňuje politiku mlčící většiny. V nedávném článku v listě New Yorker byl označen za ‚stoprocentního obyvatele‘ šedé zóny. Žil pod starým režimem a těžil z něho užitek jako mladý ekonom, který nebyl členem strany. Stal se nedůtklivým k morálním čistotám, které se Havel a jeho přátelé pokoušeli zavést. Jejich přístup komplikoval politiku.“⁹⁶

Tabulka 9: Zabarvení mediálních sdělení – rozpad ČSFR.

Rozpad ČSFR	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	36	19	39
Klaus	28	16	127

Zdroj: zpracováno autorkou.

Závěr Zemanova článku pak vystihuje nejen mediální obraz proměny elit, leč také mediální obraz obou státníků v období dělení Československa. Ve sledovaných dvou měsících, tedy v prosinci 1992 a lednu 1993, se negativní zmínky o Havlovi takřka vyrovnají těm neutrálním. Negativně byl dosluhující federální prezident zobrazován především s poměrně tvrdou a štvavou kampaní před volbou první české hlavy státu. Mnohdy mu bylo dáváno za vinu, že se mu nepodařilo najít smířlivou cestu. Daleko více než v předešlých obdobích se tak v jeho mediálním obraze objevoval mýtus zrádce či podvodníka. Ostatně, jak sám podotkl v rozhovoru pro Rudé právo: „Lidé ve mne vkládali velké naděje. Byl jsem pro ně symbolem nové éry, ráje mi zemi. Je snazší vinit mě z rozčarování a zklamaných nadějí než uvěřit, že ráj na zemi prostě není.“⁹⁷

To potvrzuje také rozhovor s Adolfem Müllerem, bývalým vedoucím exilového nakladatelství Index, s titulkem „Český národ by mel přestat věřit na spasitele“. Müllerova odpověď na otázku, zda očekávaný návrat Václava Havla na Hrad pozitivně ovlivní další vývoj, jasně vystihuje demytizaci disidentského hnutí i demytizaci hrdinského zosobnění

⁹⁶ tamtéž

⁹⁷ HAVEL, Václav. Chci sloužit všem lidem, *Rudé právo*, 31. 12. 1992, s. 23.

revoluce v postavě teď již bývalého prezidenta. „Po dosavadních zkušenostech tomu příliš nevěřím. Nikdo v celých poválečných dějinách našeho státu neměl tolik důvěry veřejnosti jako on. V mnohém ji však promarnil. (...) Téměř žádný z problémů, které bývalý prezident hodlal řešit, nebyl dotažen do konce – a svádět to dnes jen na nepřízeň například legislativy to nemůže zcela vysvětlit. Bude-li znovu zvolen, což je pravděpodobné, sám na tom pracuje, nebude už mít ani někdejší morální autoritu, ani politické šance v té míře, jak tomu bylo do léta 1992. Český národ by už měl konečně přestat věřit na zázračné osobnosti či spasitele a spoléhat se spíše na výsledky vlastní práce a na vlastní střízlivý úsudek.“⁹⁸

Klausův mediální obraz v těchto měsících naopak vyzníval vcelku neutrálně. Hlavně se o něm hovořilo v souvislosti s procesy dělení státu. Především pak novináři referovali čistě zpravodajsky o tom, kde všude a o čem jednal. Pokud už došlo na negativní zmínky, byl Klaus líčen jako strůjce rozpadu státu nebo také jako podvodník, který neměl k takovému kroku oprávnění. Vystihuje to na příklad článek Zdeňka Jičínského z konce prosince, který vyšel s titulkem „Ústavním pučem ke vzniku republiky“. Jičínský v něm hodnotil s blízcím se koncem roku politickou situaci. „I v rovině obecně politické je jen málo důvodů ke spokojenosti. Nepochybně jsme měli navíc, než jsme dosáhli. Vývoj od voleb prokázal, že politikové vládní koalice na federální i republikové úrovni se své odpovědnosti uspokojivě nezhostili.“ Tito politikové podle Jičínského provedli „manévr, který nesměruje vpřed, ale spíše stranou a dozadu.“⁹⁹

Jako dvě hlavní negativní postavy líčil Jičínský Mečiara a Klause, kteří podle něj „jako hlavní protagonisté HZDS a ODS nepokračovali v předchozí evoluci parlamentní demokracie, ale učinili naopak velmi mnoho, aby parlamentní demokracii a její instituce ochromili.“ Dále už do mýtu podvodníka projektuje přímo Klause. „Obávám se, že V. Klaus příliš podlehl své představě o tom, jak se ČR vyvíjí pod jeho vedením, a šíří oficiální optimismus, který se příliš neliší od postojů generálních tajemníků dříve vládnoucí strany. Nechci srovnávat parametry ekonomického vývoje, ale pokud jde o politický a právní vývoj, je situace odlišná a vůbec neprokazuje to, co tvrdí V. Klaus. Měl by se více o určitých věcech

⁹⁸ CINGER, František. Český národ by měl přestat věřit na spasitele, *Rudé právo*, 17. 12. 1992, s. 1.

⁹⁹ JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Rudé právo*, 28. 12. 1992, s. 1 a 9.

poučit včetně prostudování politologické a ústavněprávní literatury, pokud již chce v této oblasti vyslovovat soudy.“

Rozporuplné byly i reakce zahraničního tisku. Mladá fronta otiskla celý přehled ohlasů západních médií. Podle The New York Times „český premiér zorganizoval rozdělení své země“. List The Wall Street Journal zase připomněl, že se Klaus i Mečiar při dělení státu zpronevěřili demokratickému systému. „Václav Klaus a Vladimír Mečiar dohodli rozdělení země, aniž se s někým poradili. Vše bylo učiněno diskrétně, takříkajíc přátelsky, a je třeba jasně přiznat, že se nenašlo mnoho lidí, kteří by ve světle dezintegrované Jugoslávie a Zakavzka v plamenech věnovali pozornost jejich politické hře.“¹⁰⁰

Se zahraničními ohlasy vyšlo také Rudé právo. Belgický list La Libre Belgique napsal: „Znepokojující je vzrůstající chuť po moci V. Klause. Stejně jako Mečiar i český premiér obsadil klíčová ministerstva a sdělovací prostředky svými lidmi. Klaus nerad uzavřel politickou dohodu s V. Havlem a po Praze se povídá, že v půlce ledna by parlament, v němž dominuje ODS, mohl zvolit ‚věrnějšího‘ prezidenta, než je bývalý prezident federace.“¹⁰¹

Závěr posledního článku naznačuje, v jakém hlavním duchu se pak nesl mediální obraz obou politiků. Dominoval mýtus souboje. Jako první příklad vezměme článek od Jiřího Leschtiny a Petra Nováčka s titulkem „Od sametového revolucionáře k praktickému politikovi“. Text je vyprávěn skrze mýtus souboje mezi prezidentským kandidátem Havlem a premiérem a zároveň předsedou nejsilnější strany v zemi Klausem. Bez Klausovi podpory Havel neměl šanci post získat. Přesto se však nepohodli. Spor se týkal přímé volby hlavy státu. Havel tuto možnost veřejně navrhnul, aniž by to předtím s Klausem konzultoval. „Václav Havel si však podporu ODS nejen zajistil, ale svým nečekaným návrhem ji překvapil a už jen tím popudil. Když pak Klaus jakékoli úvahy o přímé volbě striktně odmítl, nasadil Havel všemu korunu furiantským výrokem před novináři, že ODS jako vítězná straně může být poněkud proti mysli, aby po ‚pracně‘ vyhraných volbách někdo jako přímo volený prezident vyhrál volby ještě výrazněji.“¹⁰²

¹⁰⁰ Dělicí se Češi a Slováci nečistí své zbraně, ale škrábou se na hlavě, míní zahraniční tisk, *MF Dnes*, 4. 1. 1993, s. 4.

¹⁰¹ *Rudé právo*, Svět ocenil rozdělení ČSFR, ale..., 4. 1. 1993, s. 13.

¹⁰² LESCHTINA, Jiří a NOVÁČEK, Petr. *MF Dnes*, 7. 1. 1993, s. 6.

Po nějakou dobu skrytý konflikt mezi premiérem a bývalým prezidentem tak opět vyvěral na povrch a přerostl do veřejné rozepře, ve které „soukromník Havel nemohl vyhrát. Do naprosto nemožné situace se pak dostal, když se praporu přímé volby chopila opozice, a ve volbách propadlé Občanské hnutí začalo dokonce sbírat podpisy na podporu všelidového hlasování. Aby se nakonec nestal trojským koněm Klausových protivníků nezbylo Havlovi nic jiného než z celé záležitosti rychle vycouvat.“¹⁰³

Jak jsme již uváděli výše, s blížícím se rozpadem federace se do mediálních sdělení týkajících se Havla a Klause čím dál tím častěji projektoval mýtus souboje a měl již poměrně jasněho vítěze i poraženého. Příběh prvního polistopadového politického klání mezi jako kdyby se chýlil ke konci. „Podmínky návratu do prezidentského úřadu už nediktuje Havel, jak tomu bylo při smršti pražského podzimu (1989), ale český premiér a vůdce Občanské demokratické strany Václav Klaus.“ Ruský deník "24", jehož text přetisklo Rudé právo, dále uvedl: „Rozpory mezi oběma Václavy jsou dobře známé. Netají je ani sám premiér, který si zjevně nepřeje mít v osobě Havla konkurenční mocenské centrum stojící nad politickými stranami a parlamentem.“¹⁰⁴

Posléze ale v článku přeci jen vidíme stále pokračující projekci mýtu hrdinství. „Havel přijal hozenou rukavici s jediným přáním: neopustit Čechy v těžké době. Povznesl se nad politické posměváčky vědom si toho, že ho potřebuje národ, který už poznal cenu přechodu k trhu a zjevně pocítil nemorálnost, pragmatismus i – proč to tajit – cynismus nového ekonomického systému.“ Konec pak ale znovu připomíná obě strany souboje a hrozící zvrát k druhé „nekompromisní“ straně. „Idealista, obhájce lidských práv a občanských svobod bude ještě svému národu užitečný. Pokud ho ovšem nezlomí nekompromisní politici nové vlny, kteří už pocítili chuť moci a jsou si přitom vědomi své ceny.“

Koncem prosince pak krize mezi starými i novými elitami otevřeně vygradovala. V médiích se psalo o „nutném rozvodu“¹⁰⁵ nebo o „vrcholící agónii“¹⁰⁶. V druhé půli ledna už bylo zřejmé, že se situace opravdu proměnila. Havel byl zobrazován jako poražený a místy až jako definitivně padlý hrdina, který se stal „předmětem pokořujících manipulací“, přitom

¹⁰³ tamtéž

¹⁰⁴ Podmínky už nediktuje Havel, *Rudé právo*, 6. 1. 1993, s. 14

¹⁰⁵ Zasáhl Československo syndrom rozvodu?, *Rudé právo*, 21. 12. 1990, s. 2.

¹⁰⁶ MLYNÁŘ, Vladimír. Hra o čas, *Respekt*, 15. 6. 1992, s. 3.

„ještě před měsícem se zdálo, že se prvním prezidentem ČR nemůže stát nikdo jiný než Václav Havel.“¹⁰⁷ Polská Gazeta Wyborca, jejíž článek převzalo Rudé právo, pak dále přidává: „Ve stále módnějším veřejném napadání Havla vynikají představitelé ODS a jejich koaliční partneři.“ Zde tedy můžeme vyčíst, která strana je ona nekompromisní a ač vítězná, prosto zároveň jistým způsobem podvodná – všimněme si použitého a zabarveného substantiva napadání.

Antagonismus mezi Havlem a Klausem byl podle listu touto dobou již dávno veřejným tajemstvím. „Havel irituje šéfa ODS svou nezávislostí a intelektuální pozicí, ale na druhé straně jej potřebuje jako ‚firemní značku‘. Klaus si uvědomuje, že přicházejí těžké časy a obrovská autorita bývalého prezidenta se mu může hodit. Na druhé straně se velice ambiciózní premiér obává ohrožení silnou osobností, kterou by nemohl volat k pořádku po stranické linii. Kdyby podlehl nátlaku radikálů a neohlásil Havlovu kandidaturu, musel by počítat s nevolí voličů. Vůdce ODS ale prohraje i tehdy, když ohlásí Havlovu kandidaturu a ta neprojde. A tato možnost existuje.“ Ačkoli se i tady objevují náznaky hrdinských atributů Havlovy osoby, pozorujeme zároveň nejistotu jeho pozice a fakt, že je možný také neúspěch.

O Havlovi se v těchto měsících místy opravdu hovořilo jako o jistém druhu zboží, jak výše v komentáři poznamenal Martin Komárek. Potvrzuje je to mýtus prohraného souboje, protože s vítězem se, ani v mediální metafoře, neobchoduje.

Mnozí lidé si pak podle listu Süddeutsche Zeitung, opět citovaném na stránkách Rudého práva, kladou otázku, proč Havel vůbec znovu o prezidentský post usiluje. Zde můžeme také v Havlově mediálním obraze sledovat mýtus podvodníka bažícího po moci. „Někteří si myslí, že mu zachutnala moc a že našel zalíbení v důležitosti vlastní úlohy.“¹⁰⁸

Dále pak lze dešifrovat také mýtus padlého hrdiny: „Dnes je to však poněkud jiný Havel, neboť jeho někdejší představy o politice a jeho nesporný šarm v době prvního úřadování ve funkci prezidenta ČSFR už ztratily svůj lesk.“ A závěrem ještě zpronevěření se svým vlastním hodnotám: „Havel, jehož životním motem bylo dělat nepolitickou politiku, dnes

¹⁰⁷ Havel se stává předmětem pokořujících manipulací, *Rudé právo*, 13. 1. 1993, s. 13.

¹⁰⁸ Havel ztratil lesk, *Rudé právo*, 25. 1. 1993, s. 13.

považuje za žádoucí a dokonce nutné, aby se prezident i přes svou nadstranickou úlohu opřel o nějakou politickou stranu. Havel dnes už není vysněným kandidátem absolutní většiny.“

Možná do příběhu tohoto souboje patří také připomenutí faktu, že Havel měl šanci zvítězit, tu však promarnil. Jak popsal Vladimír Mlynář v jednom z poledních lednových čísel *Respektu*: „Doba, kdy měli Havel a Klaus šanci si vzájemně ‚vykolíkovat‘ svá politická hřiště, zmizela někdy koncem loňského roku. Naposledy v nepovedené televizní debatě v klubu Netopýr dal český premiér jasně najevo, že neexistuje prostor, který by byl ochoten Havlovi přenechat. Ať byla řeč o morálce, intelektuáliství nebo rasismu – tedy o ‚havlovských‘ tématech – Klaus okamžitě přišel se svým výkladem, který znemožnil jakoukoliv další debatu. Fakt, že se vedení ODS nakonec rozhodlo Havlovu nominaci na českého prezidenta podpořit, neznamená, že jej strana bezvýhradně podporuje. Spíše Václav Klaus ví, že alespoň zatím musí s Havlem nějak spolupracovat.“¹⁰⁹

Pokud budeme celé toto sledované období, tedy listopad 1989 až leden 1993, vyprávět skrze mýtus jakéhosi prvního klání v pomyslném mediálním ringu, na straně poražených skončil prezident Havel, na straně vítězů naopak premiér Klaus. Vystihuje to i závěr Mlynářova komentáře: „Na Pražský hrad se však Václav Havel nevrátí jako ‚miláček davu‘, ale jako prezident z vůle politických stran. Politické tance, které jeho nominaci předcházely, naznačují, že tam nebude mít lehký život.“¹¹⁰

2.2.2 Listopad 1997–červenec 1998

Výše jsme analyzovali první výraznou polistopadovou politickou krizi, která se nesla ve znamení proměny politické elity a jejíž mediální obraz by se dal především shrnout jako příběh souboje mezi dvěma mocenskými proudy. S listopadem 1997 pak začalo období ještě výraznější politické krize. Pokud bychom měli shrnout jakousi ústřední linku předchozího období i tehdejších mediálních obsahů, rámcuje je poměrně jasná dějová linka. Vše začalo vzestupem Václava Havla, pokračovalo jeho následným pádem a vzestupem nového „muže číslo jedna“ Václava Klause. Tentokrát budeme svědky právě jeho pádu. V tomto období tak

¹⁰⁹ MLYNÁŘ, Vladimír. Prezidentské tance, *Respekt*, 18. 1. 1993. s. 3.

¹¹⁰ tamtéž

došlo k další proměně politické elity, už ale nešlo vyloženě o výměnu ústředních postav jako spíš o chápání elit jako celku a obecné zklamání veřejnosti.

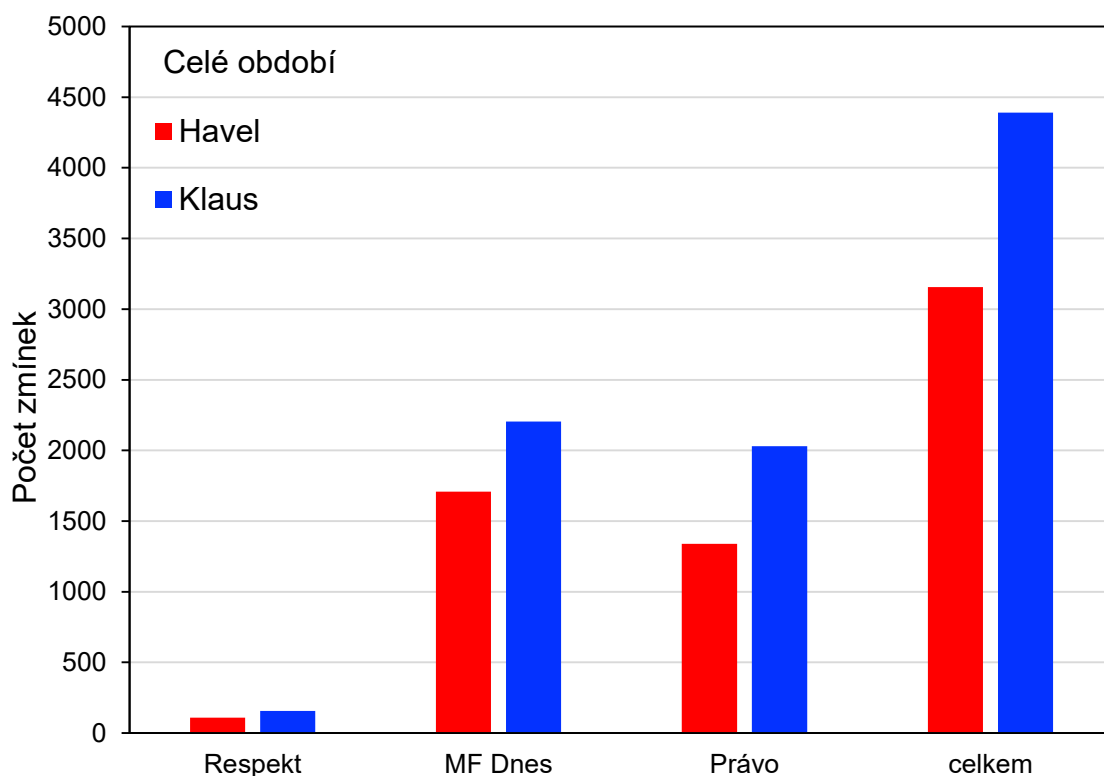
Opět však nejprve něco málo k metodě analýzy. Rovněž byla v tomto úseku zkoumána vybraná témata dle podstatných historických mezníků. Nutno podotknout, že všechna sledovaná periodika z let 1997 i 1998 jsou digitalizována a dostupná v digitálním archivu Newton media search. Jako první práce skrze archiv analyzovala mediální pokrytí takzvaného sarajevského atentátu. Konkrétně byly sledovány mediální výstupy od 1. listopadu do 31. prosince 1997, tedy od celého počátku skandálu, přes demisi vlády, až po opětovné zvolení Klause předsedou strany. Pro třízení textů byla použita hesla: Havel, Klaus, „Sarajevo“ a sarajevský atentát.

Dále se analýza zaměřila na následnou krizi ODS – tedy první měsíce roku 1998, konkrétně bylo zadáno období 1. ledna až 28. února 1998. Jako klíč k sesbírání analyzovaného materiálu práce využila hesla: Havel, Klaus, ODS a krize. Poslední část analýzy sledovala téma Opoziční smlouvy, tedy období od 1. června do 30. července 1998. I v tomto případě bylo hledání článků omezeno hesly Havel, Klaus a Opoziční smlouva.

Tabulka 10: Četnost zmínek v celém období.

Celé období	Respekt	MF Dnes	Právo	celkem
Havel	110	1708	1338	3156
Klaus	157	2204	2029	4390

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 15: Četnost zmínek v celém období.

Zdroj: zpracováno autorkou.

Jak jsme podotýkali, z tohoto období jsou již všechny tři vybrané deníky digitalizovány, není proto tak obtížné provést porovnání v řádu více měsíců. Autorka práce se proto nejprve zaměřila na počet zmínek za celé druhé stanovené období. Oba politikové vystupovali v médiích velice často, stejně jako ke konci roku 1993, byl však i v těchto měsících více zmiňován Klaus. Celkem se jeho jméno objevilo ve zkoumaných periodikách 4 390 krát, kdežto Havlovo 3 156 krát. Z těchto dat můžeme opět usuzovat, že byl Klaus jakožto hlavní reprezentant politické elity zmiňován v mediálních obsazích častěji než Havel, jehož vliv, ani pozice coby polické elity již nebyly tak silné. Data nám tak potvrzují definitivní proměnu elit po roce 1989.

„Sarajevo“

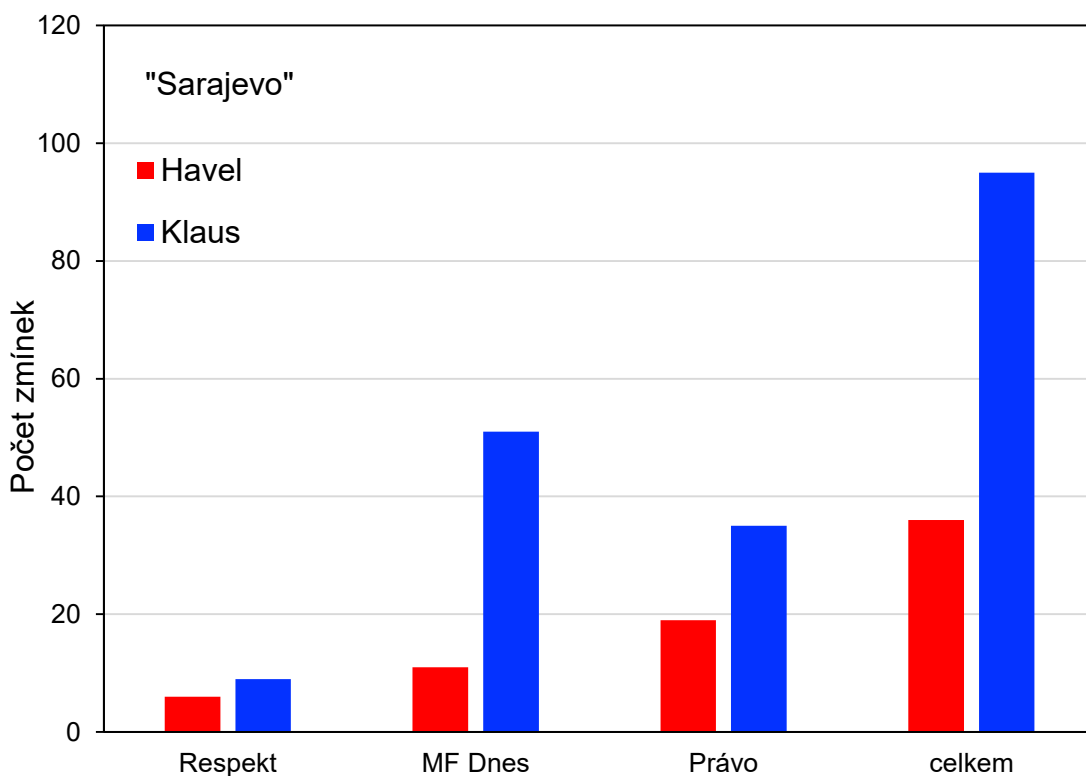
První výraznou ránu Klaus pocítil kvůli aféře se sponzorskými dary ODS, která vyústila v již popisovaný sarajevský atentát. Do té doby populární premiér a lídr nejsilnější strany v zemi se velmi rychle ocitl na hraně politického pádu. „Václav Klaus s největší pravděpodobností

prožívá poslední hodiny ve funkci premiéra a předsedy Občanské demokratické strany. S Klausem by podle ústavy padla i celá současná vláda. Letitý skandál s vymyšlenými sponzory totiž po třech dnech přerostl v naprosto nečekanou výzvu ministra financí a místopředsedy ODS Ivana Pilipa a bývalého ministra vnitra Jana Rumla adresovanou Klausovi: Odejděte!¹¹¹

Tabulka 11: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – „Sarajevo“.

„Sarajevo“	Respekt	MF Dnes	Právo	celkem
Havel	6	11	19	36
Klaus	9	51	35	95

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 16: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – „Sarajevo“.

Zdroj: zpracováno autorkou.

¹¹¹ KUBÍK, Jiří a SLONKOVÁ, Sabina. Vláda se rozpadla, Klaus má odejít, *MF Dnes*, 29. 11. 1997, s. 1.

Vzhledem k tomu, že se kauza dotýkala strany, které byl Klaus předsedou a sám v ní figuroval, je poměrně logické, že v agendě související s tématem „Sarajeva“ byl daleko více zmiňován právě on. Ve vybraných médiích se v listopadu a prosinci 1997 objevilo celkem 95 zmínek jeho jména, o Havlovi se v této souvislosti psalo jen 36krát.

Tabulka 12: Zabarvení mediálních obsahů – „Sarajeva“.

„Sarajeva“	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	0	1	35
Klaus	21	3	71

Zdroj: zpracováno autorkou.

Havel byl proto také ve většině případů zobrazován neutrálně. Klausův mediální obraz vyznívá také poměrně neutrálně, přes dvacet procent zmínek mělo i negativní zbarvení. Vzhledem k velikosti skandálu a následné krizi jeho vlastní strany to není mnoho negativních ohlasů, odpovídá to ale situaci. Klaus byl sice hlavním aktérem i této politické krize, nakonec z ní však dokázal vyjít poměrně dobře a využít ji ve svůj prospěch.

Ještě na přelomu listopadu a prosince však Klausův mediální obraz žádný vítězný zvrát nenaznačoval, byl naopak plný nejistoty a možné prohry. Rámcoval ho příběh pádu politického profesionála a také hrozba jeho konce. Klausovu pozici naznačují i tehdejší titulky: „Dny Klausovy vlády jsou už sečteny“¹¹², „Jak svrhávali Klause“¹¹³ nebo „Profesionál Klaus se nechal nachytat jako amatér“¹¹⁴. V posledním titulku, stejně tak jako v celém textu, můžeme dešifrovat také mýtus podvodníka. „Stejně jako čs. vůdci v roce 1989 necítil, jak se kolem něj hroutí svět. Václav Klaus, který o sobě tvrdil, že neumí rozeznat špinavé peníze, byl nucen oznámit demisi své vlády. Stal se obětí chronické korupce, jejíž šíření v ČR umožnil od svého příchodu k moci v roce 1992.“¹¹⁵

Nejlépe pak tyto dva měsíce ilustruje článek Jana Lipolda ze začátku prosince. Už titulek vypovídá mnohé – „Václav Klaus neprodal svou kůži lacino – bojoval a bojuje dál“. Mýty, které se v tuto dobu v mediálních sděleních v souvislosti s Klausem vyskytovaly asi nejčastěji, jsou dva. Prvním z nich je mýtus soupeření – ve smyslu souboje mezi Klausem

¹¹² Dny Klausovy vlády jsou sečteny, *Právo*, 29. 11. 1997, s. 1.

¹¹³ Jak svrhávali Klause, *Právo*, 1. 12. 1997, s. 3.

¹¹⁴ Profesionál se nechal nachytat jako amatér, *Právo*, 2. 12. 1997, s. 6.

¹¹⁵ tamtéž

a vzpurnou částí jeho strany, ale i Klause jako věčného bojovníka. „Klaus abdikoval se skřípěním zubů, protože mu nic jiného nezbývalo. Když řekl: Demise byla vynucená, vzkazoval tím zároveň: Neprohrál jsem, nepoložili jste mě na lopatky. Ve zlomovém bodu své kariéry v sobě opět vykřesal sportovce a uplatnil zarputilost. Klaus ovšem touží vždy za každou cenu vyhrát – koneckonců i jeho doktrína je nazývána ‚ideologií úspěchu‘.“¹¹⁶

O Klausovi se často hovořilo jako o věčném bojovníkovi, nebyly to ale nutně jen pozitivní konotace. Nesnesl porážku – někteří novináři to až hrdinsky kvitovali, jiní naopak kritizovali nebo se této Klausově vlastnosti vysmívali. „V pátek večer, když Jan Ruml a Ivan Pilip vyhlásili Václavu Klausovi nedůvěru a lidovci oznámili odchod z vlády, začaly se premiérové politické akce strmě řídit dolů. Ale kdo čekal, že se Klaus druhý den vrátí ze středoevropského summitu v Sarajevu jako mrazem přešlý a naráz pustí své křeslo, přepočítal se. Klaus bojoval a bojuje dál, ať si ostatní o tom, zda je v právu, myslí cokoli. Je jako tenista, který ani po dvou prohraných setech nevypustí zápas a urputně dobíhá každý míček? (Takový je ve skutečnosti i na kurtu: ‚Bojuje až do konce,‘ řekl o něm tenisový trenér Petr Huťka.) Nebo spíš jako hráč, který mermomocí chce dostat míč do branky, přestože už je po zápase? (Klausovi často trvá dlouho, než pochopí novou situaci, která je pro něj nepříznivá.)“¹¹⁷

V další části toho samého článku pak můžeme naopak vidět až hrdinské vykreslení Klause jako věčného bojovníka, který do každé bitvy vstupuje pragmaticky a s rozvahou. „Když Klaus v sobotu po poledni vystoupil na ruzyňském letišti z letadla, byl napohled vyrovnaný a v dobré míře. Velmi by se byl mýlil, kdo by si myslel, že jeho výraz bude připomínat vyděšeného Gorbačova, když v létě před šesti lety přiletěl po puči z Krymu do Moskvy. ‚Samozřejmě, že v první chvíli byl premiér překvapen a informaci od Pilipa a Rumla nebral se stoickým klidem, ale zachoval se tak, jako v předchozích podobných situacích: objevil se problém a on se hned do něj vrhl, aby jej vyřešil,‘ řekl vedoucí Klausovy kanceláře Luděk Vychodil.“ Jak vidíme, v očích svého mluvčího byl Klaus hrdina, ostatně jako ve svých vlastních očích: „Klaus se snažil, aby působil jako bojovník, přemožený jen proto, že na něho někdo shodil těžkou síť. Naznačuje, že až se síť zvedne, chce být nebezpečný jako

¹¹⁶ LIPOLD, Jan. Václav Klaus neprodal svou kůži lacino – bojoval a bojuje dál, *MF Dnes*, 1. 12. 1997, s. 3.

¹¹⁷ tamtéž

dřív. Včera odpoledne na tiskové konferenci prohlásil: „Byl jsem zbytečně démonizován. Nebyl jsem příčinou ani všeho zla, ani všeho dobra, ale jsem přesvědčen, že jsem toho při transformaci české ekonomiky, při utváření našeho demokratického politického systému, při vzniku České republiky, při jejím mezinárodním prosazování, při změně celého myšlenkového klimatu nevykonal málo a že to bude – ve střízlivější chvíli, než je tato – doceněno.“¹¹⁸ Jako v předchozích měsících tak opět vidíme, jak ze sebe Klaus dělá hrdinu sám.

Druhý častý mýtus, který se v médiích v souvislosti s Klausem v těchto měsících vyskytoval, byl mýtus padlého hrdiny – jako kdyby si o pár let později s Havlem vyměnili role. Klaus se podle Lipolda za „politického profesionála“ jen vydával a „nechal se odstavit jako malé dítě při návštěvě Sarajeva, k níž se rozhodl v okamžiku největšího napětí uvnitř vládního týmu. Klaus po dlouhém váhání podal demisi do rukou prezidenta Václava Havla, kterého se sám pokusil při rozdělení Československa vyhnat z politické scény.“ Sledujeme tak i motiv v předchozí kapitole popisovaného soupeření.

Další text s titulkem „Vztahy prezidenta a premiéra nikdy nebyly vřelé“ pak jasně dokládá, že souboj mezi oběma státníky zdaleka neskončil. „Vztahy dvou špičkových představitelů země, Václava Havla a Václava Klause, se od počátku jejich společného působení na politickém výsluní řídily spíš chladným kalkulem o nutné spolupráci než něčím, co by se dalo nazvat přátelstvím. Oba muži se čas od času sešli u obědů a večeří, loni před volbami zašli k Vltavě krmit labutě rohlíkem, před kamerami společně prohlašovali, že ke stabilitě země přispějí tím, že budou vydávat, pokud možno, shodné signály. Z jejich slov však bylo vždy více než jasné, že nejsou naladěni na stejnou notu.“¹¹⁹

Článek připomíná také Havlovo pozvání autora Satanských veršů Salmana Rushdieho do Prahy, které Klaus kritizoval. Zde opět narážíme na jisté promítnutí morálních postojů a hodnot v mediálních obsahů týkajících se politické elity. „Podobně jako ve svém úterním projevu tehdy Havel na Klause svá slova nasměroval, aniž však jeho jméno vyslovil. „Podpora Rushdiemu je podporou hodnot spravedlnosti a práva a tyto hodnoty, na nichž stojí

¹¹⁸ tamtéž

¹¹⁹ Vztahy prezidenta a premiéra nikdy nebyly vřelé, *MF Dnes*, 11. 12. 1997, s. 2.

dobrá evropská tradice, by měly být základem evropské integrace,‘ uvedl tehdy prezident. Klaus okamžitě kontroval: ‚Mně předhazovat něco o morálce a právu je totálně zcela falešné, já to zásadně odmítám.‘“

Vůbec poprvé můžeme v mýtu soupeření dešifrovat nový závěr příběhu – fatální prohru s dvěma poraženými. ‚Klaus, hluboce uražený a přesvědčený, že se stal obětí komplotu, začal hrát tvrdě destruktivní scénář. Je velmi pravděpodobné, že na kongresu ODS bude zvolen opět předsedou strany. Pak se na Hradě změní slzy radosti nad pádem Klause na slzy smutku. Václav Benda měl strach, že by Havel mohl podlehnout pokušení rozpustit Parlament, a tak naše ústava obsahuje zcela nesmyslnou proceduru, jak v tom prezidentovi zabránit. Prezident by musel navrhnout tři vlády, které by v Parlamentu nezískaly důvěru. To, vzhledem k časovým lhůtám, je záležitost nejméně na půl roku, ne-li více. Hádky mezi politiky by přitom znamenaly obrovskou destabilizaci země. Amatérismus a svévole, se kterou k ústavním principům ‚pravice‘ přistupovala, se naplno projevují až teď.‘¹²⁰ Podle textu Havel prohrál, protože se Klause nezbavil, ač to tak chvíli vypadalo. Klaus ale také nezvítězil, dlouhodobě se neohlížel na následky své politiky a nyní se sám zničil. Oba navíc destabilizovali situaci v zemi.

Ještě poukážme na fakt, že mýtus Klause jako hrdinného bojovníka byl někdy parodován až do mýtu podvodníka. Patrné je to například v tomto komentáři Martina Komárka. ‚Ať tak či tak, politické straně, která si kromě ptáka dala do erbu kapitalistickou revoluci, dnes nemůže věřit ani krtek. Úplatky za továrnu, tajné konto ve Švýcarech, prostomyslný chlapík, který bere na sebe všechny hříchy světa, aby se den nato ukázala jeho oběť marnou a směšnou.‘ Příběh záporné podvodné postavy prostupuje celým komentářem: ‚ODS nezkrachovala proto, že by zkrachovaly myšlenky o tom, že riskantní svoboda jednotlivce je lepší než pohodlná nesvoboda uprostřed stáda. Vládní strana zkrachovala kvůli pýše a pohrdání lidmi, kvůli neschopnosti a někdy téměř nepochopitelné hlouposti.‘¹²¹

Viníka viděl Komárek v osobě Václava Klause. Připsal mu vinu za pád vlády i za konec jedné éry. Právě on a jeho občanští demokraté dovolili, aby se stát i politika dostaly do krize.

¹²⁰ ŽÁK, Václav. Slzy radosti, slzy smutku, *Právo*, 4. 12. 1997, s. 4.

¹²¹ KOMÁREK, Martin. I odepsaní lháři říkají sem tam pravdu, *MF Dnes*, 29. 11. 1997, s. 12.

„Chyba Klausovy vlády tkví ve dvou věcech. Za prvé: ve jménu správné obecné myšlenky povolila krást a prohlásila to za úspěch. Za druhé: ve jménu takzvaného sociálního smíru opustila i tu myšlenku, v jejímž jménu povolila krást. Ano, někdy doopravdy cíl světi prostředky. Světil je snad ve dvaadevadesátém. Jenže v sedmadevadesátém hrubé prostředky zůstaly, ale cíl zmizel. Ztratil jej Klaus, ztratili jej příštipkáři ve vedení jeho strany. Někteří odešli, jiní snovali tajné hry. Pletichy, přetvářka: ano, šlo o politickou hru o pozici, snad i o konta, nikoli o věc samu.“

Zároveň Komárek vyzdvihuje, že definitivně končí polistopadová etapa české historie. „V bláznivém rytmu postmoderní frašky končí jedna éra. Začala, vzpomeňme si, vírou v léčbu Klausem, odhodláním utahovat si opasky, vypisováním kuponových knížek. Pokračovala vírou v to, že brzy se budeme mít jako na Západě. Dokonávala v trpkém smutku nad zmařenými šancemi, ve zlobě nad bezprávím, v bezmocném vzteku přede dveřmi výstavných vil zlodějů. Éra skončila, vláda padla. Pátek osmadvacátého listopadu může propříště Miloš Zeman a levice vůbec slavit až do rána. Vítězství je úplné. Cožpak se neprokázalo, že tato vláda je, hrdelně basem řečeno, ‚vládou podvodníků a tunelářů?‘ Jen ty prostitutky ještě chybějí. Dnes by nevzal od jakéhokoli člena grémia ODS kůrku ani prašivý kojot.“ Povšimněme si gradace mýtu podvodníka, obzvláště v posledních větách.

Za cíl této práce jsme si dali mimo jiné také vypožorovat, zda v mediálním obrazu proměny elit po roce 1989 hrály roli i morální postoje jejích hlavních představitelů. V předchozím analyzovaném období jsme viděli, že morální postoje hrály roli v Havlově mediálním obraze, v Klausově příliš ne. Až když se zdálo, že se Klausův politický triumf blíží ke konci, poukazovaly novináři na absenci těchto hodnot a ideálů. Klaus podle Viliama Bucherta a Milana Vodičky skončil stejně jako jeho velký vzor Margaret Thatcherová, jenže jeho pád „způsobilo kromě jiného to, že ne ve všem okopíroval svůj britský vzor.“ Konkrétní provedení politiky se u obou lišila. „Oporou liberalismu a víry ve volný trh Thatcherové byl důraz na etiku, morálku a dodržování pravidel. Právě na to Klaus vůbec nedbal.“¹²²

¹²² BUCHAERT, Viliam a VODIČKA, Milan. Klaus skončil stejně jako jeho velký vzor, *MF Dnes*, 1. 12. 1997, s. 13.

Krise ODS – první měsíce roku 1998

V prvních měsících roku 1998 v médiích rezonovaly dozvuky předchozí politické krize a rovněž předvolební kampaň, 20. ledna totiž došlo k další volbě hlavy státu. Klausův kabinet vystřídala takzvaná překlenovací vláda Josefa Tošovského a na politické scéně se objevil nový silný hráč – Miloš Zeman. Příkladem toho, že se dokázal rychle prosadit, může být schůzka, kterou uspořádal za zády prezidenta, který byl tou dobou na zahraniční dovolené. „Havlovi tak okatě dali najevo, že na něj čekat nebudou. Prezident se totiž má vrátit až v pondělí, a stejně by minimálně deset dnů nic určitého neřekl. A kdyby se mezitím chtěl zlobit, může to zkusit – visí nad ním Damoklův meč nepodpory té či oné strany při volbách hlavy státu. Takže odvetný tah politických špiček, který veřejně provedl Zeman, vyšachoval naopak Havla. K mikrofonům na brífincích pak Zeman přistupoval se státnickým výrazem politika, který koná, aby země neupadla do další politické krize.“¹²³

Jako vítěz z této krize ovšem Zeman ani Klaus, rozhodně ne v médiích, nevyšli. „Zároveň je zde snaha Václava Klause a s ním sympatizující části poslaneckého klubu ODS vrátit Tošovskému, potažmo prezidentovi, ponížení, které expremiéra pálí do té míry, že není schopen nad svou porážkou takticky mávnout rukou. Klaus prostě chce, aby Tošovského vláda padla.“¹²⁴

O tom, že se jmenováním Tošovského vlády vztah mezi prezidentem a bývalým premiérem vyostřily, a to opět i v mediálním ringu, svědčí i tato ukázka z konce ledna: „Ještě před vystoupením premiéra a rozpravou popsal v krátkém projevu sled posledních událostí prezident. Při jeho projevu odešli republikáni. Havel připustil, že vláda vznikla neobvykle, neboť nebyla možná ‚jasná a plná dohoda‘ stran. Opakovaně připomenul neochotu ODS jednat. Když Havel popisoval názorové změny ODS a její nedůvěryhodnost kvůli financím, předseda Václav Klaus v poslední lavici kroutil hlavou, ironicky se usmíval a projev šeptem glosoval.“¹²⁵

¹²³ MITROFANOV, Alexandr. Zeman v čele partajních šéfů, *Právo*, 8. 1. 1998, s. 4.

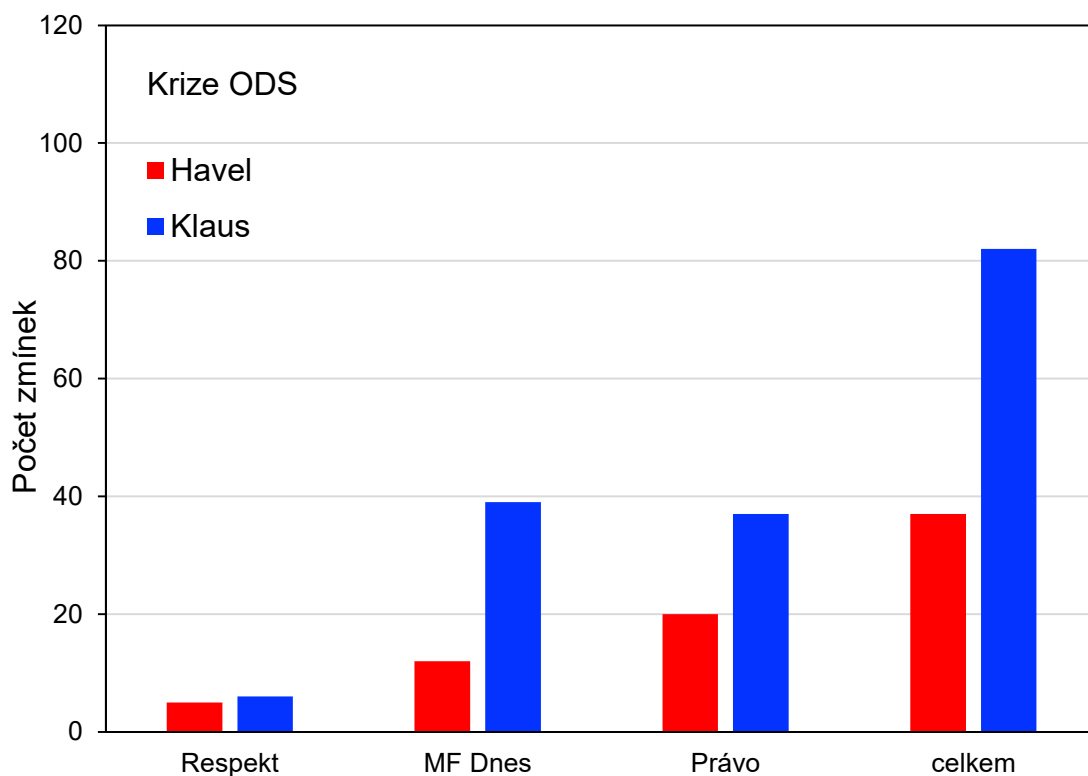
¹²⁴ *tamtéž*

¹²⁵ ČSSD drží vládu na skřipci, *Právo*, 28.1.1998, s. 1.

Tabulka 13: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – krize ODS.

Krize ODS	Respekt	MF Dnes	Právo	celkem
Havel	5	12	20	37
Klaus	6	39	37	82

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 17: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – krize ODS.

Zdroj: zpracováno autorkou.

Novináři v těchto dvou měsících v souvislosti s krizí v ODS více zmiňovali Klause. Rozdíl je opět výrazný – celkem 37 zmínek o Havlovi a 82 o Klausovi. Vyplývá to z logiky tématu, ODS stále byla Klausovou stranou, „sarajevskou“ krizi ustál a stal se opět jejím předsedou. Autorka práce však navíc v databázi Newton ověřila i počet zmínek v obou měsících bez ohledu na téma – i tak Klaus v agendě všech tří sledovaných médiích dominuje, už ovšem ne tak markantně, konkrétně to bylo 850 článků o Klausovi a 784 o Havlovi.

Tabulka 14: Zabarvení mediálních obsahů – krize ODS.

Krize ODS	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	6	5	26
Klaus	25	3	54

Zdroj: zpracováno autorkou.

Jak jsme uváděli výše, spolu s pádem Klausovy vlády po sarajevském atentátu, skončila i jistá éra polistopadové politiky, éra naděje a víry ve věci veřejné. V očích médií i veřejnosti nesl za krach vlády i hodnot odpovědnost Klaus – hlavní tvář i aktér transformace. O něco méně pak vina padla na Havla a další představitele polistopadové elity. To vidíme i na výsledcích analýzy zabarvení mediálních obsahů. Téměř třetina textů vyobrazovala Klause v negativních konotacích.

Obecně klesala i Klausova popularita. „Na politické krizi panující od rozpadu koalice vydělal v průzkumech oblíbenosti politiků nejvíce Josef Tošovský. Nedlouho po svém jmenování premiérem okamžitě vylétl na post nejvyšší. Neprodělo ani trio sociálních demokratů Buzková, Gross a Zeman. Vysloveně nepropadli ani zástupci ODA či rebelové z ODS zakotvení v Unii svobody. Naopak předseda ODS Václav Klaus každým měsícem klesá a může se zřejmě spoléhat už jen na přízeň sympatizantů ODS.“¹²⁶

Klausův mediální obraz v těchto dvou měsících poměrně vystihuje mýtus podvodníka, myšleno tentokrát ve významu záporné postavy, která si neumí přiznat prohru a svou urputností a ješitností jen škodí. Nejzřetelněji je to patrné na komentáři Jiřího Leschtina. „Kdyby se Václav Klaus stáhl a podpořil svého nástupce, nejenže by ODS neztratila jeho skalní příznivce, ale ještě by si udržela část dnešních Rumlových voličů. Václav Klaus však dal přednost lacinému triumfu a nechal se zmasírovanou většinou zvolit předsedou. Zřejmě tak nastartoval proces postupného odumírání ODS.“¹²⁷

Leschtina dále nazval ODS po posledních událostech „spojenou s Klausem na život a na smrt“, jediná její šance, jak získat voliče je podle něj „upadající expremiérovo charisma“. Klaus podle něj svou stranu zavedl k zániku. „Klausova ODS ztratila možnost stát se dlouhodobě dominantní osou pravice také proto, že v ní zavládlo zmrtvělé prostředí, kde

¹²⁶ Tošovský vylétl, Klaus propadá. *MF Dnes*, 28. 1. 1998, s. 3.

¹²⁷ LECHSTINA, Jiří. Dobrá věc pro spásu pravice, *MF Dnes*, 27. 2. 1998, s. 12.

„chcíp pes“ Vinen je Klaus, protože vytvořil stranu jednoho muže. „V posledních letech neměly silnější osobnosti ani příliš šanci proniknout přes regionální buňky do strany, natož se vyhoupnout do nejvyšších sfér.“

Také Havlova pozice prošla proměnou, navíc mu končilo pětileté období ve funkci hlavy státu, média proto jeho činnost hodnotila. „Politici sice nevzhlížejí k nejvážnějšímu uchazeči o prezidentský post s nábožnou úctou, většina z nich však uznává, že Václav Havel úspěšně splnil především svou roli reprezentanta země v zahraničí. Právě vytváření dobré image republiky v cizině patří v hodnocení uplynulého funkčního období nynějšího prezidenta na první místo. (...) Naproti tomu hodnocení Havlových aktivit směrem k domácí politice jsou kontroverznější.“¹²⁸

Přesto si Havel cosi ze svého bájného mýtu udržel: „Nadále je totiž Václav Havel jedinou stálicí mezi politiky, která si za pět let existence samostatné republiky dlouhodobě udržuje více než dvoutřetinovou důvěru veřejnosti. Některé jeho kroky – například amnestie nebo udělení milosti rozporuplné osobnosti či prodej Lucerny – ji sice na čas srazí, ovšem jen dočasně. Především Václav Havel zůstává tím, kvůli čemu byl před pěti lety zvolen: symbolem polistopadových změn.“¹²⁹

Havel už nebyl vnímán jako ideál, nebyl symbolem hrdinství, přesto v jeho mediálním obraze některé hrdinské atributy zůstaly. „Fenomén Havel tedy hraje i přes zmíněnou ztrátu svatozáře ve veřejném mínění tak významnou roli, že s ním musí politikové (kromě těch, kteří stavějí na totální kritice) počítat, chtějí-li být pro své voliče důvěryhodní a přijatelní. Na počátku roku, v němž nás čekají volby do obou parlamentních komor i do obecních zastupitelstev, je to jistě nepřehlédnutelný signál, že strany u nás zatím opravdu nemohou růst do nebe. Aspoň ne na dlouho.“¹³⁰

V souvislosti s oběma politiky se i v těchto měsících hojně vyskytoval mýtus soupeření. Například z tohoto článku se zdá, že bitva opět začíná. „Dlouhá léta Klaus triumfoval, když vedl své zázračné dítě úskalími transformace. Nebyl by to on, kdyby to nedával Havlovi

¹²⁸ Václav Havel: symbol změn a záruka pro zahraničí, *MF Dnes*, 20. 1. 1998, s. 2.

¹²⁹ tamtéž

¹³⁰ HERZMANN, Jan. *MF Dnes*, 21. 1. 1998, s. 12. Fenomén Václav Havel v českém veřejném mínění.

často a rád najevo. Pro český stát bylo přínosem vzácné období, když oba spojili své síly, než když ODS Havla ponižovala – stačí vzpomenout trapné tahanice kolem volby prvního českého prezidenta. Dalo nyní zhroucení českého ekonomického zázraku, rozpad vládní koalice, polarizace společnosti, její částečné zradikalizování a příklon k levici za pravdu Havlovým vizím o tom, že vysoká politika se dá dělat nestrannicky? Prezident je o tom zřejmě přesvědčen, ale v jednom se přepočítal – Klausovi krizová situace vyhovuje a cítí se jako ryba ve vodě. Starý matador pocítil, že v pozadí je Hrad.“¹³¹

Souboj se začal přiostrávat během prezidentských voleb. Klausova ODS sice nakonec Havlovi slíbila podporu, pak se ale samotná volba ukázala být obtížnější, než se čekalo. Klaus podle novinářů „svého zapřisáhlého nepřítele“ při volbě „vyplísnil“. „Neúspěch Václava Havla v prvním kole prezidentských voleb byl varováním a vyplíněním ze strany ODS za jeho podíl na pádu Klausovy vlády, napsala k úternímu hlasování o hlavě českého státu francouzská tisková agentura AFP.“¹³²

Havel posléze přeci jen byl zvolen i do dalšího funkčního období a, alespoň podle komentátora Bohumila Pečínky, se chystal na politickou ofenzivu, kterou započal ještě před svým opětovným zvolením už jmenováním Tošovského vlády. „Konec minulého roku byl v mnoha ohledech mezníkem: po pěti a půl letech padla Klausova vláda, začal postupný rozklad ODS a prezident republiky aktivně vstoupil do domácí politiky. Zatímco dosud vystupoval Václav Havel spíše jako strážce ústavnosti a neutrální arbitr vyvažující jednotlivé druhy moci, v době demise vlády bývalé a vzniku vlády Tošovského si jednoznačně vymezil svou autonomní politickou pozici.“¹³³

Opoziční smlouva

Jak jsme naznačovali výše, Klausův vliv upadal a spolu s ním i vliv ODS. Volby proto podle očekávání vyhrála ČSSD, poměrně překvapivě ale ODS svou pozici zcela neztratila a skončila druhá. Havel následně Zemana požádal o sestavení nové vlády. Tímto děním žila v létě roku 1998 také média, zpravodajství i publicistika byly plné povolebních vyjednávání a následně také překvapivé dohody mezi dříve vyhraněnou pravicí a levicí. Právě občanští

¹³¹ V pozadí je Hrad, *Právo*, 9. 1. 1998, s. 6.

¹³² Klaus Havla vyplísnil, *Právo*, 22. 1. 1998, s. 7.

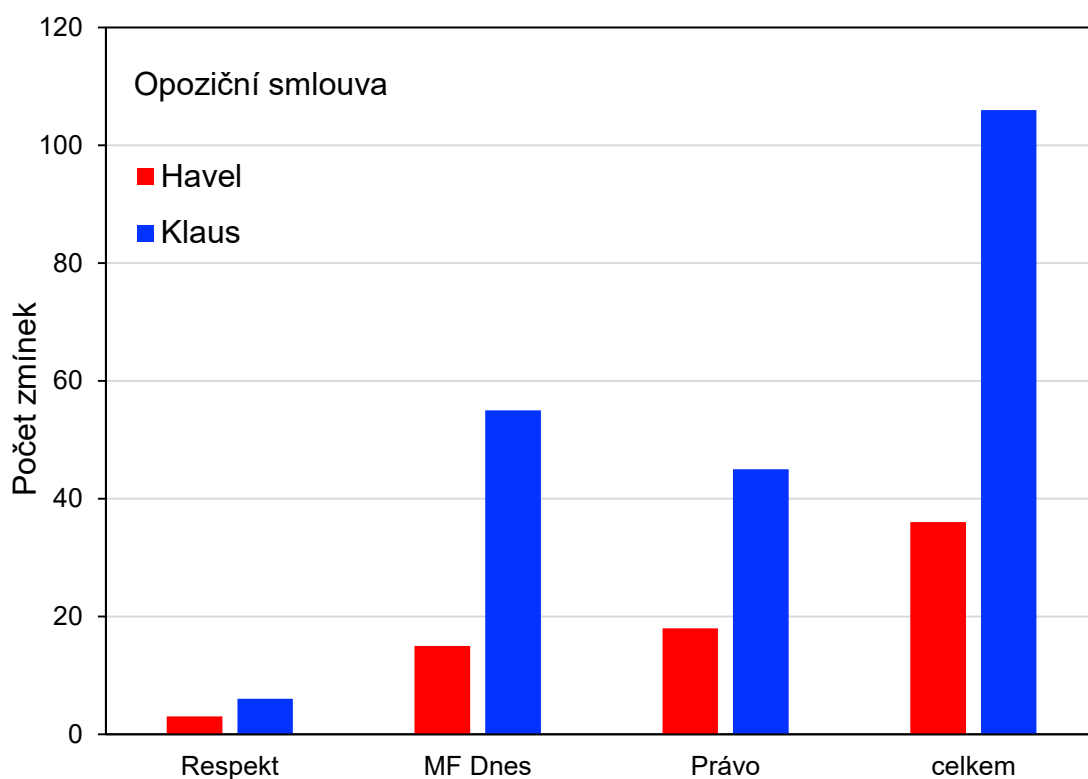
¹³³ PEČÍNKA, Bohumil. Fotbalista, nebo rozhodčí, 16. 2. 1998, *Respekt*, s. 3.

demokraté v čele s Klausem umožnili podpisem Opoziční smlouvy vznik menšinového kabinetu sociální demokracie. Premiérem se stal Miloš Zeman, politická scéna na několik let znehybnila a rozdíl mezi nově vybudovanou pravicovou a levicovou politickou elitou se setřel. Přitom, jak jsme již několikrát vyzdvihovali, ještě nedávná občanskodemokratická volební kampaň hlásala: „Do leva, nebo s Klausem!“ Žurnalisté na tento rozpor často upozorňovali a opoziční smlouva se na několik měsíců zařadila mezi jejich hlavní agendu.

Tabulka 15: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – opoziční smlouva.

Opoziční smlouva	Respekt	MF Dnes	Právo	celkem
Havel	3	15	18	36
Klaus	6	55	45	106

Zdroj: zpracováno autorkou.

Obrázek 18: Četnost zmínek v jednotlivých periodikách – opoziční smlouva.

Zdroj: zpracováno autorkou.

V počtu zmínek opět vévodí nastolené agendě Klaus, tentokrát ovšem opravdu silně – tři sledovaná média mu věnovala 106 textů, zatímco Hlavovi jen 36. Hlavními politickými

aktéry léta 1998 se jasně stali předseda druhé nejsilnější strany Klaus a nový premiér Zeman. Nástup nové elity, která logicky dominovala také mediálním obsahům, se tak zpečetil.

Tabulka 16: Zabarvení mediálních obsahů – opoziční smlouva.

Opoziční smlouva	negativní	pozitivní	neutrální
Havel	14	1	21
Klaus	37	9	60

Zdroj: zpracováno autorkou.

Havel i Klaus byli během těchto vybraných měsíců v médiích zobrazováni poměrně negativně. Více než třetina zmínek o Klausovi i Havlovi měla negativní zabarvení. Nepříznivé reakce budil Klaus u ostatních politiků i komentátorů. „Jistěže Klausovi voliči půjdou za svým miláčkem, i kdyby je obelhával třikrát týdně.“¹³⁴ Redaktoři také hojně naráželi na to, že je Klaus ješitný, touží po moci nebo alespoň po jejím udržení a pomstě za „Sarajevo“.

Často se také objevovaly zprávy o regionálních politicích, které Klaus zradil a nyní opouští funkce i stranu kvůli porušení onoho předvolebního hesla „Do leva, nebo s Klausem!“, poukažme alespoň na některé titulky: „Dvořáka znechutil postup ODS a dal straně sbohem“¹³⁵ nebo „Prostějovský radní opustil kvůli smlouvě se Zemanem řady ODS“.¹³⁶

Již jsme naznačovali, že se v médiích rozebíral překvapivý zvrat ve vztahu Zemana a Klause. Jako první příklad uveďme komentář Michaela Fialy s titulkem „Přichází Václav Klauzeman“. V textu vidíme nejen jasně negativní zabarvení, ale vztah obou politiků je také rámcován do mýtu jakýchsi „darebáků“. Nově vzniklé politické spojení Fiala dokonce označuje jako monstrum. „Zatím ještě lze Miloše Zemana i Václava Klause potkat každého zvlášť a považovat je za dvě lidské bytosti. Už dnes je to však zčásti klam a brzy to přestane platit docela. Splynou v jediné monstrum.“¹³⁷

Dále se pak Fiala mytologicky až podvodnému spojení vysmívá. „Na první pohled však Václav Klaus působí stále jako Václav Klaus a Miloš Zeman jako Miloš Zeman. Na první

¹³⁴ FRANĚK, Jiří. Napnelismus, *Právo*, 13.7.1998, s. 6.

¹³⁵ Dvořáka znechutil postup ODS a dal straně sbohem, *MF Dnes*, 15. 7. 1998, s. 3.

¹³⁶ Prostějovský radní opustil kvůli smlouvě se Zemanem řady ODS, *MF Dnes*, 15.7.1998, s. 2.

¹³⁷ FIALA, Michael. Přichází Václav Klauzeman, *MF Dnes*, 21. 7. 1998, s. 11.

pohled. Mentálně však už autonomními subjekty nejsou. Jejich uvažování se podle programu stále sbližuje a v okamžiku, kdy testy prokážou, že je plně identické, začne druhá fáze projektu – fyzické spojení. Jak to proběhne? Detaily neznám. Bude to ale unikátní operace, která se v medicíně stane podobným předělem jako v politologii opoziční smlouva. Jak bude hybrid vypadat? Jako siamské dvojče se dvěma hlavami?“

V závěru pak vidíme jasně podvodné nuance – všimněme si ironických výrazů superstrana a supervůdce nebo přirovnání k vetřelci. „Co se stane, až jednou superstrana o svého supervůdce přijde? Václav Klaus představuje mimořádně odolnou formu života – viděli jste Vetřelce? Dokáže například vypít neomezené množství alkoholu a bezprostředně poté sehrát naprosto vyrovnaný zápas s Petem Samprasem.“

Jiří Lechstina pak již celý pakt popsal vyloženě jako podvodný. Oběma politikům podle něj šlo především o vlastní mocenské zájmy, přitom vše zahalili do „bombastického hávu zkvalitnění demokracie a „odvážného kroku“ k lepším zítřkům. „Ihned po zveřejnění smlouvy mezi ČSSD a ODS přišli někteří její vykladači, zjevně fascinováni velmocenskou souhrou Miloše Zemana a Václava Klause, se vskutku bombastickou obhajobou: je to odvážný krok ke zkvalitnění demokracie, velké strany předvedly umění dohodnout se v zájmu stability státu. Po přečtení memoranda zemanovsko-klausovské jednoty se však vtírá i mnohem prozaičtější výklad. Za pomoci patetických slov a notné dávky demagogie se autoři snaží zastříti prostý fakt, že se předsedové dvou nejsilnějších stran spojili v zájmu svého dlouhodobého přežití na vrcholcích politické pyramidy. Ten první si opevnil pozici v čele strany, když mocensky vyhladovělým krkům z ČSSD poskytl bohatou paletu vládních postů, o něž se nemusí s nikým dělit. A druhý zajistil pro sebe i ODS privilegované postavení v parlamentu a dalších orgánech, aniž by byla strana nucena zpovídat se ze svých selhání a vydat konečný počet z nečistých stranických účtů.“¹³⁸

V kritice a projekci mýtu podvodníků i „darebáků“ text pokračuje dále. Autoři Opoziční smlouvy, tedy Zeman s Klausem, se podle Lechstiny působili vyloženě „komunicky“, když se snažili „úporně přesvědčit veřejnost, že kromě uzavření dohody, podle níž pravicová ODS dobrovolně a bez jakýchkoliv podmínek pouští k moci kompaktní socialistický kabinet, obě

¹³⁸ LECHSTINA, Jiří. Klaus a Zeman: mocenské osamění ve dvou?, *MF Dnes*, 11. 7. 1998, s. 12.

partaje spolu už dál nemají nic společného. Takovýmto alibismem však zejména Václav Klaus připomíná stavitele, jenž předává k užívání dům bez alespoň minimální kolaudace. A bohorovně přitom tvrdí: Pokud vám náhodou za dva roky spadne střecha na hlavu, tak to už není můj problém.“ Sledujeme tedy, že hlavním podvodníkem je podle komentáře právě Klaus.

Klaus je v článku jasně demytizován, a naopak až demonizován: „Benevolence ODS je o to hrůzostrašnější, že s vládou sociálních demokratů nemáme sebemenší zkušenosti. A sám Václav Klaus ve svém mobilizačním období dramaticky prohlašoval, že při čtení programu ČSSD fyzicky a psychicky trpí. Jasno máme v jediném: strany se zatím dokázaly shodnout pouze na rozdělení mocenských funkcí. Což lze těžko označit za nějaké sofistikované vylepšování demokracie.“

Komentář pak končí připomenutím, že oba předsedové dvou nejsilnějších stran zradili a podvedli své voliče. „Václav Klaus a Miloš Zeman září blahem, jaké to vymysleli perpetuum mobile na stabilitu, jež prý může fungovat "nekonečně". Věřme, že až takto šťastné věčné časy nám nehrozí. Vždyť pod smlouvu se skví podpisy dvou předsedů, kteří právě kvůli tomuto komplotu popřeli všechny své zásadní závazky vůči voličské klientele. A jistě ani pro jednoho z nich nebude problém, až mu to přijde výhodné, prohlásit dnes oslavovanou dohodu za cár papíru. Navíc slastné mocenské osamění ve dvou může fungovat jen tak dlouho, dokud ODS a ČSSD budou dostávat ve volbách tolik hlasů, aby jim to dohromady dalo nadpoloviční parlamentní většinu. A to již zaplat'pánbůh mají v rukou především poučení voliči, a nikoliv sebevypráskanější lídři.“

Podle Jana Macháčka a Petra Holuba si pak „sociální demokracie a ODS si zajistily monopol na vládu“. Ostatně, autoři mýtus podvodníků dokonce i jasně pojmenovávají. „Zeman s Klausem se ale zachovali stejně i ke svým voličům, a to lze přes všechny jejich současné výmluvy hodnotit pouze jako promyšlený podvod. Obě strany, které před volbami zúžily svůj program na nesmiřitelné vzájemné výpady, se tak spojily do nečitelné kryptokoalice, jejíž součinnost stvrzuje a definuje ‚opoziční smlouva‘. Cílem této smlouvy je kromě rozdělení křesel i změna ústavy, která by oběma partnerům měla nadlouho zajistit monopol v politice. Absurdní? Jistě, ale také typicky české.“

Vyčíst v komentáři lze i mýtus soupeření mezi staronovou „elitou“ – tedy mezi strůjci opoziční smlouvy a prezidentem Havlem. „Zemanovi a Klausovi se musí nechat, že dokázali chytře vyšachovat své protivníky. Nebyl to velký výkon v případě nešikovného Jana Rumla, dokázali ale zasadit tvrdý úder i Josefu Luxovi, a hlavně – pokořit Václava Havla, který schválením ‚velké opozice‘ přijde o veškerý politický vliv.“¹³⁹

Obecně se mýtus Havla jako pokořeného hrdiny objevoval v létě 1998, tedy v závěru celého námi analyzovaného období, poměrně často. Z jeho tehdejšího mediálního obrazu můžeme vyčíst, že opoziční smlouva ušetřila prezidentovi jakožto garantovi jistých principů a rovněž jakožto politické elitě silnou ránu. Opět situace vzbudila také celou řadu zahraničních reakcí. Podle britského listu *The Guardian* Havel musel „spolknout hořkou porážku, když přistoupil na utvoření Zemanovy vlády“. Opoziční smlouva podle deníku připomíná spiknutí proti prezidentovi a v jejím důsledku zřejmě padnou všechny sliby ČSSD o tvrdém potírání korupce. List *The Times* pak šel ještě dál a smlouvu nazval jako „amnestii pro ODS.“¹⁴⁰

Domácí komentátoři pak psali, že se prezident „Stal opozicí všech opozic“¹⁴¹ nebo že „Havlova noční můra o vládě politických stran se vyplnila“ a že „všeobecné očekávání klíčové role prezidenta v povolebním období je minulostí. Vliv Hradu už je a nadále bude v porovnání s minulostí minimální.“¹⁴² Havel se objevoval v roli poraženého a zklamaného, mnohdy až soucit budícího státníka. „Den před svou operací vyvolal prezident Václav Havel nečekaně pozdvižení na politické scéně. Zjevně zklamaný prezident v sobotních Rozhovorech v Lánech prohlásil, že ostře nesouhlasí se smlouvou o stabilním politickém prostředí, kterou spolu uzavřely ČSSD a ODS.“¹⁴³

Zakončeme pak celou analýzu komentářem Václava Žáka s titulkem „Václav Havel – čas odejít?“ Podle Žáka s vztah mezi prezidentem a některými politickými stranami v poslední době až příliš vyhrotil. Dokonce v sobě podle něj nese „zárodky otevřené ústavní krize.“

¹³⁹ MACHÁČEK, Jan a HOLUB, Petr. Země dvou Mečiarů, *Respekt*, 13.7. 1998, s. 2.

¹⁴⁰ *La Libre Belgique*: Ruml zmařil nejlepší řešení, *Právo*, 11. 7. 1998, s. 7.

¹⁴¹ HEKRDLA, Martin. Zaslíbená země anomálií. *Právo*, 29. 7. 1998, s. 6.

¹⁴² WOLF, Karel. Havlova noční můra o vládě politických stran se vyplnila, *MF Dnes*, 11. 7. 1998, s. 13.

¹⁴³ *Právo*, 27. 7. 1998, s. 1. Zklamaný Havel ostře odsoudil smlouvu mezi soc. dem. a ODS

Havla projektuje do mýtu podvodníka vlastních hodnot. „Zdá se, že prezident se vrátil k pojetí ‚autentické politiky‘, s nímž svůj úřad začínal. Co to znamená? Prezident ‚káže pravdu‘ podle svého nejlepšího vědomí a svědomí – ovšem bez korekce, bez snahy porozumět ‚pravdě‘ těch druhých.“¹⁴⁴

Žák tak vypráví mýtus prezidenta, který byl kdysi věrný čestným a morálním ideálům, leč postupem času se politickým bojem svým vlastním hodnotám zpronevěřil. Pro demonstraci svého příběhu Žák dokonce použil kapitálek. „Ve svém rozhovoru pro televizi Prima Václav Havel uvedl, že ‚kdyby ho ústava nutila dělat něco, co on podle svého vnitřního přesvědčení považuje za neústavní‘, musel by rezignovat. Ano, čtete správně: prezident tvrdí, že ho ÚSTAVA může nutit dělat něco NEÚSTAVNÍHO. Jak je možné, že pro prezidenta je jeho představa o ústavě důležitější než zákon, který odhlasuje Parlament? To právě souvisí s jeho pojetím ‚autenticity‘. Prezident nechápe svůj slib jako závazek sloužit ústavě, naopak, ústava musí odpovídat jeho svědomí.“

Závěr komentáře pak uzavírá i mediální obraz proměny elit celého sledovaného období. Vidíme, že disidentský přístup k politice je pasé a v médiích se poprvé objevuje jasně řečeno, že pro jejího hlavního a možná už i posledního vyznavače nastává čas odejít. „Prezident svým návratem k falešně pochopené politice ‚osobního ručení‘ ukazuje, že mu jsou principy demokratické politiky vzdálené. Princip osobního ručení politiky byl nezbytnou výbavou disidenta pro zápas s represivní státní mocí, a Václav Havel si svým mravním postojem získal trvalé místo v dějinách. Tentýž princip, přenesený do demokratické společnosti, však vede k těžkým politickým chybám a k tomu, že Václav Havel svou prestiž proměňuje na drobné. Nejen to: destabilizuje stát, jemuž slíbil sloužit. Nemůže-li se prezident smířit se státem, který reprezentuje, měl by zvážít, nemá-li odstoupit.“

2.3 Shrnutí analýzy

Závěrem ještě porovnejme první a druhé analyzované období, tedy listopad 1989 až leden 1993 a listopad 1997 až červenec 1998. Nejprve se zaměříme na celková čísla a zodpovězme také první sadu výzkumných otázek: Jak velký prostor věnovala tři vybraná média v daných obdobích osobnosti Václava Havla a jak velký prostor věnovala osobnosti Václava Klause?

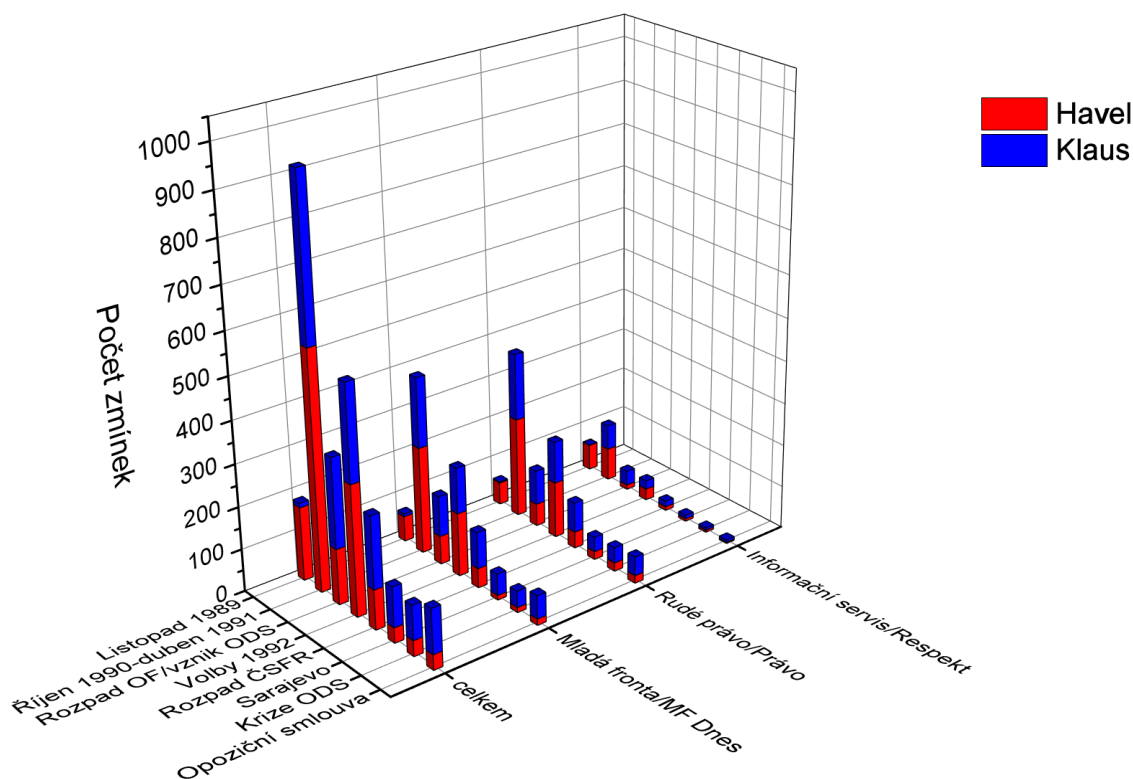
¹⁴⁴ Václav Žák, Právo, 31. 7. 1998, s 6. Václav Havel – čas odejít?

Jak se lišila míra mediálního zastoupení těchto dvou osobností v běžné denní agendě v obou sledovaných obdobích?

Pokud sečteme veškeré zmínky o Havlovi u všech sledovaných témat v prvním období, věnovali se mu novináři celkem v 1 119 textech, kdežto Klausovi celkem ve 793 textech. Z těchto dat lze usuzovat, že hlavnímu zástupci politické elity dané doby, tedy Havlovi, žurnalisté věnovali více prostoru než tomu zástupci, jehož politický vliv se teprve tvořil a zkrátka nebyl tak silný. Havel a Klaus sice nebyli jedinými zástupci politické elity, byli ale během celého zkoumaného období jejími hlavními reprezentanty. Jestliže tedy v nastolené mediální agendě převažoval Havel nad Klausem, převažovalo rovněž disidentské pojetí politiky nad tím technokratickým.

V druhém období se pak mediální zastoupení elit obrátilo. Klause zmiňovalo celkem 4 390 článků, Havla pak 3 156. Opět můžeme konstatovat, že se proměna elit projevovala i v mediálních obsazích, o novém reprezentantovi politické elity, tedy o Klausovi, novináři psali častěji než o Havlovi, tedy o představiteli elity, jejíž vliv upadal. Tentokrát tak v nastolené agendě převládal Klaus a jeho pragmatické pojetí politiky. Už jen z těchto dat tak vidíme, že se elita proměnila. Pokud porovnáme první a druhé sledované období, kontrast je zřetelný. Morálního Havla v čele mocenské elity, alespoň v nastolené agendě sledovaných médií, nahradil technokratický Klaus.

Nutno ovšem připomenout, že z prvního období práce nepočítá s celkovými daty, pouze sčítá zmínky z jednotlivých vybraných událostí, přesto se autorka práce domnívá, že i tak data k demonstraci proměny elit i demytizace disentu v mediálních sděleních postačují.

Obrázek 19: Celkové shrnutí.

Zdroj: zpracováno autorkou.

Proměna elit je patrná i při srovnání výsledků jednotlivých období, jak vidíme i na grafu. V listopadu 1989 nastolené agendě zcela jasně vévodil Havel. Poté se Havlův náskok a spolu s ním i jistá aura hlavního politického hrdiny pomalu snižoval. Nejvýrazněji to můžeme sledovat u rozpadu Československa, kde již Klaus v počtu mediálních zmínek zřetelně vedl. Situace se pak zcela otočila spolu s druhým zkoumaným obdobím. Ve všech třech sledovaných tématech i v celém období novináři věnovali více pozornosti Klausovi.

Mediální obraz Havla i Klause se měnil také z kvalitativních hledisek. Prozkoumat tuto proměnu byl také jeden z cílů práce. Další výzkumné otázky proto zněly: Jak se proměňoval mytologický narativ ve zprávách o Václavu Havlovi a Václavu Klausovi? Který z nich symbolizoval hrdinu v raných 90. letech a který na jejich konci? Byl ještě vůbec ve zklamané společnosti konce devadesátých let narativ hrdiny přítomen?

V listopadu 1989 byl jako hrdina zobrazován jen Havel. Média i veřejnost si ho s revolucí personifikovala. Především ke konci roku 1989 byl zobrazován vyloženě pozitivně. V analyzovaných textech převažovalo vyobrazení Havla jako jakéhosi supermana, který díky své morálnosti a víře v pravdu zaštití cestu ke svobodě a demokracii. Jeho morální postoje a zásady se velice silně promítaly také do jeho mediálního obrazu.

Za vše hovoří výše rozebíraný komentář z Rudého práva, který končí konstatováním, že novému prezidentovi celý národ věří, vkládá do něj své naděje i vidiny lepších zítřků. Mezi definicí hrdinství a závěrem tohoto textu bychom pak snad mohli udělat i rovnítko: „Na Pražském hradě je politik, který nad jiné rozumí myšlenku slavného francouzského osvícence Voltaira – nesouhlasím s vaším názorem, ale budu se bít do poslední kapky krve za to, abyste to mohl říkat.“¹⁴⁵

Naopak Klausův mediální obraz v listopadu a prosinci 1989 lze shrnout jako zcela nevýrazný, zcela bez zabarvení a mytologických příběhů. Novináři se o něm vyjadřovali neutrálně. To se záhy změnilo.

Hrdinský a vítězný mýtus, který média kolem Havla během revolučních měsíců vytvořila, se posléze jistým způsobem podařilo vytvořit i Klausovi. Jeho hrdinským aktem však nebyly neoblomné morální hodnoty vedoucí ke svobodě totalitou zajatého státu, leč k ekonomické reformě a transformaci. Použití spojení „Klausovi se podařilo“ je opravdu na místě, jelikož právě on sám udělal z reformy svou agendu a on sám se ze sebe také snažil vytvořit hrdinu nových pravicových a blahobytných zítřků. Kromě hrdinské aury se Klausovi podařilo také vytvořit vlastní stranu.

Mediální obraz rozpadu OF a vzniku ODS média rámcovalely mýtem soubroje. Hrdinové hospodářských změn v něm porazili listopadové hrdiny morálky a cti. Právě rozpad OF tak vytvořil v Havlově hrdinském mýtu první výrazný šrám. Jak jsme již popisovali, v médiích zaznívala třeba přirovnání jako „hořký pohřeb Havlových dětí“. Nicméně, přestože disent a jeho hodnoty již po rozpadu fóra nehrály takovou roli a Havel jistým způsobem prohrál, v médiích byl stále zobrazován vesměs jako hrdina. Někdy sice chyboval, ve zpravodajských i publicistických příbězích však zůstával lidský, obdivuhodný a morální. Spolu se vznikem

¹⁴⁵ Jelínek, Milan. K volbě, *Rudé právo*, roč. 70, č. 307, 30. 12. 1989, s. 1.

ODS se tak mediální obraz Havla a Klause v něčem setkal, oba byli vykreslováni poměrně pozitivně, oba místy hrdinsky.

V jakousi pomyslnou bitvu mezi elitami i jejich reprezentanty pak mýtus vygradoval spolu s volbami v létě 1992. V ní se utkal padající hrdina s „novým padouchem“, který vládnul zcela odlišnou formou moci. Jak popisovala média: „Éra intelektuální politiky končí, aby předala žezlo pragmatismu, věčnosti, snad i politickému lavírování a výměnným politickým obchodům.“¹⁴⁶ Nová Klausova strana a její následný volební úspěch tuto výměnu potvrdily. Pravicově smýšlející elita nahradila tu disidentskou. Havlův mediální obraz proto v létě 1992 rámcoval mýtus poraženého hrdiny. Mediální zmínky o jeho osobě se nesly v daleko více negativním duchu než v předešlých měsících. Negativní zabarvení se však začalo v médiích hojně objevovat také spolu s Klausovým jménem. Novináři mu vytýkali příliš velké ego a také se stal viníkem rozpadu federace, kterou si kromě něho a Mečiara vlastně původně nikdo nepřál. S koncem Československa vygradoval také souboj mezi elitami.

Pokud tedy budeme celé toto sledované období, tedy listopad 1989 až leden 1993, vyprávět skrze mýtus jakéhosi prvního klání v pomyslném mediálním ringu, na straně poražených skončil prezident Havel, na straně vítězů naopak premiér Klaus – ovšem poněkud podvodně vyznívající vítězné straně. Mediální obraz Havla, potažmo celého disentu byl téměř demytizován. Nastalou proměnu elit i jejich vnímání v české společnosti dříve již v práci zmiňovaný text Rudého práva: „Český národ by už měl konečně přestat věřit na zázračné osobnosti či spasitele a spoléhat se spíše na výsledky vlastní práce a na vlastní střízlivý úsudek.“¹⁴⁷

Mediální obraz prvního analyzovaného období tedy charakterizovala nejprve totální přeměna režimu i společnost a posléze tak první výrazná politická krize. Došlo tak, jak jsme již konstatovali, ke dvojí proměně elit. Pokud bychom měli výše analyzovaný vývoj zcela zjednodušit, tak komunistické kádry nejprve nahradili disidenti a ty pak vystřídala pragmatická pravice. Ve druhém zkoumaném období poté došlo k další proměně politické elity, v médiích už ale tato změna nebyla zobrazována jako proces týkající se ústředních

¹⁴⁶ PERKNEROVÁ, Kateřina. Jak po volbách?, *Rudé právo*, 8. 6. 1992, s. 3.

¹⁴⁷ František Cinger, *Rudé právo*, Český národ by měl přestat věřit na spasitele, 17. 12. 1992, s. 1.

postav, ale spíše změna v chápání elit jako celku. Politika jako celek se demytizovala a média referovala o obecném zklamání veřejnosti.

První krokem k této demytizaci bylo „Sarajevo“. Klausův mediální obraz ke konci roku 1992 rámcovoval příběh pádu politického profesionála a padlého hrdiny – jako kdyby s Havlem vyměnili role. Posléze Klausova vláda padla a spolu s ní skončila i jistá éra polistopadové politiky, éra naděje a víry ve věci veřejné. V očích médií i veřejnosti nesla za tento krach odpovědnost hlavní tvář i aktér transformace, tedy Klaus. O něco méně pak vina padla na Havla a další představitele polistopadové elity. To vidíme i na výsledcích analýzy zabarvení mediálních obsahů. Téměř třetina textů týkajících se tématu krize ODS, která po sarajevském atentátu následovala, vyobrazovala Klause v negativních konotacích. Obecně klesala i Klausova popularita. Klausův mediální obraz v období krize ODS poměrně vystihuje mýtus podvodníka, myšleno tentokrát ve významu záporné postavy, která si neumí přiznat prohru a svou urputností a ješitostí jen škodí. Také Havlova pozice prošla proměnou, už nebyl většinou v médiích vykreslován jako hrdina, zároveň však nebyl popisován ani vyloženě negativně.

To se u obou změnilo spolu s podpisem Opoziční smlouvy. Z Klause se v očích žurnalistů stal mytologický podvodník v pravém slova smyslu. Celkově však byli oba politikové poprvé v médiích vnímáni poměrně negativně. Více než třetina všech zmínek k tématu Opoziční smlouvy měla u Klause i Havla negativní zabarvení. Pokud jsme se tedy ptali, zda byl ještě vůbec ve zklamané společnosti konce devadesátých let narativ hrdiny přítomen, musíme nyní konstatovat, že se vznikem Opoziční smlouvy a jmenováním vlády Miloše Zemana hrdinský mediální obraz celé polistopadové elity definitivně demytizoval.

Závěr

Celá práce si kladla za cíl zmapovat mediální obraz proměny elit po roce 1989, především pak demytizaci elit disidentských a jejich náhradu novou politickou reprezentací. Na každém z vymezených a výše podrobně zanalyzovaných období se mediální obraz této proměny jasně ukázal. Třetí a pro tuto práci zcela zásadní část výzkumných otázek se proto také tázala: Jak se proměnil mediální obraz elit po roce 1989? Je na analyzovaných mediálních výstupech patrné, že se jakýsi morální étos disentu vytrácel a byl nahrazován „novým technokratickým“ uvažováním o světě?

V analýze se nám podařilo tyto otázky zodpovědět, ze zkoumaných textů lze jasně vyčíst, jak se během devadesátých let elita měnila. Nejprve jsme skrze dobové mediální výstupy byli svědky výhry právě onoho morálního étosu a jeho hrdinské mytizace na konci roku 1989. Obě se promítlo do jedné osoby – Václava Havla. Právě on se stal revolučním hrdinou a takový byl i jeho mediální obraz. Postupně však vzletnou a idealistickou politiku nahrazoval nový a dravý styl. Zosobňoval ho Václav Klaus. I jeho mediální obraz se stal na chvíli hrdinským, leč nikdy ne natolik jako ten Havlův.

Klaus byl vnímán jako hrdina hospodářských změn a ekonomické reformy, přitom se ale on sám později stal aktérem aféry s financemi. Do jeho mediálního obrazu se tak dostal také mýtus podvodníka nebo také jakéhosi „darebáka“. Tento typ mýtu se v mediálních výstupech v souvislosti s Klausem začal častěji objevovat již s rozpadem federace, a navíc pak ještě zesílil ke konci sledovaného období spolu s Opoziční smlouvou. V očích médií i veřejnosti však v průběhu devadesátých let chyboval i Havel, i on byl čím dál tím více zobrazován skrze mýtus podvodníka, spíše ale ve významu padlého hrdiny, který se zpronevěřil vlastním hodnotám i očekávání společnosti.

Koncem devadesátých let tak již nebyl hrdinou ani morální disident, ani dravý technokrat. Jisté hrdinské nuance, obzvláště u Havla, sice v médiích zůstaly, obecně však mediální obraz Havla i Klause lemovala prohra, zklamání a zpronevěření se původním představám společnosti. Na novinových stránkách, stejně jako ve společnosti i politické elitě, nejprve pravdu a lásku nahradila neviditelná morálka trhu, ani té však mytologický rámeček vítězství

nebo hrdinství příliš dlouho nevydržel a ideály obou elitních skupin vystřídalo zklamání z každodenní demokratické reality, korupce, stagnace i následné degradace politiky.

Analýza dobových mediálních sdělení tak potvrdila stanovenou hypotézu. Nejprve, tedy od listopadu 1989 až do ledna 1993 byl v médiích pozitivně a hrdinsky zobrazován spíše Václav Havel, poté ho v tomto zobrazení nahradil Václav Klaus. Nakonec však mýtus hrdiny ze zpravodajství i publicistiky postupně vymizel, stejně jako listopadová euforie z veřejnosti. Během všech zkoumaných mezníků české politické historie se tak demytizovaly obě skupiny polistopadové politické elity.

Velká část práce se zakládá na mediálních sděleních, zakončíme ji proto jedním z nich. 31. ledna 1998, tedy přesně na konci námi analyzovaného období, napsal Mandler v komentáři pro Mladou frontu následující: „Václav Klaus přestal existovat jako politický vůdce, Václav Havel jako hlava státu symbolizuje polistopadové změny už jen formálně. Současný stav společenské a politické krize neseme těžce. Všichni. Epocha polistopadové euforie skončila a je třeba začít znovu. Začít klidně, bez neurózy revidovat to, co se stalo v celé této době tržně demokratické euforie, tedy už od listopadu 1989. Teprve pak bude mít naše postkomunistická společnost před sebou nebyvalé možnosti transformace ve společnost občanskou. Tentokrát se však místo pravdy a lásky i místo neviditelné ruky bude muset spolehnout sama na sebe.“¹⁴⁸

¹⁴⁸ MANDLER, Emanuel. Je konec utopické euforie, začneme znovu, *MF Dnes*, 31. 1. 1998, s. 12.

Summary

This diploma thesis focused on media portrayal of the transformation of elites after 1989, especially on the demystification of dissident elites and their replacement by a new political representation. In each of the defined and analyzed periods the media portrayal clearly shows, how the elite had been gradually changing. Through then media appearances, we can witness the victory of moral ethos and its heroic mythology at the end of 1989. Both were presented by one person – first Czechoslovak president Václav Havel. He became revolutionary hero and so was his media image. However, idealistic politics were then replaced by a new and predatory style, personified by Václav Klaus. Even though his media portrayal was heroic for a while, it was never as much heroic as Havel's.

Gradually, even Klaus's media portrayal had been demystified. By the end of the 1990s, neither a moral dissident nor a predatory technocrat was a hero. Certain heroic nuances, especially with Havel, remained in the media, but in general the media portrayal of Havel and also of Klaus had been lined with defeat, disappointment and embezzlement with the original ideas of society. On newspaper pages, as in society and the political elite, truth and love were replaced by invisible market morality. Nevertheless, even the mythological framework of victory or heroism had not lasted long, and the ideals of both elite groups were replaced by disappointment from everyday democratic reality, corruption, stagnation and subsequent degradation of policy. The research of contemporary media messages confirmed the established hypothesis. First, from November 1989 to January 1993, Václav Havel was portrayed positively and heroically in the media, then Václav Klaus replaced him. Although, in the end the hero's myth from news gradually disappeared, as did the euphoria from the public. Both groups of the post-November political elite were demystified.

Použitá literatura

BALÍK, Stanislav a kol. *Občanská demokratická strana a česká politika: ODS v českém politickém systému v letech 1991-2006*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. 327 s. ISBN 80-7325-079-9.

BARTHES, Roland a Josef FULKA. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004. s. [1a]. ISBN 80-86569-73-X.

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 439 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

BERKOWITZ, D. *Social meanings of news: a Text-reader*. Sage, 1997.

BERTRAND, I., & HUGHES, P. *Media research methods: audiences, institutions, texts*. New York, Palgrave Macmillan, 2005.

BUREŠ, Jan et al. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 526 s. ISBN 978-80-247-4283-0.

BUREŠ, Jan. *Občanské fórum*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 303 s. ISBN 978-80-86855-28-8.

BURTON, Graeme a JIRÁK, Jan. *Úvod do studia médií*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2001. 391 s. Studium. ISBN 80-85947-67-6

ECO, Umberto. *Skeptikové a těšitelé*. Vyd. 1. [i.e. vyd. 2., V Argu 1.]. Praha: Argo, 2006. 367 s. ISBN 80-7203-706-4.

ECO, Umberto. *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 2004. s. 72. ISBN 80-246-0740-9.

CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 223 s. ISBN 80-86898-50-4

CAMPBELL, Joseph a Hana ANTONÍNOVÁ. *Tisíc tváří hrdiny: archetyp hrdiny v proměnách věků*. Praha: Portál, 2000. s. 332. ISBN 80-7178-354-4.

COHEN, B. C. *Press and Foreign Policy*. Princeton University Press, 1963.

ČERMÁK, Miloš. *Souběžný portrét: Václav Klaus, Miloš Zeman*. Praha: První Nakladatelství Knižcentrum, 1998. 95 s., [16] s. obr. příl. Talleyrand; 1. sv. ISBN 80-86054-69-1.

ČUŘÍK, Jaroslav a Rudolf BURGR. *Nové trendy v médiích*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2012, 239 s. ISBN 978-802-1058-392.

DEARING, James W. a ROGERS, Everett M. *Agenda-Setting*. Thousand Oaks, California: SAGE, 1996, s. 18. ISBN 0-7619-0563-4.

DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Sémiotika v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 159 s. ISBN 80-7178-566-0.

FISKE, John. *Introduction to Communication Studies*. 2. Ed. London: Routledge, 1990. 16, 203 s. *Studies in Culture and Communication*.

GARTON ASH, Timothy. *Rok zázraků: svědectví o revoluci roku 1989 ve Varšavě, Budapešti, Berlíně a Praze*. Překlad Miroslav Drozd. Vyd. 2., rev. a dopl. Praha: Paseka, 2009. 134 s. ISBN 978-80-7432-009-5.

GÁL, Fedor. *Z prvej ruky*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1991. 174 s., [32] s. obr. příl. ISBN 80-7115-017-7.

GÁL, Fedor. *Několik dnů*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 178 s. Paměť; sv. 52. ISBN 978-80-200-2091-8.

GJURIČOVÁ, Adéla et al. *Rozdělení minulosti: vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011. 415 s. Edice Knihovny Václava Havla; sv. 4. ISBN 978-80-87490-03-7.

HALADA, Jan a RYVOLA, Mirko. *Něžná revoluce v pražských ulicích*. Praha: Lidové nakladatelství, 1990. 62 s. ISBN 80-7022-066-X

HAVEL, Václav a PREČAN, Vilém, ed. *Do různých stran: eseje a články z let 1983-1989*. 2. vyd., 1. vyd. v ČSFR. Praha: Lidové noviny, 1990. 527 s. Knihovna Lidových novin; sv. 1. ISBN 80-7106-000-3.

HAVEL, Václav. *Letní přemítání*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1991. 118 s. Pocket program. Řada C. ISBN 80-207-0330-6.

HAVEL, Václav a Karel HVÍŽDALA. *Prosím stručně: rozhovor s Karlem Hvižďalou, poznámky, dokumenty*. Praha: Gallery, 2006. ISBN 80-869-9000-1.

HVÍŽDALA, Karel. *Mardata: vzpoury v žurnalistice: dějiny rozhovoru a další texty o médiích 2006-2011*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 263 s. ISBN 978-80-7367-851-7.

HORÁČEK, Michal. *Jak pukaly ledy*. Vydání 1. Praha: Ex libris, 1990. 224 s. ISBN 80-900090-0-X.

CHMEL, Ladislav. *Všechno co chcete vědět o Václavu Klausovi a bojíte se zeptat-*. Vyd. 1. Praha: Formát, 2000. 190 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 80-86155-79-X.

JIČÍNSKÝ, Zdeněk a ŠKALOUDEK, Jiří in ŠAFAŘÍKOVÁ, Vlasta a kol. *Transformace české společnosti: 1989-1995*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1996. 299 s. Studijní texty; sv. 1. ISBN 80-85765-57-8.

JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-287-4.

JIRÁK, Jan a Blanka ŘÍCHOVÁ. *Politická komunikace a média*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000, s. 6-8. ISBN 80-246-0182-6.

JODL, Miroslav. *Teorie elity a problém elity: příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie*. Vyd. 2., V nakl. Victoria Publishing 1. Praha: Victoria Publishing, 1994. 156 s. ISBN 80-85605-94-5.

JUST, Petr et al. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 526 s. ISBN 978-80-247-4283-0.

KEANE, John. *Václav Havel: politická tragédie v šesti dějstvích*. Překlad Jiří Vaněk. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1999. 428 s. ISBN 80-7207-308-7.

KOPEČEK, Lubomír. *Éra nevinnosti: česká politika 1989-1997*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2010. 377 s. ISBN 978-80-87029-98-5.

KOPEČEK, Lubomír. *Deformace demokracie?: opoziční smlouva a česká politika v letech 1998-2002*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2015. 336 s. ISBN 978-80-7485-031-8.

KOPEČEK, Lubomír. *Fenomén Václav Klaus: politická biografie*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2012. 315 s. ISBN 978-80-87474-75-4.

KRÁKORA, Pavel a kol. *Obnova demokracie v Československu po roce 1989*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2010. 394 s. Erudica; sv. 14. ISBN 978-80-7425-030-9.

KRÁKORA, Pavel a kol. *Svobodné volby v Československu 1990 - Referendum o dalším směřování státu a společnosti*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2010. 329 s. Erudica; sv. 16. ISBN 978-80-7425-090-3.

KRÁKORA, Pavel a KOPEČEK, Pavel. *Dějiny Československa 1918-1992*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2010. 54 s. ISBN 978-80-7425-080-4.

KUNC, Jiří. *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 262 s. Studie; sv. 20. ISBN 80-85850-79-6.

LAKOFF, George, Mark JOHNSON a Mirek ČEJKA. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002. s. [1a]. ISBN 80-7294-071-6.

LULE, Jack. *Daily News, Eternal Stories : The Mythological Role of Journalism*. New York : The Guilford Press, 2001.

LIPPMANN, Walter. *Public opinion*. New York: MacMillan Comp., 1960.

MARCELLI, Miroslav. *Příklad Barthes*. Bratislava: Kalligram, 2001. 317 s. ISBN 80-7149-441-0.

MĚCHÝŘ, Jan. *Velký převrat či snad revoluce sametová?: několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech 1989-1992*. 1. vyd. Praha: Progetto, 1999. 359 s. Československý spisovatel. ISBN 80-86366-00-6.

MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno--: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991. 81 s., [3] s. obr. příl. Knižnice Sociologických aktualit; sv. 2. ISBN 80-901059-0-4.

MCCOMBS, Maxwell E. *Agenda setting: nastolování agendy: masová média a veřejné mínění*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 251 s. ISBN 978-80-7367-591-2.

MCCHESENEY, Robert Waterman. *Problém médií: jak uvažovat o dnešních médiích*. 1. čes. vyd. Všeň: Grimmus, 2009. 140 s. ISBN 978-80-902831-2-1.

MCLUHAN, Marshall. *Jak rozumět médiím: extenze člověka*. Překlad Miloš Calda. 2., rev. vyd., V Mladé frontě 1. Praha: Mladá fronta, 2011. 399 s. Strategie. ISBN 978-80-204-2409-9.

MCNAIR, Brian. *Sociologie žurnalistiky*. Překlad Hana Antonínová. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 182 s. Sociální vědy. ISBN 80-7178-840-6.

MCGUIRE, William, HULL, R. F. C. *Rozhovory s C. G. Jungem*. Praha: Portál, 2015.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999. 639 s. ISBN 978-80-7367-574-5.

NOELLE-NEUMANN, Elisabeth. *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. Chicago: Univ. of Chicago Pr., 1984. 11, 200 s. ISBN 0-226-58932-3.

OBČANSKÁ DEMOKRATICKÁ STRANA, SOKOL, Petr a KLÍČ, Zbyněk. *20 let Občanské demokratické strany: 1991-2011*. Praha: ODS Publishing, 2011. 284 s. ISBN 978-80-254-9937-5.

OSVALDOVÁ, Barbora a kolektiv. *Zpravodajství v médiích*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1899-9.

OTÁHAL, Milan a Zdeněk SLÁDEK. *Deset pražských dnů: 17.--27. listopad 1989: dokumentace*. Praha: Academia, 1990, ISBN 80-200-0340-1.

- PEČINKA, Bohumil. *Cesta na Hrad*. Vyd. 1. Praha: Formát, 2003. 185 s. ISBN 80-86718-14-X.
- PEHE, Jiří. *Klaus: portrét politika ve dvaceti obrazech*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2010. 287 s. ISBN 978-80-7260-240-7.
- PETRUSEK, Miroslav a kol. *Příležitostný portrét Václava Havla*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013. 375 s. ISBN 978-80-87490-16-7.
- PITHART, Petr. *Devětaosmdesátý: vzpomínky a přemýšlení: krédo*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009. 284 s. Spisy Petra Pitharta; sv. 2. ISBN 978-80-200-1774-1.
- PITHART, Petr. *Petr Pithart nadoraz: --o Havlovi, Klausovi, Mečiarovi a revoluci, která požírá své děti*. [Praha]: Primus, 1992. 111 s. ISBN 80-85625-03-2.
- POTTER, W. James. *Media literacy*. 4th ed. Los Angeles: SAGE Publications, ©2008. xx, 424 s. ISBN 978-1-4129-5875-2.
- PUHVEL, Jaan a Václav PELÍŠEK. *Srovnávací mythologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. s. [1a]. ISBN 80-7106-177-8. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:01c48950-0372-11e4-89c6-005056827e51>
- REIFOVÁ, Irena a kol. *Slovník mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.
- RUPNIK, Jacques. *Střední Evropa je jako pták s očima vzadu: o české minulosti a přítomnosti*. Vydání první. Praha: Novela bohemia, 2018. 427 stran, 16 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-87683-90-3.
- RŮŽIČKA, Vlastimil. *Politika a média v konzumní společnosti*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011. 181 s. ISBN 978-80-247-3667-9.
- RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*. 1. vyd. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002. 457 s. ISBN 80-88880-02-5.
- SAUSSURE, Ferdinand de, Tullio DE MAURO a František ČERMÁK. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 2007. s. [1a]. ISBN 978-80-200-1568-6.
- SOKOL, Jan a kol. *Příležitostný portrét Václava Havla*. Vyd. 1. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013. 375 s. ISBN 978-80-87490-16-7.
- SHOEMAKER, Pamela J. a Stephen D. REESE. *Mediating the Message in the 21st Century: A Media Sociology Perspective*. Third edition. New York: Routledge/Taylor, 2014, xix, 287 p. ISBN 978-020-3930-434.

SCHULZ, Winfried et al. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Překlad Barbara Köpplová. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 149 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze; 2. ISBN 80-246-0827-8.

SIEBERT, F. S., SCHRAMM, W., PETERSON, T.: *Four Theories of the Press*. University of Illinois Press, 1956.

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize: (od listopadu 1989 do června 1990)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2003. 507 s., [12] s. obr. příl. Obzor; sv. 50. ISBN 80-7260-099-0.

SUK, Jiří. *Politika jako absurdní drama: Václav Havel v letech 1975-1989*. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2013. 447 s. ISBN 978-80-7432-302-7.

SUK, Jiří. *Občanské fórum: listopad–prosinec 1989*. Brno: Doplněk, 1998. 328 s. ISBN 80-85270-78-1.

SUK, Jiří, CUHRA, Jaroslav, KOUDELKA, František. *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999. 143 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, sv. 33. ISBN 80-85270-88-9.

STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad*. Překlad Zdeněk Masopust. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000. 371 s. ISBN 80-200-0752-0.

ŠUBRT, Jiří a kol. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění: teorie a výzkum*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 241 s. ISBN 80-7184-522-1.

TABERY, Erik. *Vládneme, neruší: opoziční smlouva a její dědictví*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2006, 300 s. ISBN 80-7185-446-8.

THOMPSON, John B. *Média a modernita: sociální teorie médií*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2004. 219 s. Mediální studia. ISBN 80-246-0652-6.

TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 191 s. ISBN 80-7367-096-8.

TRAMPOTA, Tomáš a VOJTĚCHOVSKÁ, Martina. *Metody výzkumu médií*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 293 s. ISBN 978-80-7367-683-4.

VODIČKA, Karel a CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 351 s. ISBN 80-7178-718-3.

WEBER, Max. *Politika jako povolání*. Překlad Jan Mertl. Praha: Orbis, 1929. 90 s. Politická knihovna; řada I, kniha XVI.

ŽANTOVSKÝ, Michael. *Havel*. 2. vyd. Praha: Argo, 2015. 564 s., [48] s. obr. příl. ISBN 978-80-257-1396-9.

Odborné články

ARENDR, Hannah. Hannah Arendt: From an Interview. *The New York Review of Books*. 1978.

BLUMLER, Jay G. a GUREVITCH, Michael. 1999. *The Third Age of Political Communication: Influences and Features*. *Political Communication*, vol. 16, no. 3, pp. 209–230.

CYSAŘOVÁ, Jarmila. Čas přelomu. Garáž OF ČST: 21. listopadu – 11. ledna 1990. *Soudobé dějiny*, ROČ. 6, č. 2-3, 1999, s. 297-307.

FIALA, Petr a Pavel PŠEJA. Vývoj organizační struktury českých politických stran po listopadu 1989. K problematice vlivu politicko-kulturních a sociálních faktorů na vytváření formální stranicko-politické organizace. *Politologický časopis*, Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 1998, roč. 1998, č. 4, s. 419-430. ISSN 1211-3247.

FRANKLIN, Bob a Matt CARLSON. *Journalists, sources and credibility: new perspectives* [online]. New York: Routledge, 2011, viii, 203 p. [cit. 2020-04-07]. ISBN 9780203835708. Dostupné z: <http://www.tandfebooks.com/isbn/9780203835708>

Havelka, M. (1998). Nepolitická politika": kontexty a tradice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 34(4), 455-466.

HELPER, Luzia. Media Effects on Politicians: An Individual-Level Political Agenda-Setting Experiment. *The International Journal of Press/Politics* [online]. 2016, **21(2)**, 233–252 [cit. 2020-04-28]. DOI: DOI: 10.1177/1940161215627461.

KONČELÍK, J., TRAMPOTA, T. Narativní struktury v hlavních zpravodajských relacích českých televizí. *Rozvoj české společnosti v Evropské unii*, Matfyzpress, 2004.

KLÍMA, Michal. Skrytá tichá velká koalice. *Politologický časopis*. 1999, 2, 170-182.

LINEK, Lukáš: 2010. Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky. Praha: Sociologické nakladatelství.

MACHONIN, Pavel a Milan TUČEK. *Zrod a další vývoj nových elit v České republice (od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002)*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2002. Sociological papers. ISBN 80-733-0011-7.

PŠEJA, Pavel. Občanské fórum jako katalysátor vývoje stranického systému ČR. *Politologický časopis*, Brno: Masarykova univerzita, 2004, XI, č. 3, s. 316-327. ISSN~1211-3247.

PITCHER S, Frankland T, Jones N. From sick old man to mythical hero: A comparison of the Independent Online's representation of Nelson Mandela in 2010 and 2013. *Communicare*. 2016;35(1):94-107.

SMITH, Robert Rutherford. Mythic Elements in Television News. *Journal of Communication*, 1979. Vol. 29, s. 75-82.

ŠMÍD, Milan. Česká média a jejich role v procesu politické změny roku 1989. 2013.

TABERY, Erik. 1989-1990. *Respekt speciál: Třicet let očima týdeníku Respekt*. Praha, 2019, V(4/2019). ISSN 2336-6001.

RUPNIK, Jacques: Politika vyrovnávání s komunistickou minulostí: Česká zkušenost. In: *Soudobé dějiny*, roč. 9, 2002, č. 1, s. 9–26.

TEJKALOVÁ, A. N., de BEER, A., BERGANZA, R., KALYANGO, Y. Jr., AMADO, A., OZOLINA, O., LÁB, F., AKHTER, R., VIRGINIA, S., MASDUKI, M. In Media We Trust. Journalists and Institutional Trust Perceptions in Post-authoritarian and Post-totalitarian Countries. *Journalism Studies*. Routledge. DOI: 10.1080/1461670X.2017.1279026

THOMPSON, John B. 1999. The Nature and Consequences of Political Scandal. *Comunicació y Sociedad*, núm. 36, pp. 11-46.

VAN DALEN, A. Rethinking journalist– politician relations in the age of populism: How outsider politicians delegitimize mainstream journalists. *Journalism* [online]. 2019, 1-18 [cit. 2020-04-28]. DOI: 10.1177/1464884919887822.

ŽÁČEK, Pavel. Fáma o smrti Martina Šmída a její vyšetřování: rekonstrukce vyšetřovacího spisu Státní bezpečnosti. In: *Securitas imperii* / Praha: Ústav pro studium totalitních režimů Sv. 16/1, (2010), s. 136-192.

Novinové články

BUCHAERT, Viliam a VODIČKA, Milan. Klaus skončil stejně jako jeho velký vzor, *MF Dnes*, 1. 12. 1997, s. 13.

Blýská se po Tatrami, *MF Dnes*, 27. a 29. 10. 1990., s. 1.

Cesta k pravicové straně, *MF Dnes*, 13. 11. 1990, s. 1.

CINGER, František. Český národ by měl přestat věřit na spasitele, *Rudé právo*, 17. 12. 1992, s. 1.

ČTK. Václav Havel, *Rudé právo*, roč. 70, č. 307, 30. 12. 1989, s.1.

ČSSD drží vládu na skřipci, *Právo*, 28.1.1998s. 1.

- DIENTSBIER, Jiří. Ledovec v srdci Evropy, *Lidové noviny*, roč. 2, č. 12.
- DIVIŠ, Vladimír. Jen jedno procento?, *Rudé právo*, 14.12.1990, s. 2.
- DIVIŠ, Vladimír. Proč jsem nevstoupil do Klausovy strany, *Rudé Právo*, 2. 4. 1991, s. 1
- DENGLER, Robert. Klaus a Havel v konfliktním kurzu?, *Rudé právo*, 22. 6. 1992, s. 1.
- Dělící se Češi a Slováci nečistí své zbraně, ale škrábou se na hlavě, míní zahraniční tisk, *MF Dnes*, 4. 1. 1993, s. 4.
- Dny Klausovy vlády jsou sečteny, *Právo*, 29. 11. 1997, s. 1.
- Dvořáka znechutil postup ODS a dal straně sbohem, *MF Dnes*, 15. 7. 1998, s. 3.
- E.B. Spor o Havla, *Rudé právo*, 7. 7. 1992, s. 1.
- Federální Klaus, *MF Dnes*, 29. 10. 1990, s. 2.
- FENDRYCH, Martin. Chvála bláznivosti, *Informační servis*, č. 26, 12. 12. 1989, s. 6.
- FIALA, Michael. Přichází Václav Klauzeman, *MF Dnes*, 21. 7. 1998, s. 11.
- FRANĚK, Jiří. Napnelismus, *Právo*, 13.7.1998, s. 6.
- GABAL, Ivan. OF – konec nebo začátek, *Respekt*, 7. 1. 1991, s. 4.
- HAVEL, Václav. Projev, *MF Dnes*, 10. 12. 1990, s. 2.
- HAVEL, Václav. Projev prezidenta, *MF Dnes*, 3. 6. 1992, s. 6.
- HAVEL, Václav. Chci sloužit všem lidem, *Rudé právo*, 31. 12. 1992, s. 23.
- Havel se ocitl v Klausově a Mečiarově stínu, *Rudé právo*, 16. 6. 1992, s. 13.
- Havel se stává předmětem pokořujících manipulací, *Rudé právo*, 13. 1. 1993, s. 13.
- Havel ztratil lesk, *Rudé právo*, 25. 1. 1993, s. 13.
- Václav Havel: symbol změn a záruka pro zahraničí, *MF Dnes*, 20. 1. 1998, s. 2.
- HAVLÍČEK, Jaroslav Nenechme v tom prezidenta, *Mladá Fronta*, č. 307, 29. 12. 1989, s. 2.
- HEKRDLA, Martin. Zaslíbená země anomálií. *Právo*, 29. 7. 1998, s. 6.

- HERZMANN, Jan. *MF Dnes*, 21. 1. 1998, s. 12. Fenomén Václav Havel v českém veřejném mínění.
- Hradčany na vedlejší koleji, *Rudé právo*, 16. 6. 1992, s. 13.
- JANYŠKA, Petr. Jak dál, OF?“, *Respekt*, 31. 10. 1990, s. 2.
- JANYŠKA, Petr. Rozchod s minulostí, *Respekt*, 7. 11. 1990, s. 6.
- JELÍNEK, Milan. K volbě, *Rudé právo*, roč. 70, č. 307, 30. 12. 1989, s.1.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Rudé právo*, 28. 12. 1992, s. 1 a 9.
- Kdo je Václav Havel, *Informační servis*, č. 29, 15. 12. 1989, s. 1.“
- KLAUS, Václav. *Lidové Noviny*, 14. 4. 1998, s. 1.
- Klaus Havla vyplínil, *Právo*, 22. 1. 1998, s. 7.
- KOMÁREK, Martin. Havel coby zboží, *MF Dnes*, 13. 6. 1992, s. 2.
- KOMÁREK, Martin. I odepsaní lháři říkají sem tam pravdu, *MF Dnes*, 29. 11. 1997, s. 12.
- KUBÍK, Jiří a SLONKOVÁ, Sabina. Vláda se rozpadla, Klaus má odejít, *MF Dnes*, 29. 11. 1997, s. 1.
- Jak svrhávali Klause, *Právo*, 1. 12. 1997, s. 3.
- La Libre Belgique: Ruml zmařil nejlepší řešení, *Právo*, 11. 7. 1998, s. 7.
- LAMPER, Ivan a MLYNÁŘ, Vladimír. Skončila československá státnost, *Respekt*, 20. 7. 1992, s. 4.
- LESCHTINA Jiří, Šatník chce vyvětrat, *MF Dnes*, 12. 12. 1990. s. 2.
- LESCHTINA, Jiří a MAREK, Tomáš. Konec pomníku, *MF Dnes*, 25. 2. 1991. s. 1.
- LESCHTINA, Jiří. Drama teprve začíná, *MF Dnes*, 8. 6. 1992, s. 2.
- LESCHTINA, Jiří a NOVÁČEK, Petr. *MF Dnes*, 7. 1. 1993, s. 6
- LECHSTINA, Jiří. Dobrá věc pro spásu pravice, *MF Dnes*, 27. 2. 1998, s. 12.
- LECHSTINA, Jiří. Klaus a Zeman: mocenské osamění ve dvou?, *MF Dnes*, 11. 7. 1998, s. 12.

- LIPAŤSKÝ, Jan. Několik otázek Václavu Havlovi, *Rudé právo*, roč. 70, č. 284, 2. 12. 1989, s. 4.
- LIPOLD, Jan. Václav Klaus neprodal svou kůži lacino – bojoval a bojuje dál, *MF Dnes*, 1. 12. 1997, s. 3.
- Mladá fronta*, 21. 12. 1989, č. 300, s. 1-2.
- MF Dnes*, 18. 10. 1990, s. 1.
- MANDLER, Emanuel. Je konec utopické euforie, začněme znovu, *MF Dnes*, 31. 1. 1998, s. 12.
- MACHA, Dalibor. Klaus na koni, *Rudé právo*, 19. 11. 1990, s. 1.
- MACHÁČEK, Jan a HOLUB, Petr. Země dvou Mečiarů, *Respekt*, 13.7. 1998, s. 2.
- MITROFANOV, Alexandr. Zeman v čele partajních šéfů, *Právo*, 8. 1. 1998, s. 4.
- MLYNÁŘ, Vladimír. Hra o čas, *Respekt*, 15. 6. 1992, s. 3.
- MLYNÁŘ, Vladimír. Prezidentské tance, *Respekt*, 18. 1. 1993, s. 3.
- NOVÁČEK, Petr. Rizika vítězství, *MF Dnes*, 24. 6. 1992, s. 6.
- Nemusí si na nic hrát, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 296, 16. 12.1989, s. 3.
- Občan Havel, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 295, 15. 12. 1989, s. 5.
- PEČÍŤKA, Bohumil. Fotbalista, nebo rozhodčí, 16. 2. 1998, *Respekt*, s. 3.
- PECHÁČKOVÁ, Marcela. Prezidentův kompromis, *MF Dnes*, 22. 4. 1991, s. 1-2.
- PECHÁČKOVÁ, Marcela. *MF Dnes*, 19. 4. 1991, s. 1-2.
- PECHÁČKOVÁ, Marcela. Pravda vítězí, *MF Dnes*, 6. 4. 1991, s. 1 a 8.
- PERKNEROVÁ, Kateřina. Jak po volbách?, *Rudé právo*, 8. 6. 1992, s. 3.
- PERKNEROVÁ, Kateřina. Havel odchází, aby přišel, *Rudé právo*, 20. 7. 1992, s. 3.
- Podmínky už nediktuje Havel, *Rudé právo*, 6. 1. 1993, s. 14
- Profesionál se nechal nachytat jako amťer, *Právo*, 2. 12. 1997, s. 6.
- Prostějovský radní opustil kvůli smlouvě se Zemanem řady ODS, *MF Dnes*, 15.7.1998, s. 2.

PT, Z Hrádečku na Hrad?, *Informační servis*, č. 26, 12. 12. 1989, s. 1.

Rudé právo, 13. 6. 1992, s. 23.

Rudé právo, Svět ocenil rozdělení ČSFR, ale..., 4. 1. 1993, s. 13.

Řekli-napsali, *Rudé právo*, 17. 11. 1990, s. 3.

Řekli-napsali, *Rudé právo*, 13. 12. 1990, s. 7.

ŠIK, Ota. Otevřený dopis Oty Šika, ekonomu a jednoho z představitelů Pražského jara, Alexandru Dubčekovi, *Informační servis*, č. 25, 11. 12. 1989, s. 1.

Tošovský vylétl, Klaus propadá. *MF Dnes*, 28. 1. 1998, s. 3.

Volba mladých, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 294, 14. 12. 1989, s. 1.

Včera disidentem, zítra prezidentem, *Mladá fronta*, roč. 45, č. 295, 15. 12. 1989, s. 2.

V Uhrovci pikot, v Bratislavě hladovka. Hromy divoce bijí. *MF Dnes*, 8.12. 1990, s. 1.

V pozadí je Hrad, *Právo*, 9. 1. 1998, s. 6.

Vztahy prezidenta a premiéra nikdy nebyly vřelé, *MF Dnes*, 11. 12. 1997, s. 2.

WOLF, Karel. Havlova noční můra o vládě politických stran se vyplnila, *MF Dnes*, 11. 7. 1998, s. 13.

Zasáhl Československo syndrom rozvodu?, *Rudé právo*, 21. 12. 1990, s. 2.

ZEMAN, Zbyněk Zeman, *Rudé Právo*, 10. 12. 1992, s. 13.

ZEMAN, Miloš. *Právo*, 10. 3. 1998, s. 3.

ŽÁK, Václav. Slzy radosti, slzy smutku, *Právo*, 4. 12. 1997, s. 4.

Teze Diplomové práce

SCHVALENO

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:	
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Babora Loudová	Razítko podatelny:
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2017/2018	
E-mail diplomantky/diplomanta: 74011393@fsv.cz	
Studijní obor/forma studia: Mediální a komunikační studia, navazující magisterské/prezenční	
Předpokládaný název práce v češtině: Mediální obraz proměny elit po roce 1989: morální Havel a technokrat Klaus	
Předpokládaný název práce v angličtině: Media Imagine of Transformation of Elite after 1989: Moral Havel and Technocrat Klas	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013) (diplomovou práci je možné odevzdat <u>nejdříve</u> po dvou semestrech od schválení tezí) LS 2018/2019	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Česká společnost prošla v roce 1989 zásadní změnou. Podílela se na ní také skupina obyvatel, která za předchozího režimu nemohla do politického dění oficiálně zasahovat. Činila tak proto podle tehdejší legislativy nezákonnými cestami a často byla persekuována. Z toho pramení jistá mytizace těchto osob. Po Sametové revoluci ale začal jejich vliv postupně upadat. Místo morální postojů se do popředí dostával trochu jiný proud naprosto nových a dravých politiků, kteří neměli s bojem proti totalitě nic společného. Morální postoje v očích veřejnosti nahradily sliby lepších zítřků. Tuto proměnu elit zřejmě nejlépe vystihuje příklad srovnání Václava Havla a Václava Klause. Nejenom, že měl každý z těchto názorových proudů i obou politiků odlišné názory, také odlišně komunikovali s médii. Ta pak každého jinak zobrazovala. Právě proměna elit a rozdíl v jejich mediálních obrazech bude tématem práce.	
Proměna elit po roce 1989 je již částečně zpracována, zatím se ale autoři nevěnovali této změně z mediálního hlediska.	
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Práce si klade za cíl zmapovat vývoj elit po roce 1989, především pak demytizaci disidenstkých elit a jejich náhradu novou politickou reprezentací. Zaměří se na to, jak se morální postoje elit promítly do jejich mediální prezentace.	
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Úvod 2. Teoretická část <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Teoretický kontext – význam a tvorba elit 2.2. Historický kontext – proměna české společnosti a elit po roce 1989, proměna médií 2.3. Václav Havel 2.4. Václav Klaus 3. Praktická část – analýza jednotlivých médií dle období <ol style="list-style-type: none"> 3.1. Listopad 1989 až leden 1993 3.2. Listopad 1997 až červenec 1998 	

3.3 Shrnutí analýzy

4. Závěr

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

Zkoumána budou tři média: Informační servis, později Respekt, dále Rudé právo, od roku 1995 Právo a bulvární Express, po roce 1993 ho práce nahradí čtenějším Bleskem. Práce bude média analyzovat v několika obdobích, kdy se dá díky historickým okolnostem očekávat nejsilnější kontrast mezi stanovenými osobnostmi. Budou to následující: listopad 1989 až leden 1993 a listopad 1997 až červenec 1998.

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Práce sebraný textový materiál podrobí kvalitativní obsahové analýze.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

ČESKO. Prezident, HAVEL, Václav a ZELENKA, Jan, ed. Projevy a jiné texty z let 1992-1999. Vyd. 1. Praha: Torst, 1999. 939 s. Spisy; 7. ISBN 80-7215-094-4.

Vydání obsahuje oficiální projevy a texty prezidenta Václava Havla, které budou práci užitečné k jeho charakteristice a vystižení doby.

HABERMAS, Jürgen. Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti. Překlad Alena Bakešová a Josef Velek. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2000. 418 s. Morální a politická filosofie; sv. 8. ISBN 80-7007-134-6.

Filosof zkoumá vznik, proměnu a rozklad měšťanské veřejnosti v souvislostech vývoje moderní společnosti. Zabývá se také masmédií a občasnou společností.

HLOUŠEK, Vít, ed. a KOPEČEK, Lubomír, ed. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. 379 s. Sborníky; sv. č. 9. ISBN 978-80-210-4249-0.

Publikace pojednává o problematice demokracie. Propojuje teorii demokracie s praktičtěji orientovanými otázkami demokratické praxe. Věnuje se například přechodům k demokracii po pádu autoritativních a totalitních režimů.

JODL, Miroslav. Teorie elity a problém elity: příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie. Vyd. 2., V nakl. Victoria Publishing 1. Praha: Victoria Publishing, 1994. 156 s. ISBN 80-85605-94-5.

Interpretaci problému elity se Jodl věnuje v souvislosti s analýzou řízení společnosti jako mocenským vztahem. Zaměřuje se na přístupy v západoněmecké a americké sociologické literatuře i elitárním principům ve fašistických ideologiích. Publikace také obsahuje esej o problému moci v socialistickém státě.

KLAUS, Václav. Cesta k tržní ekonomice: (výběr z článků, projevů a přednášek v zahraničí) = A road to market economy: (selected articles, speeches and lectures held abroad). Překlad Zdeněk Hais. Praha: TOP Agency, 1991. 81 s. Týdeník obchodu a podnikání.

Kniha sebraných článků, projevů a přednášek Václava Klause popisuje, jak vznikla kupónová privatizace a jak se majetek státní přesouval do rukou podnikatelů.

MACHONIN, Pavel a TUČEK, Milan. Zrod a další vývoj nových elit v České republice: (od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002). 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2002. 60 s. Sociological papers; SP 02: 1. ISBN 80-7330-011-7.

Studie shrnuje výsledky téměř desetiletého sbírání materiálu. Autoři se snaží rozebrat postsocialistickou transformaci české společnosti a poznání procesu zrodu a dalšího vývoje společenských elit

MILLS, C. Wright. Mocenská elita. Překlad František Kejdana. 1. vyd. Praha: Orbis, 1966. 500 s. Malá moderní encyklopedie; sv. 53.

MLEJNEK, Josef. Kuře v hrnci a křeček v kole: česká politika a její transformace v kontextu civilizační krize. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 265 stran. ISBN 978-80-7325-365-3.

Knihy se zabývají politickou transformací České republiky a také důvody, které zapříčinily nedůvěru české veřejnosti v politickou reprezentaci.
 Dílo amerického sociologa analyzuje postavení elity v USA. V tu dobu formují společnost představitelé hospodářství, politiky a vojenství. Působí na masy tiskem, rozhlasem a televizí - těmito prostředky vytvářejí a šíří stereotypy.
 PITHART, Petr. Po devětaosmdesátém: Kdo jsme?. Brno: Doplněk, 1998.
 Pithart ještě jako aktivní politik komentuje polistopadový vývoj, zkoumá otázku české identity a místo intelektuála v politice.
 TUČEK, Milan a kol. České elity po patnácti letech transformace. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006. 107 s. ISBN 80-7330-084-2.
 Kniha se věnuje změně české společnosti a jejích elit během 15 let od roku 1989. Sleduje vývoj, srovnává a hodnotí.
 TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. Metody výzkumu médií. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, 293 s. ISBN 978-80-7367-683-4.
 Publikace se zabývá výzkumem médií. Poslouží zejména v metodologické části práce.
 TUČEK, Milan a Hana FRIEDLANDEROVÁ. Češi na prahu nového tisíciletí. 1. vyd. Praha: SLON, 2000, 223 s. ISBN 80-902847-0-1.
 Publikace vychází z průzkumů společnosti MEDIAN, která před rokem 2000 sledovala řadu oblastí života soudobé české společnosti. Výsledky publikace mohou naznačit porevoluční proměny české společnosti.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)
 DIEPOLDOVÁ, Petra. Porovnání mediálního obrazu Ivana Martina Jirouse před a po roce 1989. Praha, 2015. Diplomová práce. FSV UK. Vedoucí práce Barbara Köpplová.
 HOUDEK, Ondřej. Vliv a úloha opozičních skupin a vnitrostátních elit na československou tranzici. Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Vedoucí práce Stanislav Myšíčka.
 SEDLÁČEK, Mojmir. Pojetí hodnot v českém tisku po roce 1989. Praha, 2014. Diplomová práce. FSV UK. Vedoucí práce Tomáš Trampota.
 STUHLÍK, Boleslav. Mediální obraz Karla Kryla v tištěných domácích médiích v letech 1989-1994. Brno, 2015. Diplomová práce. MUNI. Vedoucí práce Denisa Nečasová.

Datum / Podpis studenta/ky

24. 5. 2018

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

P. JUST, Ph.D.

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga

Datum / Podpis pedagožky/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE SCHVALUJE GARANT PŘÍSLUŠNÉHO STUDIJNÍHO PROGRAMU/OBORU.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

Příloha č. 2: Projev Václava Havla v Rudolfinu 9. 12. 1997

Příloha č. 1: Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou

Preambule

Výše jmenované strany, u vědomí hrozby politické nestability a v zájmu zachování základních demokratických principů, vědomy si odpovědnosti dané jim voliči, vědomy si odpovědnosti za zajištění dlouhodobé politické stability v České republice a za pokračování ekonomické a společenské transformace započaté v listopadu 1989 a vědomy si dále odpovědnosti za postavení České republiky ve světě, uzavírají mezi sebou tuto smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice. Tato smlouva upravuje procedurální otázky vztahu smluvních stran.

I.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo té z těchto stran, která zvítězila ve volbách, sestavit vládu České republiky, a vyjádří tento respekt neúčastí poslanců druhé strany při hlasování o důvěře vládě.

II.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo té z těchto stran, která se ve volbách umístila na druhém místě, být této vládě opozicí, a budou dále respektovat z tohoto práva vyplývající postavení, definované v následujících bodech.

III.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo opoziční strany obsadit místa předsedů obou komor Parlamentu České republiky a vyjádří respektování tohoto práva hlasováním pro kandidáty navržené opoziční stranou.

IV.

Výše jmenované strany se zavazují, že při ustavování orgánů Parlamentu České republiky budou postupovat po vzájemné dohodě.

V.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou respektovat právo opoziční strany zastávat místa vedoucích kontrolních orgánů Poslanecké sněmovny (Komise pro kontrolu BIS, Komise pro kontrolu vojenského obranného zpravodajství), předsedy rozpočtového výboru Poslanecké sněmovny a prezidenta NKÚ, a to buď přímo, nebo prostřednictvím opoziční stranou nominovaného nestraníka.

VI.

Výše jmenované strany se zavazují, že v průběhu volebního období Poslanecké sněmovny žádná z nich nevyvolá hlasování o nedůvěře vládě ani nevyužijí ústavních možností vedoucích k rozpuštění Poslanecké sněmovny, a budou-li takové návrhy předloženy jiným politickým subjektem, nepodpoří je hlasováním. V případě hlasování o jednotlivých zákonech (včetně rozpočtu) nejsou výše jmenované strany nijak vázány.

VII.

Výše jmenované strany se zavazují předložit do 12 měsíců od podepsání této dohody návrh takových úprav ústavy a dalších zákonů, které přesněji vymezí kompetence jednotlivých ústavních orgánů, postupů při jejich ustavení, a v souladu s ústavními principy České republiky posílí význam výsledků soutěže politických stran.

VIII.

Výše jmenované strany se zavazují, že budou na základě vyžádání předsedů těchto stran nebo předsedů parlamentních klubů konzultovat způsob řešení zahraničněpolitických a vnitropolitických otázek před jejich projednáváním v Parlamentu ČR, majíce vždy na zřeteli stabilitu, prosperitu a postavení České republiky ve světě.

IX.

Výše jmenované strany se zavazují, že po dobu trvání této smlouvy neuzavřou koalici nebo dohodu se třetí politickou stranou, která by znamenala vstup této strany do vlády nebo která by vedla k přeobsazení některé z funkcí vymezených touto smlouvou. Dále se zavazují, že neuzavřou se třetí stranou trvalou dohodu o hlasování v Parlamentu ČR a dále bez předběžné konzultace nenavrhnou za člena vlády nestraníka.

X.

Tato smlouva je vypověditelná v případě porušení jakéhokoli bodu této smlouvy. V případě, že jedna ze stran dospěje k názoru, že smlouva není podstatným způsobem plněna a že vznikají důvody pro její vypovězení, požádá o svolání smírčího řízení, na které každá ze stran deleguje tři zplnomocněné zástupce. Cílem smírčího řízení je dospět k řešení sporné situace při zachování platnosti smlouvy. Návrhy na řešení vzniklé ve smírčím řízení projednají příslušné orgány obou politických stran, které přijmou konečný závěr, se kterým seznámí v první řadě druhou smluvní stranu. V Praze dne 9. července 1998 v pěti vyhotoveních.

Za Českou stranu sociálně demokratickou:

předseda Miloš Zeman

místopředsedkyně Petra Buzková

předseda poslaneckého klubu Stanislav Gross

místopředseda Vladislav Schrom

místopředseda Ivo Svoboda

místopředseda Zdeněk Škromach

statutární místopředseda Vladimír Špidla

předseda senátorského klubu Zdeněk Vojtíš

Za Občanskou demokratickou stranu:

předseda Václav Klaus

místopředseda Miroslav Beneš

místopředsedkyně Libuše Benešová

předseda senátorského klubu Milan Kondr

místopředseda Ivan Langer

místopředseda Miroslav Macek

předseda poslaneckého klubu Vlastimil Tlustý

Příloha č. 2: Projev Václava Havla v Rudolfinu 9. 12. 1997

Paní senátorky a páni senátoři, paní poslankyně a páni poslanci, vážená vládo, s určitou mírou zjednodušení lze říct, že život naší společnosti – tak jako ostatně život jakékoli společnosti v jakýchkoli poměrech – má dvě tváře, byť samozřejmě jedna tak či onak prosvítá z té druhé.

První tvář tvoří to, čemu se lidé hlavně věnují: chodí do práce, která se jim více či méně daří, soukromě podnikají, žení se či se rozvádějí, plodí či neplodí děti, různě se sdružují, cestují do ciziny na dovolenou, čtou knihy nebo sledují televizi, a jsou-li mladší než většina z nás, navštěvují diskotéky. Myslím, že – navzdory všemu – je tento každodenní život nepoměrně lepší a pestřejší než v dobách, kdy se téměř nic nesmělo a skoro každý se bál říct nahlas, co si myslí.

Život naší společnosti však má i svou druhou tvář, která by se dala snad nazvat poměrem občanů k vlastnímu státu, ke společenskému systému, k atmosféře veřejného života, k politice. Zdá se mi, že je naší povinností zabývat se především touto druhou tvář, zkoumat, proč je dnes tak zachmuřená, a přemýšlet o tom, jak ji co nejdřív aspoň trochu rozjasnit.

Tato tvář má totiž opravdu velmi pochmurný výraz. Mnoho lidí – a potvrzují to koneckonců i průzkumy veřejného mínění – je obecnými společenskými poměry v naší zemi zneklidněno, zklamáno, nebo dokonce znechuceno; mnoho lidí si myslí, že – demokracie nedemokracie – opět jsou u moci lidé nedůvěryhodní, kterým jde víc o vlastní prospěch než o zájem obecný; mnoho lidí je přesvědčeno, že poctiví podnikatelé jsou na tom špatně, zatímco podvodní zbohatlíci mají zelenou; převládá přesvědčení, že se v této zemi vyplácí lhát i krást, že mnozí politici i státní úředníci jsou úplatní a že politické strany – ač všechny bez rozdílu krásně mluví o svých čestných úmyslech – jsou tajně manipulovány podezřelými finančními skupinami; mnoho lidí se diví, proč po osmi letech budování tržní ekonomiky je na tom naše hospodářství nevalně, takže vláda musí narychlo balit různé úsporné balíčky, proč se dusíme ve smogu, když se údajně tolik dává na ekologické účely, proč musí růst ceny všeho, včetně nájmu a energie, aniž přiměřeně k tomu rostou důchody či jiné sociální platby, proč se musíme bát chodit v noci centry našich měst, proč se nestaví téměř nic jiného než banky, hotely a vily pro bohaté, a tak dále a tak dále a tak dále. Stále víc lidí je zkrátka celkově znechuceno politikou, kterou činí pochopitelně a právem za tyto všechny nedobré

věci odpovědnou, a my všichni, bez ohledu na to, že si nás svobodně zvolili, se jim stáváme podezřelí, ne-li přímo protivní.

Říkám-li my, mám tím na mysli celou listopadovou politickou reprezentaci, ale především politickou reprezentaci samostatné České republiky, tedy nás všechny, kteří máme vliv na osud naší země v posledních pěti letech. Záměrně přitom nerozlišuji a nechci rozlišovat jedny od druhých podle stupně odpovědnosti či zavinění, byť je jasné, že někdo za to může víc a někdo méně. Ale o to teď přece nejde. Oč jde, je aspoň telegraficky vlastní chyby pojmenovat.

Zdá se mi, že naší hlavní chybou byla pýcha. Díky tomu, že transformační procesy u nás od listopadu probíhaly víceméně kontinuálně a nebyly neblaze poznamenány velkými politickými změnami, byli jsme vskutku v lecčems dál než jiní – anebo aspoň zprvu se zdálo, že tomu tak je. A to nám zřejmě příliš stouplo do hlavy. Chovali jsme se jako primusové, premianti či rozmazlení jedináčci, kteří mají právo se povyšovat nad jiné a všechny poučovat.

Tato pýcha byla prazvláštním způsobem kombinována s jakýmsi maloměšťáckým provincialismem či téměř zápecnictvím. Rozbili jsme například úzkou politickou spolupráci s našimi nejbližšími sousedy - mám na mysli to, co se nazývalo Visegrád - , protože jsme se cítili být lepší než oni. Dnes, kdy jsme společně s nimi vyzváni k tomu, abychom přistoupili k integračním evropským seskupením, a kdy jsou naopak oni v lecčems dál než my, musíme tuto spolupráci horko těžko obnovovat. Mnozí z nás se posmívali všem, kteří hovořili o globální odpovědnosti, již nese v dnešním civilizačně propojeném světě každý, a tvrdili, že nám jako maličké zemi přísluší zabývat se jen našimi maličkými českými problémy. Dnes musíme horko těžko přesvědčovat vlastní občany o tom, že se nám jakýchkoli bezpečnostních záruk dostane jen tehdy, budeme-li sami připraveni nést svůj díl odpovědnosti za Evropu i za svět, a Severoatlantickou alianci o tom, že si to uvědomujeme. Byli jsme zemí fascinovanou svými makroekonomickými ukazateli, kterou nezajímalo, že tyto ukazatele dříve či později ukáží i to, co je za hranicemi makroekonomického či technokratického pojetí světa: totiž že jsou věci, jejichž váhu či význam sice žádný účetní nespočítá, ale které vytvářejí jediné myslitelné prostředí jakéhokoli ekonomického rozvoje: pravidla hry, právní stát, mravní řád, z něhož každý systém pravidel vyrůstá a bez něhož žádný nemůže fungovat, klima společenského soužití. Proklamovaný ideál úspěchu a zisku

byl zesměšněn, protože jsme dopustili, aby tu vznikl stav, v němž se nejúspěšnějšími stávají ti nejnemravnější a největší zisk mají nepotrestatelní zloději. Pod hávem liberalismu bez přívlastků, pro nějž bylo kdeco zločinně levicové, se paradoxně skrývala marxistická poučka o základně a nadstavbě: morálka, slušnost, pokora před řádem přírody, solidarita, myšlenka na ty, kteří přijdou po nás, úcta k právu, kultura vztahů mezi lidmi – to všechno a mnoho podobných věcí bylo posláno do nadstavby jakožto lehce posmívané sféry takzvaného "koření života", aby se posléze ukázalo, že už není co kořenit: základna je protunelována. Je protunelována proto, že se nerozvíjela – ateisté mezi vámi mi prominou – v přísném klimatu božích přikázání. Opojeni svou mocí a svými úspěchy a staronově okouzleni tím, jak skvělým nástupišťem ke kariéře je politická strana, začali mnozí – v prostředí tak lehkovážně beroucím zákon – mhouřit oči nad tím či oním, až se domhouřili ke skandálům, problematizujícím sám náš největší důvod k pýše, totiž naši privatizaci.

Dámy a pánové,

mohl bych pokračovat ještě dlouho, ale důvodem, proč jsem před vás dnes předstoupil, není posedlá potřeba lamentovat, masochisticky si rozdírat rány, dělat chytrého po bitvě a podporovat nakonec veskrze bludný dojem, že jsme všechno prohráli a ničeho nedosáhli. Předstoupil jsem před vás z jiného důvodu: abych se aspoň stručně zamyslel nad tím, co je před námi a co máme dělat, aby se i ta tvář našeho společného života, která je dnes právem tak zachmuřená, aspoň trochu projasnila.

Zdá se mi, že vláda – ať už bude tvořena kýmkoliv – stejně jako vy, senátoři a poslanci, stejně jako vůbec celá politická reprezentace naší země a vůbec všichni veřejně činní lidé by měli jasně říct našim spoluobčanům, že jakékoli dobré lidské soužití i jakákoli prosperita jsou myslitelné jen tehdy, budou-li panovat v různých oblastech života jasná, dobrá a všem srozumitelná pravidla a budou-li tato pravidla obecně respektována. (...) Úkolem občanů a médií je, aby bedlivě sledovali, zda to skutečně děláme, a pakliže zjistí, že nikoliv, aby využili všech možností, které nabízí demokratický politický systém, k tomu, aby nás vystřídali někým lepším. Duchem spravedlnosti a slušnosti, jak vyplývá z tohoto mravního řádu, musí být pak prodchnut celý systém technických pravidel upravujících naše soužití, tedy náš právní řád.

Jak je tomu vlastně s naší ekonomikou? Proč máme najednou těžkosti právě my, kteří jsme se cítili být nebo kteří jsme skutečně byli příkladem pro ostatní v rychlosti ekonomické

transformace? Proč naše ekonomika dnes roste pomaleji, než například ekonomika polská? Nesdílím názor některých z vás, že celá transformace byla špatně založena, špatně koncipována a špatně vedena. Spíš bych řekl, že naším problémem je pravý opak: tato transformace se zastavila v půli cesty, což je možná to nejhorší, co ji mohlo potkat. Kdeco je sice formálně privatizováno, ale co má vlastně jasného a konkrétního vlastníka, který by se plně věnoval zvyšování efektivity a dlouhodobým výhledům svého podniku? Není výjimkou, že navštívím podnik, jehož vedení mi nedokáže říct, komu dotyčný podnik vlastně patří, natož jak vydává svému vlastníkovu účet ze svého hospodaření. Jak je ale možno očekávat touženou restrukturalizaci podniků a celých odvětví, když je tak málo průhledných vlastníků a když tolik zástupců vlastníků chápe svůj úkol, poslání a závazek prostě jen jako příležitost převést svěřené peníze někam jinam a pak jít od toho? Velmi divná mi přitom připadá role, kterou často hrají naše banky: nepřímou vlastní podniky, které prodělávají, a čím víc prodělávají, tím víc jim půjčují. Malý podnikatel nezíská půl milionu na smysluplnou a konkrétní investici, zatímco jakýsi podivný pseudovelkopodnikatel získá klidně miliardový úvěr, aniž někdo pořádně prozkoumal, na co ho vlastně potřebuje. Právní rámec celé privatizace, jakož i kapitálového trhu, se začíná doladovat až dnes. Není to trochu pozdě?

Museli jsme za rychlost své privatizace, rychlost zajisté vítanou a dobrou, skutečně zaplatit nakradenými miliardami nebo spíš desítkami miliard? Bylo-li to nutné, necht' to někdo jasně řekne. Nebylo-li to nutné a byl-li to jen následek lajdáckých pravidel hry, pak si i to jasně přiznejme. Proč mohlo například Maďarsko zprivatizovat obdobnou část své ekonomiky, aniž se tam tak masivně tunelovalo?

Dámy a pánové,

vážení přítomní, Naše země, jak známo, dnes prožívá politickou krizi. V této krizi jde – z hlediska demokratických poměrů – o celkem banální příhodu, totiž o demisi vlády. S takovými příhodami demokratický systém samozřejmě počítá a ví, jak z nich ven.

Zalívám-li něco těm, kteří dnes odstupují, pak daleko víc, než ty či ony konkrétní prohřešky, celkově apatický, ba přímo nepřátelský vztah ke všemu, co by mohlo jen vzdáleně občanskou společnost připomínat či tvořit. Tento apatický vztah je totiž přesně tím, co je v posledku odpovědné za to, že tak banální demokratická příhoda, jakou je pád jedné vlády, se jeví jako málem antické drama a do jisté míry se dokonce takovým dramatem stává:

mnoho lidí má docela pochopitelný pocit, že stojí tvář v tvář krachu určité koncepce státu, určitého pohledu na svět, určitého souboru ideálů.

Jakkoli to, co prožíváme, je nepříjemné, stresující a v mnoha ohledech nebezpečné, může to být zároveň velmi poučné a k mnohému dobré: může to totiž vyvolat katarzi, tedy přesně to, v co antické drama vždy ústilo. To znamená pocit hluboké očisty a vykoupení. Pocit znovuzrozené naděje. Pocit osvobození.

Pakliže nás dnešní krize donutí se vši vážností se znovu zamyslet nad charakterem našeho státu, nad jeho ideou, nad jeho identitou a výsledek takového zamyšlení promítnout do vlastní práce, nebyla ta krize vůbec zbytečná a všechny ztráty, které přinesla, mohou být mnohonásobně vyváženy. Bude-li nám naše dnešní krize výzvou k činům, které nově naplní naši identitu, pak nemáme důvod jí litovat. Zkusme ji proto pochopit jako lekci či školu, jako zkoušku, jako apel, který možná přišel v pravou chvíli, aby nás varoval před naší vlastní pýchou a ušetřil něčeho podstatně horšího.

Děkuji vám za pozornost.